

SOÚ

Aktéři rozvoje regionu – Orlicko

Zdenka Vajdová (ed.)

Tuto práci recenzovali:
Mgr. Tomáš Holeček, Ph.D.
PhDr. Oto Sedláček, CSc.

Tyto Sociologické studie jsou součástí řešení projektu „Rozvojové zájmy pohraničí (na příkladu Orlicka)“. Projekt, s dobou řešení 2006–2011, podporuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy v rámci Národního programu výzkumu II, evidenční číslo projektu 2D06001. Publikace byla vydána za podpory Výzkumného záměru Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., „Sociologická analýza dlouhodobých sociálních procesů v české společnosti v kontextu evropských integračních politik, rozvoje znalostní společnosti, lidského, sociálního a kulturního kapitálu“, č. AV0Z70280505.

Obsah

Abstrakt	7
Abstract	8
Abstrakt	9
1. Předmluva (Zdenka Vajdová)	11
Literatura	13
2. Proměny českého pohraničí v letech 1945–1950 (Helena Nosková)	14
2.1. Úvod	14
2.2. Typologie pohraničních regionů	15
2.3. Pohraničí, migrace a osídlovací politika	16
2.4. Pohraničí a příklad Sovětského svazu	18
2.5. Lidé v pohraničí	21
2.6. Závěr	26
Literatura	28
3. České pohraničí v odborné literatuře po roce 1993 (Daniel Čermák)	29
Literatura	34
4. Občanská společnost v regionu Orlicko (Jana Stachová)	35
4.1. Politická participace	35
4.2. Důvěra v politické instituce	37
4.3. Nestátní neziskový sektor	38
4.4. Partnerství	43
4.5. Závěr	44
Literatura	45
5. Aktéři místního rozvoje regionu Orlicko (Zdenka Vajdová)	46
5.1. Úvod	46
5.1.1. Nejdůležitější instituce	46
5.1.2. Dotazování a data	49

5.2. Analýza sociální sítě institucionálních aktérů	50
5.2.1. Hustota sítě Orlicko	51
5.2.2. Centralita aktérů a centralizace sítě	53
5.2.3. Strukturální ekvivalence aktérů	55
5.2.4. Obrázky	58
5.3. Analýza názorů respondentů	61
5.3.1. Princip partnerství a participace v regionální politice	61
5.3.2. Strukturální fondy EU v regionální politice	63
5.3.3. Sociální kapitál v regionu	65
Literatura	66
6. Závěr (Zdenka Vajdová)	67
Příloha 1. Aktéři místního rozvoje regionu Orlicko. Květen–červen 2007. (Dotazník.)	71
Příloha 2. Místní společenství Orlicka. Duben–květen 2008. (Číselník.)	79
Příloha 3. Názory a postoje české populace k českému pohraničí. Září 2008. (Číselník.)	98
Shrnutí	115
Summary	117
Zusammenfassung	120
O autorech	123

Aktéři rozvoje regionu – Orlicko

Zdenka Vajdová (ed.)

Abstrakt

Základním cílem publikace je deskripce dvou faktorů, jejichž vliv na rozvoj území je podstatný. Je to stupeň rozvoje občanské společnosti v území a podoba sociální sítě aktérů místního rozvoje. Územím, které je předmětem studia, je Orlicko v Pardubickém kraji, v okrese Ústí nad Orlicí; přesně je vymezeno územím Sdružení obcí Orlicko na polské hranici. Na rozvoj občanské společnosti Orlicka ukazují jak indikátory politické a občanské participace, tak i indikátory partnerství mezi veřejným, soukromým a neziskovým sektorem. Indikátory jsou zjišťovány z národních a regionálních statistik a databází a rovněž z výzkumů Centra pro výzkum veřejného mínění. Sociální síť nejdůležitějších aktérů místního rozvoje je aproximována 35 institucemi veřejného, podnikatelského a neziskového sektoru. Data o síti jsou získána specializovaným dotazníkovým šetřením představitelů těchto institucí. Kvantitativní charakteristiky sítě, jako jsou hustota, centralita nebo centralizace sítě, nevykazují žádné extrémní hodnoty, které by naznačovaly mimořádné podmínky pro spolupráci tří sektorů. Veřejný sektor je však zřejmým motorem místního rozvoje. Publikace je doplněna historickým pohledem na politiku osídlování pohraničí v letech 1945–1950, který je založen na studiu dokumentů českých i zahraničních archivů. Důležitou součástí publikace je rekapitulace současných přístupů k pohraničí ve smyslu typologií, k nimž sociologické, geografické a historické výzkumy dospívají.

Klíčová slova

aktéři místního rozvoje, občanská společnost, participace, analýza sociální sítě, výzkumy českého pohraničí, poválečná osídlovací politika, Orlicko

Actors in Local Development – Orlicko

Zdenka Vajdová (ed.)

Abstract

The objective of this study is to describe two factors that have a significant impact on regional development. One is the level of development of civil society in the region and the other is the nature of the social network of actors in local development. The region that forms the focus of this study is Orlicko in the in the District of Ústí nad Orlicí in the Pardubice Region, and specifically the area encompassed under the Association of Municipalities of Orlicko on the Polish border. Indicators of political and civic participation and indicators of partnership between the public, private, and non-profit sectors provide an idea of the level of development of civil society in Orlicko. These indicators are examined on the basis of national and regional statistics and databases and surveys conducted by the Public Opinion Research Centre. The social network of the most important actors in local development is approximated on the basis of 35 institutions from the public, private, and non-profit sectors. Data on the network were obtained through a specialised questionnaire survey of representatives of these institutions. The quantitative characteristics of this network, such as its density and the centrality or centralisation of the network, do not exhibit any extreme values that would suggest the existence of any irregular conditions for cooperation between these three sectors. However, the public sector is clearly the driving force of local development. The volume also includes a historical look at the policy of settlement in the border region in 1945–1950 based on the study of documents from archives in the Czech Republic and abroad. The volume also includes an important recapitulation of current approaches to border region in terms of the typologies formulated out of sociological, geographical, and historical research.

Keywords

Actors in local development, civil society, participation, social network analysis, the Czech border region research, post-war settlement policy, Orlicko

Akteure der regionalen Entwicklung – Orlicko

Zdenka Vajdová (ed.)

Abstrakt

Ziel dieser Publikation ist die Beschreibung zweier Faktoren, deren Einfluss auf die Entwicklung einer Region von grundlegender Bedeutung ist. Es sind dies der Entwicklungsgrad der Zivilgesellschaft in der Region sowie die Gestalt der sozialen Netzes der Akteure der regionalen Entwicklung. Das in dieser Studie untersuchte Gebiet ist die Region Orlicko im Verwaltungsbezirk Pardubice, Kreis Ústí nad Orlicí; es entspricht dem an der polnischen Grenze gelegenen Gebiet, das im Gemeindeverband Orlicko zusammengefasst ist. Die Entwicklung der Zivilgesellschaft in der Region Orlicko wird sowohl durch Indikatoren der politischen und bürgerlichen Partizipation, als auch durch Indikatoren der Partnerschaft zwischen dem öffentlichen, dem privaten und dem gemeinnützigen Sektor aufgezeigt. Diese Indikatoren werden anhand landesweiter und regionaler Statistiken und Datenbanken sowie anhand von Erhebungen des Meinungsforschungszentrums (Centrum pro výzkum veřejného mínění, CVVM) festgestellt. Das soziale Netz der wichtigsten Akteure der regionalen Entwicklung umfasst ca. 35 Institutionen des öffentlichen, des unternehmerischen und des gemeinnützigen Sektors. Die Daten zu diesem sozialen Netz werden durch spezielle Fragebögen und Erhebungen von Vertretern dieser Institutionen gewonnen. Die quantitativen Charakteristika dieses Netzes, wie Dichte, Zentralität oder Zentralisierung, weisen keine Extremwerte auf, die auf außerordentliche Bedingungen der Zusammenarbeit zwischen den drei Sektoren hinweisen. Offensichtlich ist jedoch der öffentliche Sektor der Motor der regionalen Entwicklung. Die Publikation wird durch einen historischen Rückblick auf die Besiedlungspolitik der Grenzregion in den Jahren 1945–1950 ergänzt, der sich auf das Studium von Dokumenten aus tschechischen und ausländischen Archiven stützt. Ein wichtiger Bestandteil der Publikation ist die Rekapitulation der derzeitigen Ansätze in der grenznahen Region im Sinne der Typologien, die durch soziologische, geographische und historische Untersuchungen entwickelt werden.

Schlüsselwörter

Akteure der regionalen Entwicklung, Zivilgesellschaft, Partizipation, Analyse des sozialen Netzes, Erforschung der grenznahen Regionen, Besiedlungspolitik in der Nachkriegszeit, Orlicko

1. Předmluva

Zdenka Vajdová

Projekt „Rozvojové zájmy pohraničí (na příkladu Orlicka)“ je společným projektem týmů tří akademických ústavů. Je to Ústav geoniky AV ČR, v.v.i., v Brně, kde řešitelem koordinátorem je Antonín Vaishar, dále Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., řešitel Zdenka Vajdová, a Ústav soudobých dějin AV ČR, v.v.i., kde je řešitelem Helena Nosková. Na řešení projektu má účast rovněž jeden neméně důležitý neakademický tým – Sdružení obcí Orlicko, jehož území je předmětem soustředěného výzkumu. Sdružení obcí Orlicko se nachází v Pardubickém kraji, v okrese Ústí nad Orlicí, na polské hranici; vzniklo v roce 1992 za účelem spolupráce obcí při řešení společných problémů a při plánování a realizaci rozvojových záměrů regionu.

Projekt, s dobou řešení 2006–2011, podpořený Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy v rámci Národního programu výzkumu II (ev. č. 2D06001), je strukturován do tří dílčích cílů, kterých se má dosáhnout řadou výzkumných aktivit, plánovaných na jednotlivé roky řešení projektu. Prvním dílčím cílem projektu Rozvojové zájmy českého pohraničí (na příkladu Orlicka) je zmapovat celkovou situaci v pohraničí. Pohraničí je pro potřebu aktivit k tomuto cíli definováno jako území obcí s rozšířenou působností ležících na hranici ČR se všemi sousedními státy. Ve studii k tomuto dílčímu cíli je prezentována analýza řady geografických a ekonomických aspektů pohraničí, která dovedla autory k „nastínění hlavních problémů českého pohraničí v současnosti“ [Dvořák, Nováková, Tošovská, Vaishar, Zapletalová 2007: 28].

„České pohraničí není jednotným prostorem. Rozdílnost jednotlivých regionů vyplývá jednak z odlišných fyzicko-geografických podmínek, dále pak z historického vývoje osídlování krajiny i jejího vysídlování (odsun Němců, příchod nových „kolonistů“), z historických vazeb na průmysl, na jeho jednotlivá odvětví, na způsob využívání krajiny a životní styl či priority, spjaté s kulturně náboženskými zvyklostmi obyvatelstva. V neposlední řadě je to pak historicko-politický vývoj hranic a pohraničního pásma jako celku a vznik nové hranice se Slovenskou republikou.

Zjištěné výsledky signalizují, že hlavním problémem pohraničí, kterým se toto území významně liší od vnitrozemí, je snížená kvalifikace obyvatel, která je důsledkem absence rozvojových aktivit. Z ní pak mohou vyplývat následné problémy, jako je nezaměstnanost, nižší koupěschopnost, nižší obecná úroveň kulturního života a podobně. Kulturní úroveň (například jazykové a historické znalosti, stupeň tolerance k partnerům) je důležitá pro rozvoj přeshraniční kooperace. Druhým důležitým problémem je infrastruktura. Vzhledem k odlehlosti, nižší hustotě obyvatelstva a také zřejmě nižším ekonomickým možnostem zaostávají pohraniční regiony za vnitrozemím v řadě ukazatelů technické a nepochybně i sociální infrastruktury. Naopak depopulace, vyplývající z nevýhodné věkové

struktury obyvatelstva, se alespoň na úrovni přelomu tisíciletí zatím nepotvrdila. Tyto rozdíly se ještě zvýrazní, pokud z problematiky pohraničí vyjmeme urbanizované regiony na Ostravsku, v severních Čechách a na jihovýchodní Moravě. Urbanizované pohraniční regiony, ačkoliv rovněž trpí problémy odlehlosti, strukturální transformace a horší kvality životního prostředí, nelze považovat za marginální, neboť disponují dostatečnými vlastními aktivitami, včetně zařízení kvartérního sektoru.“

K tématice prvního dílčího cíle mají co říci studie Heleny Noskové „Proměny českého pohraničí v letech 1945–1950“ a Daniela Čermáka „České pohraničí v literatuře po roce 1993“. Helena Nosková se věnuje procesům a událostem, k nimž došlo v pohraničí českých zemí v období 1945–1950. Politika osídlování a doosídlování pohraničí z těch let byla po válečných událostech vážným zásahem do demografické a sociální struktury území s řadou nezamýšlených důsledků, které je nutné brát v úvahu, chceme-li získat ucelený obraz pohraničí. Studie Daniela Čermáka „České pohraničí v literatuře po roce 1993“ je obohacením způsobů vymezování pohraničí na základě typologií, které používají, resp. k nimž dospívají, současné sociologické výzkumy pohraničí.

Druhým dílčím cílem projektu je „případ Orlicka“, jak je to uvedeno v názvu. Jde především o sociologický výzkum v obcích Sdružení. Cílem výzkumu je získat odpověď na otázku, jak a proč a jestli vůbec je důležitá spolupráce, partnerství a participace organizací veřejného, podnikatelského a neziskového sektoru při plánování rozvoje a uskutečňování projektů rozvoje Orlicka; s jakou úrovní sociálního kapitálu lze na Orlicku počítat, jaká je identifikace obyvatel s územím apod. Terénní šetření se týká aktérů rozvoje Orlicka. Považujeme za ně jednak nejdůležitější institucionální aktéry místního rozvoje, jednak samotné občany. Výzkum institucionálních aktérů se soustředí na síť jejich vzájemné komunikace a analýzu takové sociální sítě. Dotazník k rozhovoru na téma sítě je uveden jako „Příloha 1. Aktéři místního rozvoje regionu Orlicko. Květen–červen 2007“. Výzkum občanů je šetřením jejich názorů a postojů a má přinést odpovědi na otázky, jako např. jak rozvojové aktivity Orlicka hodnotí občané, jaká je úroveň jejich informovanosti, jak jsou s nimi spokojeni a do jaké míry se sami podílejí na rozhodování o společných věcech regionu. Dotazník s uvedením jednoduchých četností odpovědí je uveden jako „Příloha 2. Místní společenství Orlicka. Duben–květen 2008“. V září se podařilo uskutečnit ještě šetření na reprezentativním vzorku české populace na téma pohraničí, jehož analýza bude využita k druhému i třetímu dílčímu cíli projektu. I pro toto šetření je uveden dotazník s jednoduchými četnostmi, a to jako „Příloha 3. Názory a postoje české populace k českému pohraničí. Září 2008“. Aktivity směřující k naplnění dílčího cíle 2 projektu přesahují do roku 2009.

Třetím dílčím cílem, který završuje projekt, je zobecnění a provázání poznatků získaných jednotlivými týmy v jednotlivých výzkumných aktivitách. Odsud by mělo vyplynout, kteří aktéři mají jaké možnosti při ovlivnění situace v pohraničí z hlediska setrvalosti osídlení a prosperity obcí.

Příspěvkem k druhému dílčímu cíli jsou studie Jany Stachové a Zdenky Vajdové. Jana Stachová se zabývá rozvojem občanské společnosti Orlicka. Porovnává jak indikátory politické a občanské participace, tak indikátory partnerství mezi veřejným, soukromým a neziskovým sektorem a samotný stav neziskového sektoru v Pardubickém kraji a na Orlicku. Sociální síť nejdůležitějších institucionálních aktérů, vyjádřená v jejich vzájemné komunikaci o záležitostech místního rozvoje, a analýza názorů představitelů institucí-aktérů místního rozvoje jsou obsahem studie Zdenky Vajdové.

Z letmého nástinu projektu, jeho dílčích cílů a aktivit je zřejmé, že jde o projekt náročný jak metodologicky, tak ve smyslu spolupráce výzkumných týmů. Do jaké míry se podaří přivést multidisciplinární přístup k problematice pohraničí k dobrému a zajímavému výsledku, ukáže třetí dílčí cíl projektu.

Literatura

Dvořák, P., E. Nováková, E. Tošovská, A. Vaishar, J. Zapletalová. 2007. *Problémy českého pohraničí*. Brno: Ústav geoiniky AV ČR, v.v.i.

2. Proměny českého pohraničí v letech 1945–1950

Helena Nosková

2.1. Úvod

Pohraničí Čech a Moravy a jeho obyvatelé se již několik desetiletí těší značné pozornosti historiků, etnografů, statistiků, ekonomů, sociologů i sociálních demografů. První studie o novém osídlování pohraničí psali statistici již v druhé polovině 40. let minulého století. V 50. letech se jako reakce na zájem komunistického aparátu o situaci v pohraničí a v kolektivizaci zemědělství začaly v odborných společenskovědních časopisech objevovat články etnografů a historiků. Zájem o pohraničí opět vzrostl v druhé polovině 70. let minulého století; mnoho studií bylo publikováno nejen v odborných časopisech, ale i v několika monografiích, které jsou dodnes využívány jako zdroj poznatků. Tento zájem vyvolal, podobně jako v 50. letech, řídicí stranický orgán – ÚV KSČ, který potřeboval v tzv. normalizačním procesu znát a zhodnotit politickou situaci v těchto problémových regionech. Stranický aparát ovšem situaci v pohraničí více než čtyřicet let předtím plánoval, připravoval a po roce 1945 změny, včetně nového osídlování a doosídlování, řídil.

Zájem komunistického aparátu se zpočátku soustředil na tamní žijící obyvatelstvo – příslušníky národnostních menšin a etnických skupin, kteří se v letech 1968–1969 překvapivě rychle soustředili na obrodňný proces, anebo volili emigraci. Další odborné studie, vzniklé ze sociologických šetření, hodnocení hospodářské situace jednotlivých pohraničních regionů atd., obsáhly veškeré obyvatelstvo v pohraničí a nepřinášely jen povzbudivé informace. A tak koncem 80. let začaly vycházet vlastivědy pohraničních oblastí; jejich pestrý etnografický základ měl zakrýt nedostatky odhalované národohospodáři, sociology, ekology i historiky soudobých dějin, stojícími mimo tehdejší oficiální proud.¹

Po roce 1989 se na pohraniční regiony opět soustředil zájem odborníků. Vyšly odborné publikace věnované odsunu Němců, situaci v pohraničí v letech 1945–1954, o něco méně vyšlo publikací zabývajících se pozdějším obdobím.² Vzhledem k šíři problematiky tohoto rozsáhlého území však nebyla doposud publikována ucelená monografie, která by zahrnovala všechny pohraniční regiony s projevy různých politických vlivů. Proto i v této kapitole poukážeme především na východiska, která jsou

¹ K těmto publikacím náleží studie věnované odsunu Němců z pohraničí a ekonomické situaci, která po odsunu nastala. Mezi klíčové studie patří práce K. Kaplana, J. Slámy, K. Jecha, M. Otáhala a dalších. Většina z nich vycházela před rokem 1989 v zahraničí nebo v samizdatu.

² Přehled odborné literatury k problematice pohraničí z oblasti novodobé historie sestavila Jana Váchová jako přílohu k zpracovávanému grantovému projektu Rozvojové zájmy pohraničí, Zpráva za rok 2007, MŠMT, Národní program II.

v současné době rozpracována. Věnujeme se procesům a událostem, k nimž došlo po roce 1945 v pohraničí českých zemí, a to především osídlování těchto oblastí; jak politice osídlování a doosídlování, tak i jejím nezamýšleným důsledkům.

2.2. Typologie pohraničních regionů

Pohraničí Čech a Moravy je z pohledu soudobých dějin územím mnohem rozsáhlejším a etnicky pestřejším než pohraničí vymezené geograficky a sociálně demograficky. Je vymežováno na základě etnického principu podle vládního nařízení z 25. 6. 1936 č. 155/1936 Sb., § 1, které v Čechách zahrnovalo 55 okresů, na Moravě a ve Slezsku 22 okresů. Podle sčítání obyvatelstva z roku 1930 zde žilo 2 609 110 Němců a 324 506 Čechů.³ Žili zde i obyvatelé dalších národnostních menšin (Poláci, Chorvati, Lužičtí Srbové) a etnických skupin (Romové).

V roce 1945 začal odsun Němců.⁴ Částečný odsun Maďarů ze slovenského pohraničí směřoval také do pohraničí Čech a Moravy. Transfery neslovanských obyvatel z pohraničí pokračovaly až do roku 1949, vystěhování za účelem scelování rodin pokračovalo do počátku 50. let.

V roce 1945 nastal příliv Čechů a Slováků z vnitrozemí a českých a slovenských krajanů ze zahraničí na tato území. Šlo o dobrovolné migrace za prací, v případě navracejících se krajanů byl silným motivem návrat do vlasti. Společně s nimi přicházeli i lidé jiných národností – Ukrajinci, Rusíni, Romové, Rumuni, Bulhaři, později Řekové, Slavomakedonci. Ale již v roce 1946 byli někteří příslušníci národností v českých zemích tzv. rozptylováni takřka po jednotlivcích, a to za trest, kterým byla domnělá nebo skutečná kolaborace s nacisty, později otevřený anebo skrytý nesouhlas s politikou KSČ. Z národnostních menšin se jednalo o Němce, Maďary, Chorvaty, ale i o volyňské Čechy, Čechy z Polska, Rakouska, Romy. Později převážilo třídní rozvrstvení, a tak se do tzv. rozptylu dostali Češi z vnitrozemí jako tzv. kulaci, řeholníci, řeholnice a tzv. bývalí lidé.⁵ Další byli z českého území násilně vyvezeni oddíly NKVD a SMERŠ. Tento osud postihl nejen ruské a ukrajinské předválečné emigranty, ale i Čechy a Slováky. Byli odvezeni na Sibiř do táborů nucených prací [Borák et al. 2003].

3 Podrobně také [Čapka, Slezák, Vaculík 2005: 1–32]. V citaci jsou sice uváděni Češi, ale podle dobového názvu šlo o příslušníky národa československého, což je údaj pravdivější, protože v pohraničí, např. na Mostecku, Sokolovsku, Karlovarsku, Chebsku, Liberecku, Šumperecku, Ostravsku, žilo v těchto letech trvale jisté procento Slováků, kteří tam přišli za prací do dolů, textilního průmyslu i do zemědělství. Proto se i po roce 1945 Slováci dokázali rychle orientovat v nabízeném osídlování a do uvedených oblastí přicházeli jako první živelně společně s Čechy z vnitrozemí.

4 Československá exilová vláda připravovala obnovení Československa jako národního státu Čechů, Slováků a slovenských menšin již v letech 1941–1943. Edvard Beneš zpočátku předpokládal odstoupení části československého pohraničního území osídleného Němci, vznik německých správních oblastí a odsun Němců z další části pohraničí Čech a Moravy [Kural 1994: 204–207; Kaplan 1990: 14–22]. Politická řešení budoucího uspořádání střední Evropy však nabídla poválečnému Československu velkorysejší možnost: odsun německého obyvatelstva a zachování Československa v předválečných hranicích. O pohraničí a německé menšině jednal Edvard Beneš s J. V. Stalinem v prosinci 1943. Stalin obnovení Československa a odsun Němců podpořil. Vylidněné pohraničí mělo být osídleno slovanským obyvatelstvem – Čechy a Slováky z vnitrozemí, českými a slovenskými repatrianty a reemigranty ze zahraničí atd. Nemělo však dosáhnout původní zalidněnosti. Část z těchto oblastí, především hornatá území, již neměla být trvale osídlena. Měla se stát hraničním pásmem, bezpečnostním pruhem kolem státních hranic a vojenským prostorem. Ostatní území mělo být zalidněno z jedné třetiny oproti původnímu stavu z meziválečných let. Předpokládalo se, že v bývalých, velmi chudých podhorských a horských oblastech by lidé opět složité hledali obživu, a proto by se právě tyto oblasti mohly stát ohnisky nové nespokojenosti a sociálních bojů.

5 Prováděcí nařízení k Zákonu na ochranu republiky z roku 1948 přesně určovaly kategorie. Archiv Ministerstva vnitra, fond 310-11-1.

Tyto zásahy do demografické a sociální struktury a do způsobu obživy pohraničí silně poznamenaly. V nových podmínkách lze rozlišit několik typů regionů s kumulací různých skupin obyvatel:

- a) Regiony s přerušenu a znovu vytvářenou hospodářskou základnou, často s novým způsobem obživy místních obyvatel, s nově vytvářeným kulturním kapitálem, který vznikl ze souhrnu duchovních a materiálních hodnot osídlenců a dosídlenců na přetřhaných kulturních tradicích, jež byly tabuizovány jako nepřátelské. V těchto regionech docházelo k odmítnutí předchozího způsobu života místních obyvatel, které bylo stvrzeno jejich odsunem, pokračovalo asimilací zbylých starousedlíků (Němců), nových migrantů (Maďarů, Slováků ze zahraničí i vnitrozemí, Poláků, Řeků, Slavomakedonců, Rusínů, Ukrajinců, Bulharů), aby byly naplněny direktivy politických orgánů: poslovanštit a následně asimilovat, posléze naprosto podřídit direktivám KSČ. V těchto regionech vznikala Horská pastvinářská družstva označovaná za předchůdce JZD a Státních statků, byla vytvářena pásma ostraha hranic, později vojenská pásma, zvláštní pásma, včetně nápravných táborů a věznic, pásma zalesňování, zátopové oblasti, demoliční pásma atd. [Kovařík 2006: 13–18]
- b) Regiony, kde k úplnému přerušení kontinuity výměnou obyvatelstva nedošlo, protože výměna byla jen částečná, ale – a to se týká všech regionů včetně vnitrozemských – změnila se základní životní podmínky přechodem demokratického režimu v režim totalitní. Stát intenzivně zasahoval do všech oblastí života a utvářel je svými direktivami podle jednotné linie totalitního režimu (poslovanštit, asimilovat, podřídit vedoucí úloze KSČ). Některé, tzv. smíšené regiony se zdály být komunistickým orgánům více nebezpečné (např. oblast kolem Králického Sněžníku), a tak na ně pamatovaly zvláštními politickými direktivami, které vytvořily z daných oblastí uzavřené regiony [Trojan 2001: 281–290].⁶
- c) Regiony, kde zůstalo původní jinonárodní obyvatelstvo v novém postavení bez menšinových práv, která se teprve postupně utvářela. Tak tomu bylo na území, které obývala polská menšina při severovýchodní hranici, v severovýchodních Čechách, kde zůstala německá diaspora. I zde se uplatnily direktivy: asimilovat a podřídit vlivu KSČ a Polské socialistické dělnické strany.
- d) Moravské regiony přiléhající ke zrušené státní hranici se Slovenskou republikou, což je oblast doposud zcela nezpracovaná, i když v letech 1945–1948 sehrála svoji roli.

V Československu v letech 1945–1950 zasáhly migrace asi 4 592 192 lidí, jejichž východiskem nebo konečným cílem byly české země a jejich pohraniční regiony. Nešlo jen o migrace v rámci území, staly se migracemi v sociálním rozvrstvení společnosti.

2.3. Pohraničí, migrace a osídlovací politika

Migrace obyvatel jsou důležitým historickým pramenem, který vypovídá o sociálních dějinách země a dějinách regionů. I poválečné migrace v Československu, které postihly zejména pohraničí, jsou významným dokladem stavu české společnosti i záměrů politických stran. Jejich politici využili mnoha historických zkušeností z různých zemí k tomu, aby řízenou migrací obnovili národní stát

⁶ Národní archiv, fond Ministerstva vnitra-T, k.3, sign. T. 1023, SOKA Ústí nad Orlicí, fond ONV Žamberk, 1945–1960.

Čechů a Slováků a minimalizovali národní menšiny z předválečného Československa v marginální skupinky lidí vystavené rychlé asimilaci.

Současně vedly migrace k proměně sociálního rozvrstvení obyvatelstva na venkově i ve městě [Kaplan, Sláma 1991].⁷ Odsuny, přesuny, osídlování a doosídlování rozkládaly původní sociální rozvrstvení obyvatelstva nejen v pohraničních regionech, ale zčásti také ve vnitrozemí, odkud osídlenci přicházeli. Ztráta sociálních vazeb, narušení mnoha dalších pout, to vše bylo v zájmu komunistů a přispívalo k přeskupení moci. V zájmu ostatních politických stran bylo zachování středního stavu jak ve vnitrozemí, tak v pohraničí. V pohraničí k jeho zachování měli podle představ národních socialistů, lidovců i sociálních demokratů přispět osídlenci z řad českých krajanů – Češi z Rakouska, Německa, USA, Kanady, Francie, Jugoslávie, volyňští Češi, Češi z Polska.

Poválečné migrace v Československu byly pokračováním velkých migračních pohybů v Evropě v meziválečném období. V řešení národnostní otázky se stal příkladem SSSR. V soužití více národností v různých zemích ovládaných komunistickou mocí měla po vzoru SSSR převládnout oficiální politika proletářského internacionalismu. V SSSR s touto politikou souvisela v podstatě zamlčovaná, ale žádaná a předpokládaná spontánní asimilace národnostních menšin, etnických menšin i celých národů za účelem vytvoření nového, tzv. socialistického národa, zbaveného nacionalistických pohnutek a citění. Jejím průvodním jevem v SSSR byly neustálé migrace obyvatel s „převýchovou“ obyvatelstva v duchu ateismu a s odstraněním tzv. náboženských předsudků, které souvisely s odstraněním osobitostí národních a etnických kultur.⁸ V poválečných letech byla tato politika prosazována i v dalších zemích jako žádaný opak ideologie předcházejících totalitních režimů (fašistických a nacionálně socialistických), které vedly k diskriminaci národů, etnickým čistkám a genocidám. Tak i zde se stala sovětská ideologie, jejíž cíl naplňovaly migrační pohyby různých skupin obyvatelstva po celém SSSR, vzorem pro několik dalších států oscilujících v roli satelitů SSSR.

Na rozdíl od SSSR československé vládní instituce asimilaci jiných národů deklarovaly v zákonech a nařízeních, které se týkaly především pohraničí, protože díky osídlovací a doosídlovací politice žilo hlavně na tomto území obyvatelstvo jiných národností.

Komunisté hodlali realizovat změny v nově osídlovaném pohraničí pomocí stejně strukturovaných institucí, jako byly ty, které řídily „velké přesídlovací dílo“ v SSSR od roku 1927. Zřízení institucí prosadili, postupně je ovládli a řídili. Jednou z nich byl Osídlovací úřad, který byl zřízen podle dekretu č. 27 ze 17. července 1945 o jednotném řízení vnitřního osídlení – ten komunisté prosadili a řídili jeho práci podle sovětského vzoru z roku 1936. Obdobně tomu bylo u Národního pozemkového fondu a u dalších komisí, které řídily osídlování přímo v regionech. Národní výbory, které schvalovaly a přidělovaly tzv. národní správy, byly pod vlivem komunistů, ale jejich činnost v prvních letech odpovídala zastoupení jednotlivých politických stran.⁹ Teprve po volbách v roce 1946 je komunisté plně ovládli.

7 Terénní výzkumy potvrdily, že odsun Němců znamenal rozpad středních vrstev v rozsáhlých pohraničních oblastech, zánik vzdělávacího systému, živností, řemesel. V rámci osídlování českoslovenští komunisté vytvořili představu svého středního rolníka s vymezeným přidělem půdy, který přesáhl nejnižší hranici polností středního rolníka ve vnitrozemí a nemohl založit nový prosperující střední stav. Nesoběstačnost těchto usedlostí v pohraničí mělo také způsobit usídlování lidí neznalých samostatného hospodaření, pocházejících z nižších sociálních vrstev, včetně reemigrantů ze zahraničí, kteří navíc přicházeli z jiných přírodních a klimatických podmínek, a vyvolat kolektivizaci.

8 Russkij gosudarstvennyj archiv novejšej istorii, Moskva, f. N 16, rolík 7553.

9 Např. SOKA Děčín, fond ONV 1945–1960; SOKA Ústí nad Orlicí, fond ONV 1945–1960, SOKA Trutnov, fond ONV 1945–1960 atd.

Jedním z očekávaných přínosů odsunu neslovanských menšin byla pro komunisty možnost vertikálního posunu vybraných skupin českého a slovenského (slovanského) obyvatelstva v sociální struktuře. Tyto vertikální migrace znamenaly zlepšení sociálního postavení některých skupin obyvatel a byly po válce v národních státech běžné. Dostalo se jim také podpory velmocí, protože byly součástí reparací. Komunistická strana v ČSR dokázala řízením osídlování vertikální migrace využít ve svůj prospěch ve volbách, kde posílila své pozice zejména v pohraničí. Plány na provedení migrací v sociální sféře pro vybrané skupiny obyvatel vycházely v politice komunistů z konfiskace soukromého majetku odsunutého neslovanského obyvatelstva, vytvoření přídělového systému majetkových podstat v pohraničí, jejich následných proměn v dalším postátnění průmyslových podniků, živností, z omezení soukromého podnikání a kolektivizace zemědělství. KSČ mohla jen v pohraničí plně realizovat svoji politiku i za cenu budoucího hospodářské propadu, který pak řešila další desetiletí. Právě pohraničí Čech a Moravy se v daném období stalo jistým předvojem celé země, který v předstihu vypovídal o ústupu demokracie a nástupu autoritativního režimu v Československu. Nařízené a dále řízené migrace však probíhaly i v sousedních zemích, v těsné blízkosti hranic – v německých zónách, v Polsku, Rakousku, Maďarsku, na Ukrajině i v celém SSSR.

2.4. Pohraničí a příklad Sovětského svazu

Mnohé písemné prameny dokládají, že českoslovenští komunističtí politici byli velmi dobře obeznámeni s migrační politikou třicátých i čtyřicátých let v SSSR, právě tak jako sovětsští politici se dobře orientovali ve vnitropolitické situaci Československa, v jeho reáliích, tradicích a každodennosti, které dokázali obratně využívat ve prospěch své zahraniční politiky nejen u nás, ale v Polsku, Maďarsku i jinde.¹⁰

Československo v letech 1945–1946 v rámci deklarované pluralitní demokracie, na rozdíl od SSSR ve 30. a 40. letech, použilo ve svém pohraničí jen některé migrační praktiky. Ty totiž s totalitní mocí v podstatě nesouvisely a byly běžné (vyjma odsunu Němců), pokud měly za účel posílení národního státu a doplnění poválečného stavu obyvatel, tak jak tomu bylo u migrace skupin Čechů a Slováků z vnitrozemí a zahraničí do pohraničí. Znovu vymezené pohraniční regiony zabíraly třetinu území a v letech 1945–1954 uvedly do pohybu takřka pět milionů lidí.¹¹ Ponecháme stranou výše uvedené známé dekrety prezidenta republiky z roku 1945 vztahující se k neslovanským menšinám,

10 Např. *Německé menšiny v právních normách. 1938–1948. Československo ve srovnání s vybranými evropskými zeměmi.* 2006. [Pešek et al. 2006] Opačným příkladem byly republiky v Pobaltí, které obsazením sovětskou armádou ztratily svoji nezávislost na mnoho let. V nově deklarovaných svazových republikách – Litvě, Lotyšsku a Estonsku – se SSSR musel spolehnout na násilnou sovětizaci prostřednictvím vojenských a dalších migrací ze sovětského Ruska, Běloruska, Ukrajiny a dalších svazových republik (tamtéž, dále [Bleire et al. 2001: 222n]).

11 Využití tohoto území vymezil Osídlovací plán pohraničí českých zemí po odsunu Němců z hlediska celostátního hospodářství a obrany státu. Jeho autor Prof. tech. Dr. Ing. Karel Matyáš plně vycházel ze Stalinových teorií o zajištění hranic, národnostní otázce atd. – NA, f.100/1, GS-ÚV KSČ, 1945–1951, sv. 180, a.j. 1125, s. 16–27. Dále Vymezení pojmu pohraničí Státním úřadem statistickým ze dne 22. února 1946 a Vymezení pojmu pohraničí ze 6. června 1946 Osídlovacím úřadem zahrnuje do „pohraničí“ tyto správní okresy: Aš, Bílina, Broumov, Děčín, Dubá, Duchcov, Falknov nad Ohří, Frýdlant, Cheb, Chomutov, Jablonec nad Nisou, Jablonné pod Ještědem, Jáchymov, Jilemnice, Jindřichův Hradec, Kadaň, Kaplice, Karlovy Vary, Kraslice, Krumlov Český, Lázně Mariánské, Liberec, Lípa Česká, Litoměřice, Locket, Most, Nejdek, Planá, Podbořany, Prachovice, Rumburk, Stříbro, Sušice, Šluknov, Tachov, Teplá, Teplice-Šenov, Trutnov, Týn Horšovský, Ústí nad Labem, Ústí nad Orlicí, Varnsdorf, Vejprty, Vrchlabí, Vamberk, Žatec, Žlutice, Beroun Moravský, Bílovec, Bruntál, Těšín Český, Frýštát, Frývaldov, Hlučín, Jičín, Nový Krnov, Krumlov Moravský, Mikulov, Opava, Rýmařov, Šternberk, Šumperk, Třebová Moravská, Zábřeh a Znojmo.

konfiskaci jejich majetku, osídlování tohoto majetku a soustředíme se na méně známé souvislosti týkající se migrací, které byly v režii komunistů.¹²

Skutečnost, že v řízení migrací v pohraničí ihned převzali iniciativu komunisté, potvrzuje předpoklad, že také počítali s využitím migrací pro destabilizaci rozsáhlých oblastí, které způsobí rozvolnění sociálních vazeb a podpoří zánik střední třídy nejen v pohraničí,¹³ ale různými přesuny obyvatel naruší společnost také ve vnitrozemí.¹⁴ I pohraničí v českých zemích se díky své rozloze a proměnám v osídlení mohlo stát podle přání KSČ nástupním prostorem pro sociální změny obdobně jako „osvědčený“ Stalinův experiment, který nebyl ani v Sovětském svazu v té době ještě ukončen. Pokračoval až do roku 1954, kdy byly hlavní přesuny obyvatel do pohraničí ukončeny také u nás.¹⁵ I v našem pohraničí mohly být použity různé praktiky nátlaku jako v SSSR, musely však budit zdání demokratických postupů, protože Československo bylo na rozdíl od Sovětského svazu ve středu Evropy, nebylo zemí jedné politické strany, ale zemí demokratického pluralismu. Tento postup největší politici schvalovali, protože věděli, že českoslovenští komunisté musí použít jiné metody směřující k zániku soukromého vlastnictví a k budoucí kolektivizaci, než byly metody použité v SSSR ve 30. letech, kde vyvolaly hladomory a odpor lidu následně řešený dalším přesídlováním. Proto doporučili jinou cestu, která také byla od 30. let pokusně zaváděna v SSSR na nově kolonizovaných územích Sibiře a Dálného východu a kterou bylo možné využít právě v československém pohraničí. Pro pohraničí s novými obyvateli navrhovali někteří sovětsí experti pro první léta hospodaření v tzv. tozech a artělech. K tomuto experimentu se hodilo právě pohraničí, kde byla třetina zemědělské půdy přidělována do národních správ. Menší průmyslové podniky se měly stát artěly.¹⁶ Jednou z cest napodobujících „toz“ bylo zavádění horských pastvinářských družstev, které byly v prvních poválečných letech jen v podhorských oblastech pohraničí.

Z pohledu západních demokracií mělo být zřejmé, že SSSR nevyvíjí nátlak na změnu politických poměrů v Československu v souvislosti se změnou soukromého vlastnictví. Mělo být zřejmé, že veškeré politické dění v ČSR pramení z vnitřních poměrů a rozložení domácích politických sil. Proto české a slovenské demokraticky orientované politické strany bez zkušeností s migracemi v SSSR (které naopak znali komunisté) nedokázaly zcela odhadnout záměry komunistů a prosazovaly sku-

12 Již v dekretu prezidenta republiky č. 27/1945 Sb. ze dne 17. 7. 1945 o jednotném řízení vnitřního osídlení lze nalézt sovětský vliv, právě tak ve statutu Osídlovacího úřadu v Praze a Ústřední osídlovací komise. Obojí bylo pod vlivem čs. komunistů budováno podle sovětské předlohy.

13 O tom, že komunisté řídili osídlování a že bylo kladem v poválečném dění, byť rozmetalo a znivelizovalo sociální struktury, se píše v publikaci [Čapka, Slezák, Vaculík 2005: 25–89]. Mnohem důrazněji je vyzvednuto toto dílo komunistů v publikaci [Slezák 1978: 282].

14 Pozdější vystěhovávání tzv. kulaků, „rozptyl“ živnostníků, tzv. bývalých, po roce 1948 směřovaly do těch oblastí v pohraničí, které se nepodařilo osídlit.

15 RGAE, Moskva, fond 5675, opis 7, i.č. 182.

16 Proto byly podle sovětského vzoru kromě národních výborů zřízeny instituce řídící osídlování: Osídlovací úřad se stejným statusem a činností komisí, zmocněnců atd. V sovětských tozech si část přesídlenců v extrémních přírodních a klimatických podmínkách mohla ponechat v soukromém držení hospodářská zvířata a veškeré pracovní nástroje. Půdu získali přidělem při přesídlení současně s nově postavenou usedlostí. Usedlostí byl srub o rozloze do 40 m. Několik zemědělců pak s přidělenou půdou dobrovolně založilo toz, kde každý pěstoval plodiny, jež dokázal v nových podmínkách vypěstovat nejlépe. Byli v něm pěstitelé obilí, sadaři, zelináři atd. Půda sice náležela tozu, zůstala ale rozdělena mezi hospodáře. Každý obdělával svůj příděl a představenstvo tozu přerozdělovalo část odevzdané úrody mezi jeho podílňky. Typ toz byl úspěšnější než klasické kolchozy se společným vlastnictvím a artěly, kde společné vlastnictví výrobních prostředků platilo pro hlavní činnost (mlékárna).

tečné zájmy pohraničí, včetně tam směřovaných skupin osídlenců.¹⁷ Jejich úsilí však mařily direktivy komunistů. Jediným úspěchem nekomunistických politických stran bylo prosazení návratu volyňských Čechů z Volyňské oblasti SSSR a jejich počáteční usídlení ve vhodných pohraničních oblastech.¹⁸ Jakmile ale komunisté instalovali v Československu obdobu sovětských institucí řídicích přesídlování a dosadili do nich svůj aparát, mohli úspěšně řídit veškeré migrační pohyby, ke kterým v dalších letech přidali pětileté plány, kolektivizaci, náборы pracovních sil atd. Jednou z těchto institucí byl zmíněný Osídlovací úřad, postupně řízený Osídlovací komisí Ústředního výboru KSČ.¹⁹ V celém procesu mělo pohraničí nezastupitelný význam, protože tyto instituce mohly upravovat přiděly zemědělské půdy, majetkových podstat, živností a vlastnická práva osídlenců.

Všechny osídlence v pohraničí a zejména krajany ze zahraničí nejvíce postihly zásady pro přidělování nemovitostí a živností, které sestavil Osídlovací úřad, zcela ovládaný komunisty. Příděl mohli získat jenom prověřeni občané slovanské národnosti, bez jakýchkoliv příbuzenských svazků s obyvateli neslovanských národností, prověřeni a po všech stránkách bezúhonní. V případě více uchazečů vybíraly konkrétní uchazeče místní komise národních výborů, a to podle vhodnosti zaměstnaní. Pokud uznaly za vhodné, mohly zvýšit základní cenu usedlosti, živnosti, jakékoliv nemovitosti až o 25 %, zejména v těch případech, kde roční příjem žadatele převýšil 120 000 Kčs. Tyto zásady dávaly velké manipulační možnosti do rukou místních komunistů, členů místních správních komisí, členů rolnických komisí a komisí národních výborů, i když zemědělské usedlosti s konečnou platností přidělovalo ministerstvo zemědělství.

Roky 1945–1946 poznamenaly rozsáhlé pohraniční oblasti českých zemí živelným, posléze organizovaným odsunem Němců a živelným, posléze organizovaným osídlováním osídlenci z vnitrozemí.²⁰ V něm byli zvláštní kapitolou Slováci z východního Slovenska a dalších oblastí. Jejich usídlování v pohraničí bylo součástí vládní pomoci východnímu Slovensku a dalším oblastem Slovenska poškozeným válkou a bylo zakotveno v dohodách mezi československou vládou a Slovenskou národní radou.

Z odborné literatury psané většinou před rokem 1989 a z několika sond do archivních pramenů, zejména do fondu Osídlovací komise ÚV KSČ a fondu Klement Gottwald, plyne, že čeští osídlenci z vnitrozemí náleželi k drobným živnostníkům, drobným rolníkům a námezdním dělníkům. Přišli osídlit pohraničí, aby zlepšili své sociální postavení. Díky okresním správním komisím, místním správním komisím a místnímu stranickému aparátu KSČ, který na rozdíl od ostatních politických stran velmi rychle založil své stranické organizace i v těchto oblastech, nerozhodovala o přidělech ani tak kvalifikovanost, jako nižší sociální status žadatele. Proto do pohraničí přicházeli z vnitrozemí sociálně méně úspěšní, anebo mladí lidé. Očekávali, také podle propagace politických stran a institucí řídicích osídlování, že přesídlením získají vyšší sociální status.

17 Potřeby pohraničí chápali národní socialisté [Kocián 2002: 264], lidovci i sociální demokraté, když prosazovali návrat volyňských Čechů a jejich usídlení v pohraničí, dále společně se slovenskou Demokratickou stranou usilovali o návrat Čechů a Slováků z Jugoslávie, Německa, Rakouska.

18 Podrobněji [Nosková 1999: 189].

19 Podrobněji [Nosková 1998: 116–129].

20 Existoval plán na osídlení pohraničí v průvodním dopise, nazvaný Generální plán, který pocházel z dílny komunistických politiků. Uložen v NA, f. 100/1, GS ÚV KSČ, 1945–1951, sv. 180, a.j. 1126. Byl součástí Gottwaldova projektu předloženého Ústřednímu byru KSSS v Moskvě v únoru 1945 (zaznamenáno v RGASPI, Moskva, fond 82, i.č.1365). Sovětští politici vyžadovali stanovení náhrad za přidělování majetek, zřejmě proto byl plán rozeslán se značným zpožděním, tj. v době, kdy byl majetek přidělen národním správcům. Stanovil minimální a maximální přiděl zemědělské půdy národním správcům v pohraničí.

V pohraničí českých zemí se v letech 1945–1946 živelně usazovali tzv. černí reemigranti, zejména z Rumunska a Jugoslávie, přicházeli slovenští optanti ze Zakarpatské Ukrajiny. Ti náleželi k sociálně nejslabším skupinám, navíc v případě „černých“ reemigrantů ani nemohli získat přiděl do správy. Mohli pouze pracovat jako námezdní pracovní síly v zřizovaných horských pastvinářských družstvech, v lesích, ve stavebním průmyslu a v dalších průmyslových odvětvích podle situace v regionu. Nová společenství obyvatel, která vznikala v pohraničních obcích a částích měst, neměla sociální strukturu odsunutého obyvatelstva ani sociální složení běžné ve vnitrozemí. Noví osídlenci nedokázali samostatně řídit chod usedlostí, průmyslových podniků, živností, nedokázali samostatně hospodařit a pracovat. Ve všech pohraničních okresech, v řadě obcí a měst se začal projevovat chaos v hospodaření, ve výrobě i ve správě sídel. Lepší situace byla tam, kde do obcí a měst přišli obyvatelé ze sousedních vnitrozemských okresů. Tak tomu bylo v jihomoravském a východočeském pohraničí, v části severomoravských a jihočeských pohraničních okresů.

Volby v roce 1946 ukázaly, že komunisté získali v pohraničních regionech až 96 % hlasů, zatímco ve vnitrozemských regionech tak úspěšní nebyli.

Komunisté dokázali své volební výsledky zužitkovat v boji o moc přímo v praxi. Kromě osídlování získali rozhodující vliv i v Reemigračním odboru na Ministerstvu sociální péče. V Osídlovací komisi ÚV KSČ založili vlastní Reemigrační komisi a poté, co zkritizovali instituce zabývající se do té doby návratem krajanů, začali návrat krajanů z ciziny řídit za pomoci Ministerstva vnitra a jeho směrnic a pomocí Československého ústavu zahraničního, který byl po roce 1946 také zcela v rukou komunistů. Jeho hlavním úkolem byly přesuny krajanů do Československa podle direktiv KSČ a sociální péče o tyto krajanů na celém území republiky.

Mezinárodní situace při sestavování smluv a dohod o reemigraci jim postupně nahrávala, jak vznikaly nové satelity Sovětského svazu – Bulharsko, Polsko, Maďarsko a Rumunsko –, právě tak jako vnitřní politická situace v Československu.

2.5. Lidé v pohraničí

Zemědělské osídlování pohraničí mělo své etapy. V první etapě, od dubna do října 1945, přicházeli osídlenci z vnitrozemí Čech, Moravy a Slovenska živelně a obsazovali nejžádanější oblasti a nejlepší usedlosti. Zvláštní pozornosti se těšily chmelařské a obilnářské oblasti: Žatecko, Podbořansko, Lito-měřicko s Lovosicemi, Českolipsko, Doksy a okolí, okres Svitavy, Moravská Třebová a Zábřeh, Vítkov a Nový Jičín; na jihu okresy Znojmo a Mikulov. Z průmyslových oblastí to byly severní Čechy, především města Ústí nad Labem, Děčín a Liberec. Jihočeské, západočeské a severočeské pohraničí osídlovali čeští reemigranti z Rakouska a Německa, kteří tam hodlali obnovit průmyslovou výrobu, řemesla a živnosti i soukromě hospodařit. Přišli i v další etapě, právě tak jako další osídlenci z vnitrozemí, často ze sousedních vnitrozemských regionů. Druhou etapu lze ohraničit obdobím od října 1945 do května 1946, kdy byly předány dekrety vlastníkům zemědělské půdy. Po parlamentních volbách nastala třetí etapa osídlování, kterou už zcela řídili komunisté a která trvala do podzimu 1947. V poslední etapě se uskutečnilo přesídlení 34 000 volyňských Čechů z Ukrajiny, připravované od roku 1943, a jejich usídlení v pohraničí Čech a Moravy. Oblasti v podhorských regionech v blízkosti nově vytvářené státní hranice zůstávaly neosídlené.

V letech 1946–1947 nastal odliv z pohraničí. Do emigrace odešla část českých reemigrantů z Rakouska, Německa, Francie, volyňští Češi, Češi a Slováci z pohraničí i vnitrozemí. Vzhledem k emigraci se do popředí zájmu obyvatelstva, bezpečnostního aparátu a politických sekretariátů dostal pohraniční okres Horšův Týnec, Tachovsko, Prachaticko, Ašsko i pohraniční území jihomoravských okresů. Po roce 1948 zde panovaly zvláštní politické direktivy, které omezovaly každodenní život lidí v příhraničních oblastech a zcela změnilы původní charakter oblasti a jejího osídlení.²¹

Přesídlení volyňských Čechů je zvláštní kapitolou v historii územních a sociálních migrací. Reemigraci, označovanou jako dohodu o výměně obyvatelstva mezi Československem a SSSR, se podařilo uskutečnit na sklonku roku 1946 a v první polovině roku 1947. Velké úsilí tomu věnovali nekomunističtí členové vlády, zejména národní socialisté a lidovci, kteří spoléhali na odbornou zdatnost volyňských Čechů, schopnost prosadit se v těžkých podmínkách a spatřovali v nich ono do budoucna očekávané nové konstituování středního stavu v pohraničí.²² Také majetkové vyrovnání přislíbené vládou SSSR bylo pro zemědělství českých zemí oslabené válkou a odsunem Němců důležité, i když ani zde nedošlo a ani nemohlo dojít k slíbenému naplnění. Kolektivizace vesnice a zánik živnostenského podnikání pohřbily představy volyňských Čechů o jejich budoucí prosperitě jako středního stavu v pohraničí, a to přesto, že se jim podařilo usídlit se v žádaných chmelařských a obilnářských oblastech na Žatecku, Podbořansku, Litoměřicku, v okrese Moravský Krumlov. Další část volyňských Čechů se usídlila v podhorských regionech Tachovska, v okrese Stříbro, v okresech Horšovský Týn, Trhové Sviny i v severovýchodních Čechách na Žamberecku a v severomoravském pohraničí. Volyňští Češi poznamenali osídlené obce a města svým vlivem. Ke změně svého sociálního statusu se však v řadě případů dopracovali vzděláním. Mezi minoritami reemigrantů měli a mají největší počet vysokoškolsky vzdělaných osob s návaznou úspěšnou profesní kariérou.

Na reemigraci volyňských Čechů v roce 1947 navázala v letech 1947–1949 reemigrace krajanské větve Slováků a Čechů z Rumunska. Tvořila v podstatě čtvrtou etapu osídlování pohraničí a prolínaly ji náборы pracovníků různých oborů do pohraničí. Skončila Zprávou o ukončení reemigrace 28. února 1950.²³ Reemigrace Slováků z Rumunska se uskutečnila pod patronátem KSČ. Čeští straničtí aparátníci na dlouhodobých cestách za krajany v Rumunsku našli zalíbení zejména v Slovácích v Sedmihradském Rudohoří, kteří patřili k sociálně nejnižše postaveným reemigrantům vůbec, ale také k populačně nejprínosnějším. Usídlili je v podhorských oblastech v blízkosti státních hranic v západních Čechách, v obcích okresů Karlovy Vary, Kraslice, Cheb, Sokolov, Tachov, na jihu v okrese Prachatice, Český Krumlov a Kaplice, na severu Čech v okrese Chomutov, v severovýchodních Čechách na Broumovsku a Žamberecku, na severní Moravě v okrese Šumperk a Jeseník.

Sociální politika komunistů se po organizovaném přesídlení slovenských krajanů z Rumunska do pohraničí českých zemí zaměřila v letech 1949–1954 zejména na tyto skupiny reemigrantů. Péči usnadňovalo poměrně kompaktní usídlení v řetězci na sebe navazujících vesnic v pohraničí západních, severních a jižních Čech i severní Moravy. V regionálních oblastních a okresních archivech jsou uloženy dokumenty o sociální výpomoci: k ošacovacím akcím, produktivním zápůjčkám, k proble-

21 Poznatky a fotodokumentace autorky z terénního výzkumu v daných regionech v letech 1978–1980 a 1984–1987. Demoliční akce v Aši, Hranicích v Čechách, Plesné, Libé, Lubech, Hazlově, Jindřichovicích, Kraslicích a dalších obcích, zákaz chataření, hlášení návštěv, omezování společenských a sportovních aktivit, dosazování vojenských a jiných posádek do obcí apod.

22 Podrobněji Nosková [2006: 479–492].

23 NA, f. ÚPV, k. 803 spis III/783/8-stroj.prvopis, 36 s.

matice vzdělávání těchto reemigrantů, péči o děti a mládež a staré lidi atd. Pokud se v mezirezortních poradách o reemigraci vyskytly námitky proti osídlování velkých skupin reemigrantů z Rumunska s odvoláním na jejich negramotnost, alkoholismus, neschopnost zařadit se do průmyslové výroby či samostatně hospodařit na zemědělských usedlostech a přitom se poukazovalo na nutnost vysokých dávek sociálních výpomocí, častou devastací obydlí i okolí, jež plynula ze špatné přizpůsobivosti k novým životním podmínkám, vyvraceli komunisté tyto námitky tím, že poukazovali na vysoké populační přírůstky, nenáročnost a pracovitost těchto krajanů.²⁴ Ti dlouhodobě patřili k nižším sociální vrstvám v novoosídlenecích regionech, i když ve srovnání s předchozím životem v Rumunsku se jejich sociální úroveň výrazně zvedla. Jejich sociální pozice se zlepšily v 70. letech, kdy nastoupila druhá generace, klesly vysoké populační přírůstky a odstranila se negramotnost. Oproti asi 24 000 Slovákům z Rumunska reemigrovalo pouze 5000 Čechů z Rumunska, kteří tam zanechali malý majetek. Ostatní Češi, majetnější, zůstali v Rumunsku. Oněch pět tisíc našlo zaměstnání v průmyslu západních Čech (Skalná, Libá, Plesná, Luby, Hazlov, Cheb, Stará Role).

Pohraniční regiony českých zemí osídlilo obyvatelstvo pestré co do země původu, kulturních rysů i národností. Žili zde v počtu 44 167 osob Maďaři, zejména v jižních Čechách v okrese Český Krumlov, Prachatice a Sušice, kam byli posláni v rámci pracovní povinnosti a po neúspěchu odsunu Maďarů v roce 1946. Další Maďaři přišli v roce 1947 a poté v roce 1949. Byli ale označeni za politicky nespolehlivé, tudíž nemohli žít v blízkosti státních hranic. Postupně je přesídlovali do vnitrozemí, právě tak jako Slováci z Maďarska a české reemigranty z Rakouska a Německa, kteří rovněž získali statut nespolehlivého obyvatelstva.

Zvláštní skupinou v českém pohraničí byli Slováci z Maďarska. Přijížděli v celých transportech, protože po naplnění výměny obyvatel mezi ČSR a Maďarskem pro ně nebyly na Slovensku ani volné usedlosti, ani práce. Posléze za nimi přicházeli ti Slováci z Maďarska, kteří se na Slovensku již usadili a nebyli s novými podmínkami spokojeni. Asi 11 000 Slováků z Maďarska bylo usídleno v letech 1946–1948 v okrese Sokolov – v samotném Sokolově, v Dolním Rychnově, Březové, Oloví, v Šabině, Libavském údolí, Kynšperku, Karlových Varech, Staré Roli, Pile, Hranicích v Čechách, ve Studánce, Mokřínách, v obcích okresu Liberec,²⁵ Sušice a Kaplice. Ačkoliv se zde usídlily především mladé rodiny založené druhorozenými syny, kteří v Maďarsku nezískali podíl z rodičovského majetku podle zvykového práva evangelíků, a proto byli zařazeni do výměny obyvatelstva mezi Československem a Maďarskem, svou pracovitostí, uměřeností, důrazem na rodinu, výchovu dětí a vzdělávání náleželi společně s některými dalšími osídlenci (Čechy z Polska, Rumunska, volyňskými Čechy) k těm, kteří tvořili novou etickou páteř trvale osídlovaných a doosídlovaných pohraničních obcí a měst.²⁶ A tak i přes nepřízeň komunistického aparátu i počáteční nedůvěru českých osídlenců²⁷ těchto asi 20 000

24 NA, f. ÚPV, k. 803, sign. 783/8 III- strojopis, 4 s. Zpráva ministerstva sociální péče o současném stavu reemigrace. Třídní rozbor reemigrantů, jejich kvalifikace a vyspělost kulturní a politická, rok 1949.

25 Český regionální tisk vital Slováci z Maďarska, zejména ty, kteří přicházeli do průmyslu. O slovenských sklářích z Maďarska, kteří se usídlili na Liberecku a Jablonecku, psal i místní tisk: „Kromě osídlenců ze Slovenska přijelo dne 24. 9. 1946 do Dolního Polubného přes 130 slovenských reemigrantů z Maďarska, většinou sklářů ze sklárny Tři Hutě v okrese Miškolc. Zpočátku byli vůči českému obyvatelstvu nedůvěřiví, žádali, aby byli ubytováni ve větších skupinách. Ani oni nebyli dostatečně vybaveni vším potřebným. 24. 11. 1946 byli prohlášeni českými občany.“ – SOKA Liberec, fond ONV 1945–1960, k. 7, zpráva do tisku, Československý svět, prosinec 1946.

26 Zakládali ochotnická divadla, hráli na hudební nástroje a oživili společenský život v obcích. Podrobněji [Nosková 2003: 202–227]

27 Část Slováků z Maďarska záhy po přesídlení do západních Čech zjistila, že jí podmínky nevyhovují. Již v únoru 1947 žádala při příležitosti návštěvy slovenské delegace z Matice Slovenské a dalších institucí o návrat do Maďarska. Uvedla své dů-

Slováků z Maďarska postupně zlepšilo své sociální postavení v českém pohraničí. Mají ve své současné střední generaci, obdobně jako volyňští Češi, nejvíce osob s vysokoškolským vzděláním. Další četnější skupinky pozůstávající z několika rodin žijí v Kaplici a okolí i v okrese Ústí nad Labem. K nim se hlásí také Slováci z Nadlacu, kteří sice územně náleží k Slovákům z Rumunska, náboženskou konfesí a duchovní kulturou se však cítí spřízněni více se Slováky z Maďarska.

Do pohraničí západních a severovýchodních Čech přesídlili Češi z Polska v počtu asi 12 000 lidí. Přišli z oblasti Horního Slezska, kde náboženští exulanti po odchodu z Čech v 18. století založili řetězec českých vesnic. Tyto skupiny, semknuté náboženským vyznáním a vírou, se usídlily v Kynšperku nad Ohří a v okolních obcích, v okrese Stříbro v Černošíně, Bezdruzicích a dalších obcích, Žamberku a okolí, v okrese Náchod a Broumov. Přes uzavřenost skupin působili na posílení duchovní kultury v pohraničí.

V západních a severních Čechách se usídlilo více obyvatel ukrajinské a rusínské národnosti. Někteří přišli jako optanti, jiní jako příslušníci zahraničního vojska, další s reemigrací Čechů z Volyně nebo s reemigrací Slováků z Rumunska, někteří přesídlili z východního Slovenska. V těchto regionech zůstaly také německé diaspory (Vejprty, Chomutov, Locket, Liberec, Teplice). V roce 1949 komunisté v ČSR, podobně jako se to stalo v SSSR, zakázali působení řeckokatolické církve na celém území Československa a v roce 1952 byla ze sčítacích operátů odstraněna rusínská národnost. Rusíni se museli přiklonit k jiné povolené národnosti. Často volili slovenskou, např. v obcích na Tachovsku, v okolí Mariánských Lázní, v Bezdruzicích či v Teplé.

Do západních a severních Čech přišli v letech osídlování Romové z východního Slovenska. Z původních romských osad u slovenských obcí a měst je vytlačily v letech II. světové války Hlinkovy gardy. Po roce 1945 se podařilo některé osady obnovit. Ztratil se ale paternalistický přístup Slováků, a tak romské rodiny hledaly nový způsob obživy v českém pohraničí. Romové nemohli získat žádné příděly a národní správy, pracovali jen jako dočasné pracovní síly při sezónních zemědělských pracích. Od roku 1946 byli sledováni jako nepřizpůsobivé obyvatelstvo se snahou zcela omezit jejich usídlení se v pohraničí.²⁸ V oblastních a okresních archivech je uloženo mnoho koresponden-

vody: nespokojenost s místními přírodními podmínkami, problémy s pracovním zařazením do místních průmyslových podniků, netečnost českého i ostatního slovenského obyvatelstva atd. Dozvěděla se však, že návrat není možný. S usídlováním Slováků z Maďarska však nesouhlasilo ani ministerstvo národní obrany, právě tak jako se mu bránily některé národní výbory, které měly co do činění s nespokojenými osídlenci. Přípis ministerstva národní obrany ministerstvu sociální péče obsahoval následující sdělení: „Na podkladě zpráv styčných důstojníků z pohraničí upozorňuje ministerstvo národní obrany na pochybné rozsídlování reemigrantů v pohraničí. Týká se hlavně reemigrantů z Maďarska, částečně z Německa a z nereemigrantů pak cikánů. Hlavní závada spočívá v tom, že místo rozptylování ve vnitrozemí jsou dirigováni do míst největší potřeby pracovních sil v pohraničí, takže vznikají cizojazyčné ostrovy, jako např. v Oloví – maďarský, v Nejdku německý a na falknovsku cikánský. Důsledek jest, že vůbec nedojde k asimilaci, nebo až po velmi dlouhé době. Ministerstvo si stěžovalo na ČsPK, že v Maďarsku bere každého, kdo se přihlásí k přesídlení, aniž by ho prověřila, navíc nabízí veškeré náhrady za majetek, který dotyčný zanechá ve zbídačelém Maďarsku. Tyto osoby pak hovoří výhradně maďarsky a naprosto nejsou spolehlivými osídlenci pro pohraničí. Ministerstvo připomnělo, že se naprosto nedodrží kvota 2 % reemigrantů na jeden okres, což do budoucna ztěžuje obranu státu.“ Podrobněji: NA, fond 23, a.j. 363/IV.

28 Romskou problematikou se komunistické Rudé právo zabývalo i v roce 1948 v článku Počet cikánů v Čechách stoupá (č. 54, 5. březen 1948, s. 1): „Soupisem stanic SNB v srpnu minulého roku bylo zjištěno v českých zemích do 15. listopadu 1947 opět asi 18.000 cikánů. To je o 16.000 osob více než v květnu 1945 po skončení druhé světové, kdy v Čechách se snížil počet cikánů odhadem na 1.000 osob (mnoho cikánů zahynulo v koncentračních táborech nebo při válečných událostech). Vzestup lze vysvětlit přestěhováním cikánů ze Slovenska a sousedních států.“ Rudé právo vyhodnotilo počty Romů v článku Kolik je u nás cikánů. (č. 242, 16. říjen 1948, s. 2): „Podle soupisu cikánů žilo na Slovensku 84.438 cikánů a jiných osob žijících cikánským životem. V českých zemích je 16.700 cikánů.“

ce a situačních zpráv o zjišťování počtu Romů, o omezování jejich osídlování, ale i o úsilí zapojit je do práce v lese apod.

V severomoravském pohraničí si zvláštní pozornost zaslouží bývalé okresy Český Těšín, Karviná, Hlučín a Krnov. K osídlování těchto oblastí je publikováno málo pramenů a zachycení situace v poválečných letech vyžaduje hlubší charakteristiku života polské menšiny v této části pohraničí.²⁹

Krnovský okres začlenil do života v pohraničí část řecké menšiny [Hradečný 2000]. V bývalých okresech Šumperk, Jeseník, Králíky či Náchod nalezneme kromě Čechů z Polska také Chorvaty, násilně přesídlené z jihomoravských vesnic, a také mnoho slovenských a českých krajanů za zahraničí. V jihomoravském pohraničí žijí Češi z Jugoslávie i Bulharska.

Nejpočetnějšími osídlenci v pohraničí byli Češi z vnitrozemí, kteří často přicházeli ze sousedního regionu. Po nich následovali Slováci, kteří však odcházeli z pohraničí nejen zpět na Slovensko, ale i do dalších pohraničních oblastí [Nosková 2002]. Nejvýraznějšího postupu na pomyslném sociálním žebříčku v poválečných letech a dalších desetiletích dosáhli slovenští krajané, kteří se navrátili z Rumunska, Zakarpatské Ukrajiny, Slováci ze Slovenska a také Češi z vnitrozemí. Sestup postihl zbylé Němce, Maďary, Chorvaty ale i nedostatečně prorežimní Čechy – mimo jiné také Čechy z Rakouska, Polska i Německa.

Politika KSČ vůči osídlencům v řízení migračních pohybů a v osídlování pohraničí se jevila často spíše jako intuitivní než promyšlená, reagující na okamžité podněty a nesledující dlouhodobé cíle. Na základě srovnávacího studia lze připustit, že nebyla tak náhodná a že sledovala svůj cíl. Řízené migrace byly vědomou součástí především třídní, nikoliv jen národnostní politiky poválečného Československa. Z národnostního pohledu, spočívajícího v dobově zjednodušené představě o odsunu neslovanských menšin, byly odsuny a osídlování inspirací politikům všech politických stran, protože je podpořila většinová česká a slovenská společnost, která po zkušenostech s Mnichovskou dohodou, rozpadem Československa, následnou okupací s prohlášením Protektorátu Čech a Moravy a vyhlášením Slovenské republiky inklinovala k obnovení Československa jako národního státu, kde občanský princip nahradí práva menšin. [Kaplan 2004]

Migrace daly poněkud odlišný směr vytváření společnosti v pohraničí. Nová společnost musela počítat s různými vlivy, které se pak promítaly do života pohraničních obcí a měly svůj základ v původu jejich obyvatel. Nové obyvatelstvo nemohlo nahradit starousedlíky, kteří v náročnějších přírodních a klimatických podmínkách dokázali skloubit více zdrojů obživy. Pohraničím prošlo mnoho „zlatokopů“, příslušníků Národních gard, bylo zde vysoké procento sociálně slabých a sociální skladba obyvatelstva obcí a měst v pohraničí neodpovídala sociální skladbě vnitrozemí. V meziválečných letech však byla značná část pohraničí významná svojí průmyslovou výrobou i soběstačným zemědělstvím. To vše se po roce 1945 změnilo. Pohraniční okresy se staly problémovými oblastmi, které se nedařilo trvale osídlit.

Po roce 1948 nastal nový odliv osídlenců zpět do vnitrozemí. Slováci se vraceli na Slovensko. Do pohraničních okresů přišli za půdou, zemědělskou usedlostí a soukromým hospodařením, ale jejich

29 Podrobněji [Siwek, Zahradník, Szymeczek 2000: 144].

plány se neměly naplnit. O práci v kolektivizovaném zemědělství neměli zájem, a tak se vraceli na Slovensko, kde mohli získat práci v průmyslu v rámci programu industrializace. O návrat do Sedmihradska žádali slovenští reemigranti z Rumunska. Také někteří Slováci z Maďarska se chtěli vrátit. Tyto návraty reemigrantů znemožnilo uzavření hranic. Největší odliv lidí zaznamenal Karlovarský, Českobudějovický a Plzeňský kraj.

V tajné zprávě aparátu KSČ z roku 1951 se o skutečném stavu osídlení v pohraničí psalo:

„Hustota obyvatelstva v pohraničních okresech je ve srovnání s průměrem krajským i celostátním velmi malá. Přitom značnou část osídlenců v pohraničí tvoří rodiny cikánů a reemigrantů z Rumunska, Bulharska a Maďarska, zpravidla s velkým počtem dětí. Tím data o hustotě obyvatelstva zkreslují skutečný stav ve srovnání s vnitrozemím, neboť skutečný počet osob, které se mohou podílet na plnění hospodářských a politických úkolů, je podstatně menší než ve vnitrozemí...

Děti vyrůstají bez lékařského dozoru a péče. Úmrtnost kojenecká je poměrně vyšší než ve vnitrozemí (na Tachovsku 124 z 1000). Úmrtnost žen po porodu je též značně vyšší.

Rozšířený je i alkoholismus, přičemž pijí i děti, které si kořalku nosí dokonce i do školy.

Školy nejsou namnoze pro nedostatek finančních i materiálových prostředků udržovány. Docházka dětí jiných národností je nedbalá, někde 50%. Pokud děti chodí do školy, nelze vůbec mluvit o včasné docházce, poněvadž musejí pomáhat při zemědělských pracích. Školy jsou pro děti mnohých osídlenců velmi vzdálené a v zimních měsících se do školy vůbec nedostanou. Práce učitelů je velmi ztížená. Musí vychovávat nejen děti, ale často i rodiče...“³⁰

Proto se stranický aparát v letech 1952–1960 opět zabýval pohraničím.

2.6. Závěr

Novoosídlenecké regiony byly v padesátých, šedesátých i sedmdesátých letech minulého století zajímavé mnoha ukazateli; uveďme jen některé.

Tam, kde klesaly výrobní schopnosti oblasti jak v zemědělství, tak i v průmyslových oblastech, rostla životní úroveň obyvatelstva. Růst životní úrovně byl výrazný hlavně u původně pauperizované sociální skupiny slovenských reemigrantů z rumunského Rudohoří. Rozbor činnosti institucí, záměrů, časové harmonogramy atd. dokládají záměrnost této sociální pozice, zejména díky masivní sociální politice komunistů.

Zlepšení sociálních pozic se však ani v těchto oblastech nedotklo slovenského obyvatelstva romského původu.

30 NA, A ÚV KSČ, fond 23, aj. 323.

Původně plánované územní migrace k zalidnění pohraničních oblastí obyvateli z vnitrozemí i ze zahraničí se nerealizovaly podle výchozích představ exilové vlády čtyř politických stran (národních socialistů, lidovců, sociálně demokratické strany, slovenské Demokratické strany), pokud jde o směr přílivu. Naopak, v rozporu s původním programem a výzvami došlo k přílivu krajanů, s nimiž se pro osídlení českých zemí nepočítalo.

Územní migrace znamenaly v dané oblasti současně i sociální posun nové společnosti, kterého rychle dokázali využít komunisté. Vnitřní politika komunistů se ihned po válce zaměřila především na sociální migrace, a tak se mohla velmi úspěšně realizovat také v pohraničních regionech. Právě v pohraničí, díky osídlencům, změně jejich sociálních pozic a hospodářské destabilizaci regionů, doznala největšího ohlasu.

Destabilizace rozsáhlých pohraničních oblastí se ukázala jako výhodná pro politiku KSČ, protože poskytla velký prostor její sociální politice. Potvrdily to již výše uvedené výsledky voleb v roce 1946 v pohraničních okresech. Destabilizace komunistům poskytla také značný prostor pro jejich schopnost rychlé, ale jenom zdánlivé improvizace ve vnitřní politice. Studium archivních pramenů v různých zemích, zejména v bývalém SSSR, dokazuje, že nešlo o improvizovanou politiku v pravém slova smyslu. Komunisté, proškolení v SSSR, usilovali o přenesení sovětské migrační politiky z let 1927–1954 do Československa s tím, že se přizpůsobí původnímu demokratickému pluralismu a stře-doevropským poměrům.

K improvizaci docházelo zejména v politice ústící v perzekuce. Perzekuce přinášely také sociální útlak celých skupin obyvatel žijících v důsledku územních migrací rovněž v pohraničí. I perzekuce celých skupin obyvatel a boj s tzv. třídním nepřítelem dokládá vliv SSSR, přizpůsobený poměrům v Československu.

Na druhé straně politika KSČ přinášela široké možnosti sociálního vzestupu těm, kteří moc komunistů přímo neohrožovali a zároveň potřebovali jejich pomoc. Oslovila lidi vykořeněné z jejich původního prostředí migracemi, válkou, ztrátou domova, odkázané na sociální pomoc. Záměrem komunistů bylo vytvořit z nových obyvatel v pohraničních regionech spolehlivou oporu své politiky i „časovanou bombu“ sociální nespokojenosti v případě, kdyby byly ohroženy jimi nastolené politické poměry. Vzory nacházeli v minulosti na několika územích mimo ČSR. Tento úkol se zdařil jen zčásti.

Obyvatelstvo bývalých novoosídleneckých regionů se ukázalo daleko méně zkorumpované politickou mocí KSČ, než bylo možné na základě dlouholetého soustředěného tlaku i sociální péče předpokládat. Postupně rostla regionální vzdělanost, regionální kultura, změnila se sociální struktura v regionech.

Literatura

- Borák, M. a kol. 2003. *Perzekuce občanů z území dnešní České republiky v SSSR*. Praha: ÚSD AV ČR.
- Bleire, D., I. Butulis, A. Zunda, A. Stranga, I. Feldmanis. 2001. *Istorija Latvii XX.veka*. RIGA: JUMAVA.
- Čapka, F., L. Slezák, J. Vaculík. 2005. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Masarykova univerzita.
- Hradečný, P. 2000. *Řecká komunita v Československu. Její vznik a počáteční vývoj (1948–1954)*. Praha: ÚSD AV ČR.
- Kaplan, K. 1990. *Pravda o Československu 1945–1948*. Praha: Panorama.
- Kaplan, K. 2004. *Československo v poválečné Evropě*. Univerzita Karlova v Praze. Nakladatelství Karolinum.
- Kaplan, K., J. Sláma. 1991. *Volby v Československu 1946*. Praha. (nakladatelství neuvedeno).
- Kocian, J. 2002. *Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948*. Brno: Doplněk.
- Kovařík, D. 2006. *Proměny českého pohraničí v letech 1958–1960*. Brno: ÚSD AV ČR.
- Kural, V. 1994. *Místo společenství konflikt! Češi a Němci ve společné velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938–1945)*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Nosková, H. 1998. „Osídlovací komise ÚV KSČ a reemigrace v letech 1945–1948.“ Pp. 116–129 in O. Tůma (ed.). *Historické studie. K sedmdesátinám Milana Otáhalá*. Praha: ÚSD AV ČR.
- Nosková, H. 1999. *Návrat volyňských Čechů. Naděje a skutečnost let 1945–1954*. Praha: ÚSD AV ČR.
- Nosková, H. 2002. *O původu Slováků v Čechách*. Praha: Trilabit.
- Nosková, H. 2003. „Slováci z Maďarska na Karlovarsku a Sokolovsku.“ Pp. 83–101 in *Historický sborník Karlovarska IX. Státní okresní archiv v Karlových Varech*.
- Nosková, H. 2006. „Volyňští Češi v poválečném Československu.“ Pp. 475–493 in J. Hájek, J. Kocián, M. Zítka (eds.). *Fragmentsy dějin. Sborník k šedesátinám Jana Gebharta*. Praha: Historický ústav ve spolupráci s Ústavem pro soudobé dějiny.
- Pešek, J., O. Tůma, M. Kittel, H. Müller (eds.). 2006. *Německé menšiny v právních normách. 1938–1948. Československo ve srovnání s vybranými evropskými zeměmi. K vydání připravili*. Brno: Doplněk a ÚSD AV ČR.
- Siwek, T., S. Zahradník, J. Szymeczek. 2000. *Polská národní menšina v Československu v letech 1945–1954*. Praha: ÚSD AV ČR.
- Slezák, L. 1978. *Zemědělské osídlování českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Blok.
- Trojan, E. 2001. *Tak přisahali... Ústí nad Orlicí: OFTIS*.

3. České pohraničí v odborné literatuře po roce 1953

Daniel Čermák

K vymezení pohraničních oblastí lze přistupovat různými způsoby. Nejprve je však potřeba si definovat, co vlastně pohraničí či pohraniční oblast je.

Například Quido Kastner je definuje následovně: „Pohraničí lze charakterizovat jako periferní území s nižší frekvencí kontaktů s centrem. Ve vztahu k sousednímu pohraničí frekvence kontaktů závisí na utváření vzájemného mezistátního poměru...“ [Kastner 1996: 10].

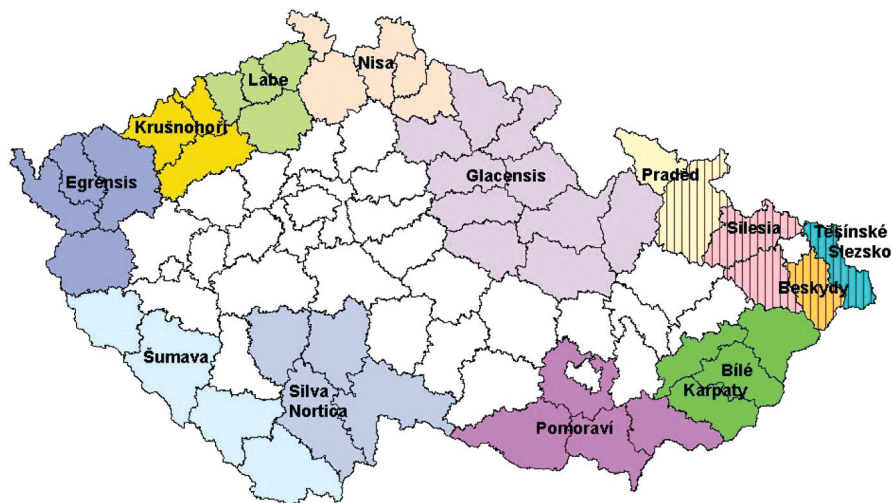
Když si ujasníme, co vlastně nazýváme pohraničím, můžeme přistoupit k vymezení pohraničních oblastí v České republice a uvědomit si jejich specifika. Pohraničí je třeba v Česku studovat v kontextu následujících znaků, kterými jsou [Jeřábek 1999: 22]:

- a. periferní poloha ve vztahu k centru,
- b. specifické, přírodní a klimatické podmínky (převaha území vyšších nadmořských výšek),
- c. sociokulturní diskontinuita způsobená historickým vývojem (odsun českých Němců a následné dosídlení po II. světové válce).

V Česku se v literatuře často využívá vymezení pohraničí jakožto souboru příhraničních okresů. Toto pragmatické vymezení pohraničí je využito například v monografii editora Milana Jeřábka Geografická analýza pohraničí České republiky [Jeřábek 1999].

Jiné vymezení zase sleduje Evropská unie, která „požaduje pro přidělení dotací na rozvoj příhraničních oblastí zpravidla jasně vymezené administrativní celky (euroregiony)“ [Jeřábek 2004: 62].

Obrázek 3.1. Euroregiony v České republice

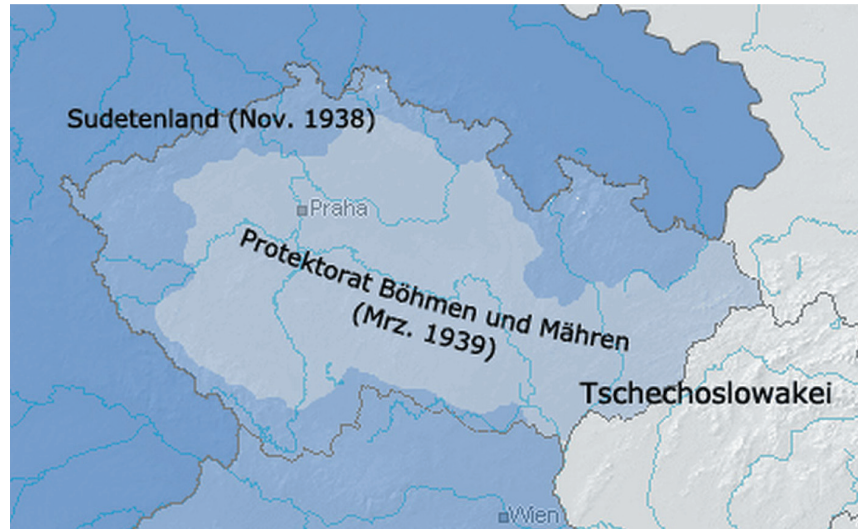

Zdroj: Český statistický úřad, [http://www.czso.cz/xl/edicniplan.nsf/t/80002B7C9C/\\$File/euroregiony.gif](http://www.czso.cz/xl/edicniplan.nsf/t/80002B7C9C/$File/euroregiony.gif) (staženo 23. 7. 2008).

Území mohou být vymezena také podle společných vývojových znaků a historických souvislostí. V České republice můžeme sledovat například jako oblast pohraničí, která byla od našeho státu odtržena na počátku II. světové války, ať už ve prospěch Německa či Polska,³¹ a z našeho státu zbyl jen protektorát Böhmen und Mähren.

31 Míněno pouze území současné České republiky.

Obrázek 3.2. Oblast zabraná Německem na základě Mnichovského diktátu

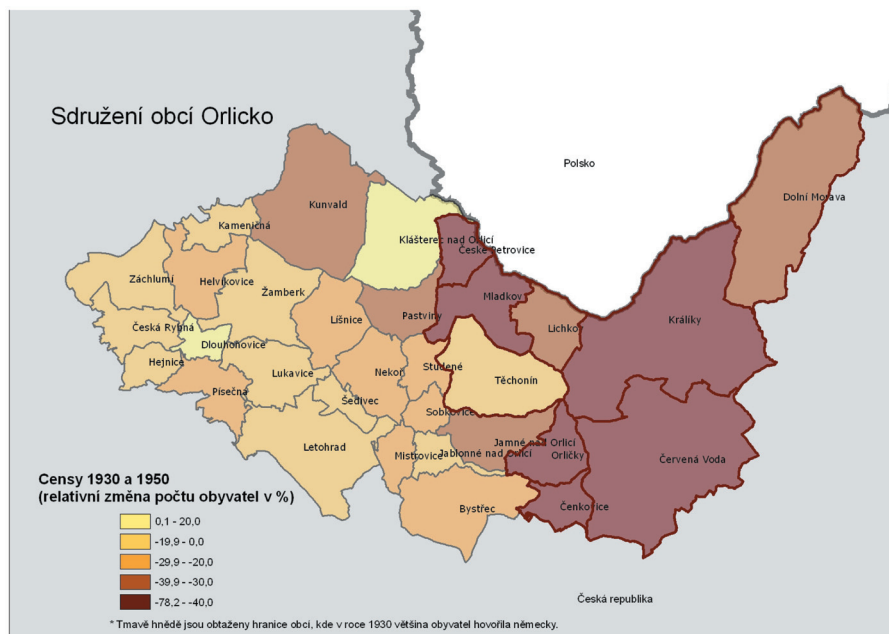
Zdroj: http://de.wikipedia.org/wiki/Deutsches_Reich_in_den_Grenzen_vom_31._Dezember_1937 (staženo 23. 7. 2008).

Pokud budeme sledovat různé typologie příhraničních oblastí v České republice, abychom zjistili kam zařadit okres Ústí nad Orlicí (potažmo Orlicko), máme možnost využít několika různých přístupů. Podle sousedícího státu můžeme pohraničí jednoduše rozdělit na německé, rakouské, slovenské a polské pohraničí. Pokud bychom zkoumali rozdělení detailněji, podle regionů sousedních států, pak by Orlicko patřilo k Dolnoslezskému pohraničí.

V typologiích, které přihlížejí k dynamice vývoje obyvatelstva v různých obdobích 20. století, se jedná o oblast nazývanou Broumovsko, Sudety [Zich 2006].

Důležitý je taktéž pohled na pohraničí z hlediska národnostního složení obyvatelstva. Tento pohled je důležitý zejména v souvislosti s pohraničními oblastmi, které byly před II. světovou válkou z větší či menší části osídleny německy hovořícím obyvatelstvem. To bylo po II. světové válce odsunuto a vysídlené obce byly následně dosídleny. Avšak původní počet obyvatelstva se nikdy nepovedl nahradit v plném rozsahu. Následující mapka ukazuje změnu (ve většině případů ztrátu) počtu obyvatelstva mezi censy v letech 1930 a 1950.

Obrázek 3.3. Sdružení obcí Orlicko – změna počtu obyvatel mezi censy 1930 a 1950 v %

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005. I. díl. a Statistisches Gemeindelexikon des Landes Böhmen – auf Grund der Volkszählungsergebnisse vom 1. Dezember 1930.

Vidíme, že na území Sdružení obcí Orlicko byla asi třetina obcí, které ztratily mezi roky 1930 a 1950 nejméně 30 % obyvatel. Většina nejztrátovějších obcí byla v roce 1930 osídlena převážně německy hovořícím obyvatelstvem [Antikomplex et al. 2007: 520]. Na území celých Orlických hor nevznikly po odsunu Němců tak rozsáhlé problémy při dosídlení jako v jiných pohraničních oblastech. Důvodem bylo dosídlení těchto obcí lidmi, kteří „pocházeli z bezprostředně sousedících českých obcí. Tím byla do určité míry zachována kontinuita osídlení, což se pozitivně projevilo v menším rozsahu zkázy ve srovnání s jinými pohraničními oblastmi.“ [Antikomplex et al. 2007: 522]

Již dříve jsem se zmiňoval o rozdělení pohraničních oblastí v souladu s politikou EU na euroregiony. V případě Orlicka se jedná o Euroregion Glacensis, který je tvořen městy a obcemi na pomezí Čech, Moravy a Kladska na české straně a Sdružením obcí Kladské oblasti na polské straně.

Budeme-li se chtít dozvědět o Orlicku něco více a nahlédneme-li do literatury, která prezentuje výsledky různých sociologických výzkumů zaměřených na pohraničí, zjistíme, že se tyto výzkumy týkají především našich severozápadních, západních a jižních pohraničních oblastí, tj. Německa a Rakouska. Zdá se, že výzkumy pohraničí jsou soustředěny především na otázky související s nynějšími česko-německými vztahy. Ovšem například výzkum pohraničí z roku 2006, který byl uskutečněn v rámci projektu „Přeshraniční vlivy působící na místní společenství pohraničí České republiky“ pracovníky Katedry sociální práce Fakulty sociálně-ekonomické Univerzity Jana Evangelisty Purkyně

v Ústí nad Labem, se zabýval situací ve všech pohraničních oblastech České republiky. V tomto případě se jednalo o výběrové šetření obyvatel provedené ve všech příhraničních okresech, tedy i okrese Ústí nad Orlicí. Ten spadl v rámci výzkumu do příhraniční oblasti Polsko-západ (od západu k východu sem patřily okresy Liberec, Jablonec až právě po Ústí nad Orlicí).

Na základě doposud uveřejněných výsledků se zdá, že v této oblasti Polsko-západ se neuplatňuje vliv sousedního státu v takové míře jako v případě oblastí sousedících s Německem a Rakouskem, a dokonce i s Polskem v oblasti Polsko-východ (okresy Jeseník, Šumperk až po Frýdek-Místek). Ačkoliv je tento vliv slabý, je většinou občanů považován za pozitivní. Velký vliv na území regionu je znamenán zejména v oblasti turistiky a poté rozvoje obchodu.

Na otázku, kdy se posuzovalo, jak pozitivní je vliv zahraničního souseda na místní společenství v různých oblastech (turistický ruch, podnikání, investice, vzhled obce, veřejné služby, vztahy mezi místními lidmi atd.), bylo kladné hodnocení obyvatel oblasti Polska-západ ze všech oblastí nejméně časté.

Nejvýznamnější oblastí zahraničního vlivu je podle obyvatel této oblasti turistika (uvedlo ji 41 % dotázaných) a hned za ní následuje s malým odstupem rozvoj obchodu (39 %).

Při posuzování zahraničních firem v pohraničí se podle odpovědí respondentů zdá, že vyšší počty jsou jich především na hranicích se Saskem a Bavorskem. Obecně množství zahraničních firem neklesá se vzdáleností od hranice a zdá se, že se koncentrují především do průmyslových zón větších měst. Podle mínění respondentů existuje likvidační vliv zahraničních firem na české podnikatele zejména v těchto třech oblastech – Polsko-západ (11 %), Sasko (16 %) a Bavorsko (20 %).

Pozitivní vliv zahraničních firem na rozvoj zaměstnanosti v regionu je v oblasti Polsko-západ pokládán za relativně malý, obzvlášť ve srovnání s oblastmi sousedícími s Německem a Rakouskem. Podíváme-li se na zkušenosti obyvatel pohraniční oblasti Polsko-západ s prací v zahraničí (nemuselo jít nutně o práci v Polsku), je velmi malá, zkušenost s touto prací má asi 6 % obyvatel, nejméně ze všech sledovaných oblastí.

Sledujeme-li přeshraniční spolupráci různých institucí, škol, zájmových sdružení apod., zjistíme, že oblast Polsko-západ se jeví jako nejméně aktivní ze všech sledovaných oblastí.

Všechny tyto jevy korespondují s tím, že téměř čtvrtina obyvatel oblasti neodpověděla nic na otázku: „Co by přineslo úplné otevření hranic?“ Nejčastějšími odpověďmi bylo: negativní jevy a kriminalitu (24,1 %) a nic (23,6 %), až po nich následovala odpověď turistika, volný pohyb (17,9 %).

Závěrem bych ještě podotkl na téma vymezení příhraničního prostoru, že z výsledků šetření vyplývá, že za pohraniční považovala svoji obec většina obyvatel pouze v tom případě, že jejich obec ležela ve vzdálenosti do 20 km od hranic.

Literatura

- Antikomplex a kol. 2007. *Zmizelé Sudety*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa.
- Český statistický úřad. 2008. [online] [cit. 23. 7. 2008]. Dostupné z: <[http://www.czso.cz/xl/edicniplan.nsf/t/80002B7C9C/\\$File/euroregiony.gif](http://www.czso.cz/xl/edicniplan.nsf/t/80002B7C9C/$File/euroregiony.gif)>.
- Jeřábek, M. (ed.). 1999. *Geografická analýza pohraničí České republiky*. Pracovní texty/Working Papers 99: 11. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Jeřábek, M., J. Dokoupil, T. Havlíček a kol. 2004. *České pohraničí. Bariéra nebo prostor pro zprostředkování?* Praha: Academia.
- Kastner, Q. 1996. *Osídlování českého pohraničí od května 1945*. Pracovní texty/Working Papers 96: 12. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Kolektiv autorů. 1935. *Statistisches Gemeindenlexikon des Landes Böhmen – auf Grund der Volkszählungsergebnisse (vom 1. Dezember 1930)*. Prag: Orbis.
- Růžková, J., J. Škrabal (eds.). 2006. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005*. I. díl. Praha: Český statistický úřad.
- Zich, F. (ed.). 2006. *Člověk v pohraničí. Výzkum přeshraničních vlivů působících na obyvatele pohraničí ČR*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně.
- Wikipedia. 2008. „Deutsches Reich in den Grenzen vom 31. Dezember 1937.“ [online] [cit. 23. 7. 2008]. Dostupné z: <http://de.wikipedia.org/wiki/Deutsches_Reich_in_den_Grenzen_vom_31._Dezember_1937>.

4. Občanská společnost v regionu Orlicko

Jana Stachová

Termín občanská společnost je velmi široký, nejčastěji užívané pojetí se vztahuje k prostoru lidského jednání nacházejícího se mezi soukromou a státní sférou. Pro empirický výzkum je třeba přesněji vymezit pojem občanské společnosti a často zúžit široké pojetí na některé z jejích podob, ať již je to občanská participace v té nejširší podobě (míra členství v dobrovolných organizacích neziskového sektoru, individuální participace, např. v podobě podepisování petic, politická participace, tzn. účast ve volbách atp.), nebo jen samotná existence neziskových organizací ve společnosti [Stachová 2006]. Stupeň rozvoje občanské společnosti výrazně souvisí s mírou občanské a politické participace, a to nejen na úrovni celostátní, ale i na úrovni regionální či lokální. Ochota lidí podílet se na veřejném dění, ať již formou účasti ve volbách, či formální nebo neformální angažovaností v dalších politických a občanských aktivitách, poukazuje na stupeň rozvoje občanské společnosti v daném území.

K tomu, abychom získali představu o rozvoji občanské společnosti ve zkoumaném regionu Orlicko, využijeme několika indikátorů. V první řadě to bude údaj o míře participace politické. Míra účasti obyvatel ve volbách indikuje vlastní politickou aktivitu občanů a také jejich vztah k politickému systému; ten může být vyjádřen i mírou důvěry lidí v jeho instituce. Významným indikátorem rozvoje občanské společnosti je stav a rozvoj nestátního neziskového sektoru, tedy souboru neziskových organizací představujících dobrovolné sdružování lidí, které již Alexis de Tocqueville pokládal za základ demokratické společnosti [Tocqueville 2000]. Dalším aspektem, který poukazuje na podobu občanské společnosti, je existence spolupráce mezi veřejným, podnikatelským a neziskovým sektorem; taková forma spolupráce je nazývána partnerstvím.

4.1. Politická participace

Podíváme-li se na volební účast obyvatel Pardubického kraje, ve kterém se Orlicko (obce Sdružení obcí Orlicko) nachází, můžeme říci, že patří mezi kraje s vyšší volební účastí, tedy s vyšší hladinou politické participace, zejména v obecních a krajských volbách (tabulka 4.1).

Tabulka 4.1. Volební účast ve volbách podle krajů

Kraje	Poslanecká s. 2002	Poslanecká s. 2006	Krajské 2000	Krajské 2004	Obecní 2002	Obecní 2006
Praha	60,0	68,5	–	–	35,3	42,2
Středočeský	58,8	66,0	32,8	30,7	50,5	49,9
Jihočeský	58,1	65,4	34,1	30,5	50,0	49,2
Plzeňský	58,0	63,9	35,6	31,3	45,3	47,9
Karlovarský	50,2	56,5	28,4	24,9	38,9	39,2
Ústecký	50,7	57,2	29,7	25,4	37,7	40,6
Liberecký	55,8	62,3	33,1	30,8	44,7	45,0
Královéhradecký	60,8	66,7	34,7	32,3	50,7	50,0
Pardubický	61,1	67,4	36,5	32,6	50,0	50,7
Vysočina	62,5	67,6	35,9	31,8	54,9	54,1
Jihomoravský	60,0	65,3	34,9	29,7	44,5	49,4
Olomoucký	58,9	64,5	34,0	28,4	47,0	46,5
Zlínský	60,0	66,9	36,1	30,6	50,4	49,9
Moravskoslezský	55,2	61,0	32,2	27,6	37,2	40,2
ČR	58,0	64,5	33,6	29,6	43,4	46,4

Zdroj: Český statistický úřad, www.volby.cz [ČSÚ 2002].

V rámci Pardubického kraje byla v okrese Ústí nad Orlicí nejvyšší volební účast v roce 2006 do Poslanecké sněmovny, rovněž nejvyšší (spolu s okresem Pardubice) do zastupitelstev krajů a druhá nejvyšší ve volbách komunálních (tabulka 4.2). Je možné shrnout, že v Pardubickém kraji patří okres Ústí nad Orlicí k těm s nejvyšší hladinou politické participace.

Tabulka 4.2. Volební účast ve volbách v okresech Pardubického kraje

	PS 2006	Krajské 2004	Obecní 2006
Chrudim	67,4	32,5	53,2
Pardubice	67,1	33,1	45,2
Svitavy	66,8	31,2	53,3
Ústí nad Orlicí	68,0	33,1	53,3
Pardubický kraj	67,4	32,6	50,7

Zdroj: Český statistický úřad, www.volby.cz [ČSÚ 2002].

4.2. Důvěra v politické instituce

Dalším aspektem občanské participace podrobovaným zkoumáním je vztah občanů k politickým a veřejným institucím. Spokojenost, a s ní související důvěra v instituce, je jedním z důležitých aspektů fungování demokracie a společenského života obecně. Míra spokojenosti s institucemi působícími na lokální a regionální úrovni je rovněž kritériem, které je nejsnáze zjistitelnou odezvou na výkon těchto institucí [Čermák, Stachová 2006]. Následující tabulka umožňuje srovnání hladiny institucionální důvěry na úrovni krajů České republiky. Zajímavým zjištěním je to, že respondenti v Pardubickém kraji vyjádřili relativně vysokou míru důvěry v krajská a obecní zastupitelstva.

Tabulka 4.3. Důvěra ve vybrané instituce v krajích ČR v roce 2004

Kraj ČR	Důvěra prezidentovi %	Důvěra vládě %	Důvěra Poslan. sněmovně %	Důvěra Senátu %	Důvěra krajským zastupitelstvům %	Důvěra obecním zastupitelstvům %	N
Hlavní město Praha	74,6	31,7	24,4	25,4	49,7	58,8	1198
Středočeský	77,3	32,3	23,6	22,0	47,9	66,3	1161
Jihočeský	74,8	40,1	30,1	27,8	53,3	58,8	602
Plzeňský	74,9	30,9	22,7	17,9	58,3	78,0	531
Karlovarský	77,4	41,4	38,6	34,9	57,8	69,2	254
Ústecký	73,1	31,9	23,2	20,0	50,3	61,4	869
Liberecký	76,9	30,6	24,0	17,7	51,0	59,5	515
Královéhradecký	81,1	33,5	19,6	19,7	57,0	62,0	363
Pardubický	76,1	32,7	26,5	26,1	61,4	76,6	550
Vysočina	75,6	35,3	30,1	24,7	62,6	73,3	640
Jihomoravský	75,0	36,3	24,0	22,3	57,6	67,5	1088
Olomoucký	77,8	34,6	25,5	19,0	64,9	76,6	672
Zlínský	72,8	32,9	19,7	19,4	57,8	72,3	583
Moravskoslezský	75,8	32,4	22,6	18,8	58,0	67,2	1266
Celkem	75,6	33,6	24,6	22,0	55,7	67,3	10 293

Otázka: „Řekněte, prosím, důvěřujete prezidentovi republiky, vládě ČR, Poslanecké sněmovně ČR, Senátu ČR, Vašemu krajskému zastupitelstvu, Vašemu obecnímu zastupitelstvu.“ Škála: Rozhodně důvěřuji, spíše důvěřuji, spíše nedůvěřuji, rozhodně nedůvěřuji, nevím.

Poznámka: Sloupec „Důvěra“ je součtem odpovědí „rozhodně důvěřuje“ a „spíše důvěřuje“ v procentech. N je celkový počet respondentů v kraji.

Zdroj: CVVM, výzkum veřejného mínění „Naše společnost“, 2004, N=254 – 1266 (data poskytl Sociologický datový archiv SOU AV ČR, Praha, <http://archiv.soc.cas.cz>).

4.3. Nestátní neziskový sektor

Dalším možným indikátorem rozvoje občanské společnosti je, jak bylo zmíněno výše, úroveň participace (angažovanosti) občanské. Občanskou participací rozumíme účast občana na veřejném, společenském či kulturním dění, a to prostřednictvím různých forem: formální členství v dobrovolné organizaci (spolku, sdružení apod.), účast na demonstracích, podepsání petice, účast na veřejných setkáních atd. Za jeden z možných ukazatelů hladiny občanské participace je ve výzkumech považována míra členství v dobrovolných organizacích, tj. počet lidí, kteří jsou členy v nějaké dobrovolné organizaci. Tato míra občanské angažovanosti je využívána s vědomím, že nejsou zahrnuty ostatní formy občanské participace (individuální participace, jako je například podpis petice, neformální formy participace atd.). V českém kontextu jsou to organizace nestátního neziskového sektoru, které jsou považovány za dobrovolné (občanské) organizace. Nestátní neziskové organizace pak představují občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti, nadace a nadační fondy a církevní právnické osoby (církevní organizace) a dohromady tvoří nestátní neziskový sektor. Jelikož údaje o členství v dobrovolných organizacích neziskového sektoru v jednotlivých krajích (ani v jiném podrobnějším územním členění) nejsou dostupné, použijeme údaj o počtu těchto organizací v daném území. Pro potřeby komparace je využít relativní ukazatel počtu neziskových organizací sídlících v kraji (či okrese) na 1000 obyvatel.

Jak je patrné z tabulky 4.4, stejně jako tomu bylo u participace politické, v kontextu České republiky patří Pardubický kraj opět ke krajům s vyšší hladinou občanské participace, tedy k těm s vyšším počtem neziskových organizací se sídlem v kraji na 1000 obyvatel.³²

Tabulka 4.4. Relativní počet neziskových organizací v krajích v roce 2001 a 2006

Kraj / počet NNO na 1000 obyvatel	2001	2006
Hlavní město Praha	10,1	12,3
Středočeský	9,0	9,5
Jihočeský	10,7	11,4
Plzeňský	9,8	10,3
Karlovarský	7,8	8,6
Ústecký	7,7	8,5
Liberecký	8,3	9,6
Královéhradecký	9,2	10,2
Pardubický	9,4	10,0
Vysočina	10,1	10,6
Jihomoravský	8,0	9,1
Olomoucký	8,3	8,8
Zlínský	7,4	8,2
Moravskoslezský	5,8	6,7

Zdroj: ČSÚ a vlastní výpočty.

³² Data o počtu nestátních neziskových organizací (občanských sdružení, obecně prospěšných společností, nadací, nadačních fondů a církevně právnických osob) shromažďuje Český statistický úřad, který je eviduje stejně jako ostatní ekonomické subjekty, podle sídla.

Data Českého statistického úřadu umožňují pohled na neziskový sektor také v úrovni jednotlivých okresů. Následující tabulky poskytují informaci o počtu jednotlivých typů nestátních neziskových organizací v okrese Ústí nad Orlicí, ve kterém se Orlicko nachází, a také o vývoji počtu nestátních neziskových organizací v čase. V absolutních počtech organizací ve všech okresech můžeme sledovat mezi lety 2004 a 2006 nárůst (tabulky 4.5 a 4.6).

Tabulka 4.5. Počet neziskových organizací v Pardubickém kraji podle okresů v roce 2004

NNO podle právnické formy	Ústí nad Orlicí	Chrudim	Pardubice	Svitavy	Celkem
Nadace	6	6	12	13	37
Nadační fond	11	10	16	6	43
Obecně prospěšná společnost	8	11	13	9	41
Sdružení (svaz, spolek, společnost, klub aj.)	652	519	934	414	2519
Církevní organizace	85	55	54	83	277
Organizační jednotka sdružení	509	523	534	455	2021
Celkem	1271	1124	1563	980	4938

Zdroj: ČSÚ.

Tabulka 4.6. Počet neziskových organizací v Pardubickém kraji podle okresů v roce 2006

NNO podle právnické formy	Ústí nad Orlicí	Chrudim	Pardubice	Svitavy	Celkem
Nadace	6	6	12	8	32
Nadační fond	12	10	15	6	43
Obecně prospěšná společnost	9	13	14	10	46
Sdružení (svaz, spolek, společnost, klub aj.)	711	569	988	448	2716
Církevní organizace	82	55	52	80	269
Organizační jednotka sdružení	516	495	526	424	1961
Celkem	1336	1148	1607	976	5067

Zdroj: ČSÚ.

Jak je možné vidět v tabulce 4.7, v rámci Pardubického kraje patří okres Ústí nad Orlicí k těm s nižším relativním počtem neziskových organizací. Okres Ústí nad Orlicí má tedy nejméně neziskových organizací na 1000 obyvatel v kraji. Na druhou stranu v něm došlo k nejvyššímu nárůstu počtu

neziskových organizací na 1000 obyvatel mezi lety 2004 a 2006, rozvoj neziskového sektoru je zde nejrychlejší.

Tabulka 4.7. Relativní počet neziskových organizací v okresech Pardubického kraje

Okres	2004	2006
Chrudim	10,7	11,0
Pardubice	9,8	9,9
Svitavy	9,6	9,6
Ústí nad Orlicí	9,2	9,6

Zdroj: ČSÚ a vlastní výpočty.

Ze Zprávy o neziskovém sektoru v Pardubickém kraji, která se opírá nikoliv o statistická data, ale o aktivní krajskou databázi nevládních neziskových organizací, také vyplývá, že od roku 2004 do roku 2005 se kromě nadací a církevních organizací zvýšil počet všech typů neziskových organizací. Počet a struktura nestátních neziskových organizací v Pardubickém kraji se od roku 2004 výrazně nezměnily. Oproti roku 2004 se meziročně zvýšil celkový počet nestátních neziskových organizací o 5,5 %, což představuje 155 nových organizací, nejvyšší procentuální nárůst představují obecně prospěšné společnosti a nadační fondy, významněji v celkovém objemu poklesl počet nadací a církevních organizací [Krouželová 2005].

Ze Studie sektoru NNO v Pardubickém kraji zpracované První regionální rozvojovou a.s. v listopadu 2006 vyplývá, že v Pardubickém kraji jsou významně zastoupeny neziskové organizace primárně se zaměřující na sport a rekreaci (26,5 %), organizování činností (18,1 %), sociální služby (12 %) a kulturu a umění (11,2 %) (viz tabulka č. 4.8). Podíl těchto neziskových organizací na celkovém počtu činí 67,6 %. Většina z dotázaných neziskových organizací (88 %) má právní formu občanského sdružení, 8 % je obecně prospěšnou společností, 3 % jsou církevní právnické osoby a 2 % nadace a nadační fondy [První regionální rozvojová a.s. 2006].

Pro ilustraci neziskového sektoru v území Orlicka stojí za zmínku sonda do neziskového sektoru na Králicku provedená v roce 2007. Na území Králicka (obce Králíky, Červená Voda, Dolní Morava, Lichkov, Mladkov), ve kterém bylo provedeno anketní šetření neziskových organizací a je součástí regionu Orlicko, když pomíneme organizace s dlouhou tradicí (tělovýchovné spolky, hasičské spolky, myslivecké spolky atp.), většina neziskových organizací zachycená v anketě začala vznikat právě až po roce 2000. Sonda v neziskovém sektoru na Králicku dále ukázala, že z celkového počtu 37 dotázaných organizací má 34 právní formu občanského sdružení a 3 jsou obecně prospěšnými společnostmi. Počet členů těchto organizací se pohybuje od 3 až po 300. Co se týče rozložení počtu členů, v kategorii 0–10 členů se nachází 8 organizací, v kategorii 11–30 členů 11 organizací, v kategorii 31–50 členů 7 organizací a v kategorii 51 a více členů organizací 10. Nejčtenějšími organizacemi z pohledu zaměření jsou hasičská (6), myslivecká (5) a tělovýchovná sdružení (5). Dále jsou organizace zaměřené na různé zájmové, kulturní, společenské nebo rozvojové činnosti.

Tabulka 4.8. Zastoupení oborů zaměření v NNO v Pardubickém kraji dle počtu organizací

Zaměření NNO	Zastoupení v %
Sport a rekreace	26,5
Organizování činností	18,1
Sociální služby	11,8
Kultura, umění	11,2
Ekologie	7,8
Ochrana zdraví	6,5
Vzdělávání a výzkum	5,3
Ochrana práv, obhajoba zájmů	3,4
Rozvoj obce a bydlení	1,9
Cestovní ruch	1,6
Náboženství a církve	0,6
Mezinárodní aktivity	0,3
Nespecifikováno	5,0
Celkem	100,0

Zdroj: Studie sektoru NNO v Pardubickém kraji, 2006, N=321.

93 % dotázaných neziskových organizací ve výzkumu zpracovaném ve Studii sektoru NNO v Pardubickém kraji uvedlo, že vyvíjely činnost v roce 2005 a že pokračují i v roce 2006. Většina dotázaných neziskových organizací působí na místní nebo oblastní úrovni [První regionální rozvojová a.s. 2006] (tabulka 4.9).

Tabulka 4.9. Územní působnost NNO

Úroveň působnosti	Zastoupení v %
Místní	45,4
Oblastní	20,3
Krajská	14,3
Nadregionální	14,9
Mezinárodní	5,1
Celkem	100,0

Zdroj: Studie sektoru NNO v Pardubickém kraji, 2006, N=315.

Co se týče institucionální podpory neziskového sektoru v regionu, Pardubický kraj v roce 2004 finančně podpořil nestátní neziskové organizace částkou 21,5 mil. Kč z rozpočtu kraje (tj. 2,11% podíl na celkových dotacích z rozpočtu krajů). Mezi nejvíce podporované oblasti patřily oblast sportu a re-

kreace, oblast sociálních služeb a oblast životního prostředí. Pro srovnání – např. Královéhradecký kraj podpořil neziskové organizace částkou 52,4 mil. Kč (tj. 5,26% podíl), kraj Liberecký 18,2 mil. Kč (tj. 1,83% podíl) [Krouželová 2005].³³ Největší objem prostředků (cca 8,3 mil. Kč) bylo poskytnuto do oblasti rekreačních a sportovních služeb. Další více podporované oblasti (nad 1 mil. Kč) byly nemoc a invalidita, veřejné zdravotnické služby a kulturní služby. Financování neziskových organizací v Pardubickém kraji je vícezdrojové, na jednu organizaci připadají v průměru tři zdroje. V následující tabulce je uvedeno, jaký podíl organizací využívá daný druh příjmu. Zajímavé je také zjištění, že z celkového počtu 316 organizací, které na otázku odpověděly, pouze 12 % žádalo o podporu z Evropské unie. 9 % organizací pak v roce 2006 nebo dříve v minulosti realizovalo projekt Evropské unie [První regionální rozvojová a.s. 2006].

Tabulka 4.10. Podíly neziskových organizací využívajících daný druh zdrojů příjmů

Druh příjmu	Zastoupení v %
Členské příspěvky	60
Obce a města Pardubického kraje	47
Zdroje z vlastní činnosti, platby klientů	45
Firemní dárci a sponzoři	38
Pardubický kraj	31
Drobní dárci – sbírky, fyzické osoby	30
Ministerstva a státní fondy	22
Nadace tuzemské, zahraniční	7
Fondy EU	5
Jiné zdroje	14

Zdroj: Studie sektoru NNO v Pardubickém kraji, 2006, N=321.

Ze závěrů zmíněné studie vyplývá, že nejvýše 1 % neziskových organizací v Pardubickém kraji je v současnosti schopno systematicky připravovat projekty spolufinancované z fondů EU. Naprostá většina (90 %) neziskových organizací nemá zkušenosti s přípravou projektů, nemá informace o fondech EU, ani o možnostech jejich využití pro rozvoj vlastní organizace. Obecně jsou nejméně informovány neziskové organizace v okrese Ústí nad Orlicí. Ze studie také vyplývá, že organizace ve východní části Pardubického kraje mají výrazně nižší absorpční kapacitu.

CEDR (Centrální registr dotací Ministerstva financí ČR) eviduje počty organizací, které čerpaly dotace ze státního rozpočtu. Podle tohoto registru letech 2004–2005 v okrese Pardubice čerpalo 112 neziskových organizací, v okrese Chrudim 76, v okrese Svitavy 4 a v okrese Ústí nad Orlicí 17 neziskových organizací. Z údajů CEDRu tedy rovněž plyne, že neziskové organizace z východní části kraje nezískávají nebo neumí získávat prostředky ze státních fondů. Z dotazníkového šetření První regionální rozvojové a.s. však vyplývá, že schopnost žádat dotace v kraji je poměrně vyrovnaná. Struktura dotázaných organizací, které žádají podporu, je v kraji následující: Chrudim 17 %, Pardubice 32 %, Svitavy 24 % a Ústí nad Orlicí 27 % [První regionální rozvojová a.s. 2006].

³³ Aktuálnější údaje o finanční podpoře neziskovému sektoru ze strany kraje nejsou k dispozici.

V sektoru nestátních neziskových organizací lze identifikovat náznaky rozvíjejících se struktur, na kterých je možné budovat spolupráci a partnerství pro posílení absorpční kapacity. Aktivní neziskové organizace v Pardubickém kraji intenzivněji spolupracují od roku 1998, kdy se zformovalo neformální uskupení Komunitní koalice neziskových organizací na Pardubicku. V roce 2004 došlo k institucionalizaci spolupráce a vzniklo občanské sdružení Koalice nevládek Pardubicka (KONEP), které hraje významnou roli v mezioborové koordinaci nestátních neziskových organizací a distribuci informací na území kraje. Koalice nevládek Pardubicka provozuje mimo jiné Informační centrum pro neziskové organizace kraje. Od roku 2005 má díky podpoře Pardubického kraje KONEP profesionálního projektového manažera, který zabezpečuje prezentaci, vzdělávání, poradenství a komunikaci [První regionální rozvojová a.s. 2006]. Podle internetových stránek má koalice v současné době 14 členů (www.konep.cz).

Pardubický kraj ve spolupráci s Koalicí nevládek Pardubicka každoročně zpracovává adresář aktivních neziskových organizací působících v kraji. Adresář obsahuje souhrnné údaje o těch organizacích, které poskytly souhlas se zpracováním údajů o své organizaci a přihlásily se k zařazení do krajské databáze. Z tohoto důvodu není podchycena celá základna neziskových organizací v kraji s kompletními kontaktními údaji [Krouželová 2005].

„KONEP se díky úsilí svých zakladatelů a dlouholeté práci stal respektovaným uskupením reprezentujícím neziskový sektor v Pardubickém kraji. Pro další rozvoj tohoto sdružení je však nezbytné, aby získalo silného lídra plně se věnujícího KONEPu, neboť doposud je KONEP společnou, avšak vedlejší aktivitou manažerů neziskových organizací. KONEP má předpoklady stát se klíčovým prvkem posílení absorpční kapacity neziskových organizací v kraji. Jeho úloha může spočívat v poskytování poradenství a řízení projektů NNO podporovaných z fondů EU, řízení velkých projektů, do kterých budou zapojovány i menší organizace, jež by samy nebyly schopny žádat.“ [První regionální rozvojová a.s. 2006]

4.4. Partnerství

Jednou z dalších forem spolupráce a participace na veřejném dění je partnerství soukromého, neziskového a veřejného sektoru. Například z dříve uvedeného šetření neziskových organizací na Králicku vyplývá, že pokud probíhá nějaká spolupráce neziskových organizací s místní veřejnou správou, jsou zkušenosti těchto organizací až na výjimky dobré. To potvrzuje obecnější trendy zjištěné i v jiných regionech České republiky, například na Vysočině či v Karlovarském kraji, kde kooperace neziskového sektoru a místních samospráv probíhá většinou dobře, na základě vzájemné výměny služeb, výpomoci atp. [Stachová 2006].

Spolupráce subjektů veřejného a podnikatelského sektoru na Orlicku má své počátky v roce 1992, kdy po zjištění závažného porušení přírodního prostředí (zejména znečištění podzemních a povrchových vod) došlo ke vzniku Sdružení obcí Orlicko, jako platformy k řešení nápravy nepříznivého stavu životního prostředí. Následné aktivity pak probíhaly ve spolupráci obcí, původců znečištění a odborných firem a ústavů. Zde byly položeny základy partnerské spolupráce při řešení regionální problematiky života v území Orlicka. Těchto zkušeností bylo následně využito v letech 1998–1999, kdy byl na území Orlicka (v jeho západní části) zpracován první regionální strategický rozvojový plán v České republice. V tehdejších strukturách partnerství již působily některé subjekty, které jsou i nyní aktivními členy Místní akční skupiny (MAS) Orlicko (ŽIVA Klášterec, Agrokonzulta Žamberk).

Po roce 2000 došlo k důraznějším zaměřením rozvoje Orlicka na podporu ekonomiky cestovního ruchu. Následovaly projekty, které již byly významně partnerské, a to zejména v propagaci a marketingu cestovního ruchu. Tyto zkušenosti a čím dál užší spolupráce se zemědělci pak vedla v roce 2005 k hledání nové struktury pro vytvoření uceleného a dlouhodobého systému partnerské spolupráce při rozvoji regionu Orlicka. Tou se ukázal program LEADER, jehož principy a cíle přesně odpovídají záměrům rozvoje regionu [Místní akční skupina Orlicko 2006].

Důležitým okamžikem v dalším rozvoji občanské společnosti na území Orlicka byl právě vznik Místní akční skupiny.

„Organizace MAS Orlicko a zpracování strategie místního rozvoje regionu jsou postaveny na principu partnerské spolupráce subjektů veřejného, podnikatelského a neziskového sektoru s důrazem na respektování specifik území Orlicko, jako jsou pohraniční, horská a podhorská oblast, významné zastoupení zemědělství a cestovního ruchu na ekonomice regionu a nutnosti posílení občanské společnosti, zdecimované jak poválečným vysídlením a dosídlením, tak lety komunistického režimu.“ [Místní akční skupina Orlicko 2006]

Podle šetření První regionální rozvojové a.s. jsou probíhající projekty neziskových organizací v mnoha případech realizovány jako partnerské, avšak jedná se o partnerství spíše formální, tedy neaktivní. Některé neziskové organizace jsou zapojeny do projektů obcí a měst jako partneři, kteří zajistí provozní fázi při realizaci investičních projektů. Partnerství v projektech mezi neziskovými organizacemi, založené na sdílené vizi či společné strategii, nebylo identifikováno [První regionální rozvojová a. s. 2006].

4.5. Závěr

Socioekonomické charakteristiky populace, jak dokazují výsledky nejrůznějších zahraničních sociologických výzkumů, souvisejí s mírou občanské participace, a tak i se stupněm rozvoje občanské společnosti. Nižší úroveň vzdělanosti a rovněž horší ekonomická situace mohou znamenat nižší míru občanské a politické participace. Socioekonomická situace v regionu Orlicka tak může souviset s mírou občanské participace v tomto území. Orlicko je navíc pohraničním regionem, z větší části po válce vysídleným a následně dosídleným obyvatelstvem z různých oblastí tehdejšího Československa i jiných států. I z těchto důvodů došlo k přetrhání vývoje občanské společnosti a společenských tradic, který je obnovován až po roce 1989 [Místní akční skupina Orlicko 2006].³⁴

Podle autorů Strategie místního rozvoje regionu Orlicko z roku 2006 jsou: „...v poslední době patrné pozitivní trendy zejména v rovině občanské – jsou obnovovány a rozvíjeny kulturní tradice regionu Orlicka, jsou pořádány místními spolky různé kulturní akce, jak jednorázové, tak opakující se...“ [Místní akční skupina Orlicko 2006]. Také sonda v neziskovém sektoru v regionu Králícka potvrzuje aktivitu neziskových organizací v rámci kulturního a společenského života, a jistý boom

34 Pro příklad můžeme uvést území Králícka. Co se týče vzdělanostní struktury, zejména na Králícku je podíl obyvatel s ukončeným středoškolským a vysokoškolským vzděláním na nejnižší úrovni v Pardubickém kraji. V oblasti Králícka je také relativně vysoká míra nezaměstnanosti, která tak řadí Králícko na jedno z nejvyšších míst v rámci Pardubického kraje. Zde může být hledána příčina nižší občanské participace a aktivity neziskového sektoru.

vzniku organizací neziskového sektoru po roce 2000. Tento trend lze potvrdit prostřednictvím dat Českého statistického úřadu o počtu neziskových organizací. Absolutní počet neziskových organizací v okrese Ústí nad Orlicí v posledních letech stoupá, i když v rámci Pardubického kraje je relativní počet nestátních neziskových organizací v tomto okrese stále nejnižší. Z hlediska financování neziskového sektoru je možné tvrdit, že okres Ústí nad Orlicí, v němž se region Orlicka nachází, v rámci Pardubického kraje zaostává. Organizace v tomto území nejméně čerpají finanční prostředky podpory, jsou také nejméně informovány o možnostech financování z Evropské unie. Existence místního partnerství tří sektorů v rámci Místní akční skupiny Orlicko a deklarovaná dobrá spolupráce místních neziskových organizací a veřejné správy v lokalitě Králícka jsou dokladem rozvíjení spolupráce a participace v regionu. Relativně vysoká je na území Orlicka participace politická, tedy účast ve volbách na všech úrovních (národní, krajské i místní). To může souviset se sídelní strukturou zkoumaného regionu, neboť z dosavadních výzkumů volebního chování víme, že volební účast stoupá s klesající velikostí obce [Kostelecký 2005].

Závěrem je možné konstatovat, že v regionu Orlicko v posledních letech dochází k rozvoji občanské společnosti. Stoupá hladina občanské participace, neboť vznikají nové neziskové organizace a rozvíjí se jejich spolupráce s veřejným a podnikatelským sektorem. Region Orlicka však stále oproti ostatním regionům Pardubického kraje zaostává zejména ve financování neziskového sektoru a v relativním počtu neziskových organizací. Příčinu tohoto stavu lze hledat mimo jiné v sociálně ekonomickém charakteru dosídleného pohraničního území.

Literatura

- Český statistický úřad. 2002. [online] [27. 9. 2008]. Dostupné z: <<http://www.volbz.cz>>.
- Čermák, D., J. Stachová. 2007. „Občanská participace na lokální úrovni.“ Pp 94–114 in P. Nejd, D. Čermák (eds.). *Participace a partnerství v místní veřejné správě. Sociologické studie/Sociological Studies 07:10*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Kostelecký, T. 2005. *Political Behavior in Metropolitan Areas in the Czech Republic between 1990 and 2002 – Patterns, Trends and the Relation to Suburbanization and Its Socio-Spatial Patterns. Sociologické studie/Sociological Studies 05:2*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Krouželová, Dana. 2005. *Průběžná zpráva za neziskový sektor za období 2004–2005. Pardubický kraj. KrÚ Pardubického kraje, OSRK, oddělení cestovního ruchu a neziskového sektoru.*
- Studie sektoru NNO v Pardubickém kraji. 2006. Pardubice: První regionální rozvojová a.s.
- Stachová, Jana. 2006. *Občanská společnost v regionech České republiky. Disertační práce.* FSV UK Praha.
- Strategie místního rozvoje regionu Orlicko. 2006. Žamberk: Místní akční skupina Orlicko.
- Tocqueville, Alexis de. 2000. *Demokracie v Americe.* Praha: Academia.

5. Aktéři místního rozvoje regionu Orlicko

Zdenka Vajdová

5.1. Úvod

Jedním z cílů projektu, který nazýváme akronymem Pohraničí, je získat a analyzovat informace o spolupráci, participaci, případně partnerství organizací veřejného, podnikatelského a neziskového sektoru při plánování rozvoje a uskutečňování rozvojových projektů Orlicka. Metodou zjištění potřebných informací bylo dotazování aktérů rozvoje vybraného území. Rozhodujícím krokem bylo vytvoření souboru nejdůležitějších aktérů místního rozvoje. Území Sdružení obcí Orlicko, počet obyvatel žijících na tomto území, jsou již dost malé na to, abychom výzkum považovali za výzkum místního společenství. Význam toho, jaká osobnost je v jaké pozici, je v lokálním politickém systému větší než v národním společenství a pravděpodobně větší i než ve společenství regionu soudržnosti, kterým je také region soudržnosti Severovýchod. A chceme-li pochopit, jak procesy rozhodování v lokálním společenství probíhají, nelze tento poznatek ignorovat. Na druhé straně je skutečnost, že regionální rozvoj je institucionalizován až do mikro-úrovně (doložit na deklarováných funkcích orgánů regionu soudržnosti, kraje a obce a dokumentech, které za účelem rozvoje území jimi spravovaného vytvářejí). Rovněž cíl výzkumu je v této fázi formulován jako účast sektorů, nikoliv jednotlivců, na regionálním rozvoji. Za aktéry místního rozvoje budou považovány relevantní organizace veřejného, podnikatelského a neziskového sektoru. Poziční a reputační přístup k výběru aktérů dovolil vytvořit soubor, o kterém chceme tvrdit, že je souborem nejdůležitějších aktérů rozvoje Orlicka.

5.1.1. Nejdůležitější instituce

Začali jsme u veřejného sektoru, tedy veřejné správy obcí území Orlicka, Pardubického kraje a svazků obcí v území. Reputační přístup realizovaný v konzultacích s představiteli Sdružení obcí Orlicko – předsedou J. Krátkým a manažerem A. Fialou – dovolil vyhledat další aktéry, především z podnikatelského a neziskového sektoru. Členové Místní akční skupiny Orlicko jsou považováni za aktéry rozvoje Orlicka z principu své existence a svého poslání. Místní akční skupina obecně (dále MAS) je sdružení subjektů místního veřejného, podnikatelského a neziskového sektoru, jejichž spolupráce funguje na principu partnerství a jejímž cílem je rozvoj a prosperita regionu, v němž MAS pracuje. Vznik těchto skupin místních iniciativ byl podnícen podpurným programem Evropské unie pro venkov LEADER³⁵ na počátku 90. let. [např. Čepelka 2004; Ježdíková, Pavlíková 2005; Matoušková 2006]

³⁵ LEADER je akronym pro Liaison entre les actions economic rural.

MAS Orlicko

V roce 2006 se sdružilo 17 subjektů do občanského sdružení a založilo tak místní akční skupinu s názvem Orlicko. Místní akční skupina Orlicko sdružuje 11 podnikatelských subjektů, 3 neziskové organizace a 3 organizace veřejného sektoru. Dvě organizace veřejného sektoru jsou svazky obcí, a to Sdružení obcí Orlicko a Rozvoj regionu obcí pod Zemskou branou. První z nich sdružuje 31 obcí v regionu, druhá několik obcí v oblasti Pastvinské přehrady, které jsou současně členy Sdružení obcí Orlicko.

Území MAS Orlicko je totožné s územím svazku obcí Sdružení obcí Orlicko.³⁶ Dále se území MAS shoduje se správními obvody obcí s rozšířenou působností (dále ORP) Králíky a Žamberk, s výjimkou obce Vermeřovice (která není součástí MAS, ačkoliv je v území ORP Žamberk) a obce Čenkovice (která patří do správního obvodu ORP Lanškroun). Území MAS Orlicko je považováno za homogenní vzhledem ke společným geografickým charakteristikám, společné historii a podobným sociálním rysům obyvatel. (Strategie místního rozvoje regionu Orlicko) [MAS Orlicko 2006]

MAS Orlicko připravilo v roce 2006 Strategii místního rozvoje regionu Orlicko a přihlásilo se v Iniciativě LEADER k tématu Zlepšování kvality života a životního prostředí ve venkovských oblastech. V roce 2007 v Programu LEADER ČR (podle tiskové zprávy Ministerstva zemědělství z 9. 5. 2007) získala MAS podporu 2 500 000 Kč (hodnotitelská komise MZe tak rozhodla 4. září 2007 i o dalších 23 MAS a rozdělila rovným dílem 60 milionů Kč) na realizaci Strategie (Podle téže tiskové zprávy je v ČR asi 154 aktivních MAS.).

36 O svazcích obcí podrobně [Vajdová, Čermák, Illner 2006].

Tabulka 5.1. Seznam aktérů³⁷

Kód a název instituce	Sektor a jeho kód	
1 Dobrovolné sdružení obcí Orlicko	veřejný	1
2 Rozvoj regionu obcí Pod Zemskou branou	veřejný	1
3 MIKCENTRUM Letohrad	veřejný	1
4 OÚ Červená Voda	veřejný	1
5 OU Dolní Morava	veřejný	1
6 OU Jablonné nad Orlicí	veřejný	1
7 OU Jamné nad Orlicí	veřejný	1
8 OU Králíky	veřejný	1
9 OU Kunvald	veřejný	1
10 OU Letohrad	veřejný	1
11 OU Lukavice	veřejný	1
12 OU Žamberk	veřejný	1
13 Rada Pardubického kraje	veřejný	1
14 KÚ Pak, Odbor strategií rozvoje kraje	veřejný	1
15 KÚ Pak, Odbor životního prostředí a zemědělství	veřejný	1
16 Výbor Zastupitelstva Pak pro sport, mládež a volný čas	veřejný	1
17 REDEA Žamberk (management DSO Orlicko)	podnikatelský	2
18 Rolnická společnost s.r.o. (Pavel Kalianko)	podnikatelský	2
19 Živa zemědělská obchodní a.s.	podnikatelský	2
20 Letohradská zemědělská a.s.	podnikatelský	2
21 Agrokonzulta Žamberk s.r.o.	podnikatelský	2
22 Správa sportovišť s.r.o. Dlouhoňovice	podnikatelský	2
23 Podchlumí a.s.	podnikatelský	2
24 DEMI, Penzion Lesanka, Pastviny (Mgr. Emilie Dolečková)	podnikatelský	2
25 SKIBaier Sport areál České Petrovice (Miroslav Baier)	podnikatelský	2
26 Hotel Zlatá labuť, Králíky (František Šlesinger)	podnikatelský	2
27 soukromý zemědělec, Helvíkovice (Jaromír Šeda)	podnikatelský	2
28 soukromý zemědělec, Králíky (Jaroslav Martinec)	podnikatelský	2
29 Okresní agrární komora Ústí nad Orlicí	podnikatelský	2
30 Oblastní rada Krajské hospodářské komory Pak Orlicko	podnikatelský	2
31 Klub čilých babiček, Červená Voda	neziskový	3
32 CEMA o.s. – Domov pro ženy a matky s dětmi v tísni, Žamberk	neziskový	3
33 TJ Sokol Klášterec nad Orlicí	neziskový	3
34 ZO Český svaz ochránců přírody 52/04 Žamberk	neziskový	3
35 Klub vojenské historie Vojenského muzea Králíky	podnikatelský	2

Zdroj: autorka.

37 Informace v tabulkách a obrázcích v kapitole 5. jsou výsledkem analýzy dat z terénního šetření – viz Příloha 1: Aktéři místního rozvoje regionu Orlicko. Květen–červen 2007.

Omezení projektu (čas a peníze) pak vedlo k rozhodnutí o velikosti souboru aktérů. Je tvořen 35 institucemi, jak jsou uvedeny v Tabulce 1. Číslo u instituce na Seznamu je kódem, který byl používán při analýzách, ve sloupci vpravo je uvedeno zařazení do sektoru a kód sektoru. Zkratka Pak je pro Pardubický kraj.

5.1.2. Dotazování a data

Pro sběr dat byl připraven formalizovaný standardizovaný dotazník s několika doplňujícími otevřenými otázkami. Předmětem dotazování byla spolupráce a participace sektorů v místním rozvoji, hodnocení dopadů Strukturálních fondů EU, sociální kapitál a sociální sítě aktérů místního rozvoje. Dotazování se uskutečnilo formou rozhovoru tazatele s představitelem instituce. Rozhovor trval 30–45 minut. Rozhovory v terénu realizovala agentura Tima z Liberce v květnu a červnu 2007.

Technicky má dotazník dvě části, které vyžadují různé metody zpracování.

A. Atributivní data. Otázky byly orientované na zjišťování názorů představitelů vybraných institucí na úlohu jednotlivých sektorů v regionálním rozvoji obecně a na podíl sektorů na přípravě plánovacích dokumentů Pardubického kraje a Orlicka. Rovněž bylo dotázáno hodnocení Společného regionálního operačního programu v letech 2004–2006. Dvě otázky na důvěru obecně a vůči několika institucím veřejné správy směřovaly ke zjištění hladiny sociálního kapitálu. Standardizovanou a formalizovanou otázku položil tazatel a zaznamenal respondentovy odpovědi do dotazníku. Otázky lze považovat za proměnné, jejichž hodnoty jsou nominální nebo ordinální. Datový soubor je zpracován a analyzován ve formátu SPSS.

B. Relační data. Nástrojem zjištění dat o sociálních sítích aktérů místního rozvoje je otázka na pravidelný kontakt jedné instituce s jinými institucemi. Dotázaný kontakt je specifikován svým obsahem a tím je v tomto případě regionální rozvoj daného území. Respondentovi byl předložen seznam 35 institucí k prohlédnutí (viz Tabulka 5.1) a byla mu položena otázka:

„Se kterými z nich je vaše organizace pravidelně ve spojení ohledně věcí, které se týkají rozvoje regionu Orlicko? Ať už je to telefonické či e-mailové spojení, nebo osobní setkání. Jak často jste s touto organizací v kontaktu?“

Častost kontaktů byla zaznamenána na škále „není v kontaktu, je v kontaktu každých pár měsíců, je v kontaktu každý měsíc, je v kontaktu každý týden“. Respondent byl ještě požádán, aby doplnil další instituce:

„Je některá další důležitá instituce ve vašem kraji, se kterou jste v pravidelném kontaktu a s níž jednáte o věcech důležitých pro rozvoj regionu Orlicko?“ Data vytvářejí matici, jejímž zpracováním a analýzou se získají kvantitativní charakteristiky sociální sítě aktérů. Pro práci s maticí dat užíváme UCINET [Borgatti, Everett, Freeman 2002].

Dotázáno bylo 35 institucí, přesněji tazatelé oslovili 35 respondentů, které považujeme za představitele vybraných 35 nejdůležitějších aktérů místního rozvoje Orlicka. Kromě jednoho osloveného, který rozhovor odmítl, a jedné instituce, jejíž představitel nebyl dostižen, přistoupili na rozhovor všichni. Získali jsme tak 33 vyplněných dotazníků, které obsahují informace:

- o názorech a postojích 33 představitelů organizací, jež lze považovat za nejdůležitější pro místní rozvoj Orlicka,
- o sociální síti 35 nejdůležitějších institucí pro místní rozvoj Orlicka.

Nejprve se budeme zabývat analýzou sociálních sítí institucionálních aktérů. Získáme základní kvantitativní charakteristiky sítě a pokusíme se je interpretovat. Tématu komplexity sítě se zde nebudeme věnovat.³⁸ V dalším podrobíme analýze data o názorech a postojích respondentů, jejichž důležitost spočívá v důležitosti pozic, které zaujímají, pro místní rozvoj.

5.2. Analýza sociální sítě institucionálních aktérů

Předpokládáme, že má-li instituce A pravidelný kontakt s institucí B, má i instituce B pravidelný kontakt s institucí A; kontakt můžeme považovat za symetrický. Tento předpoklad nám dovoluje sestavit matice 35x35, v níž jsou všechny instituce, které jsou jmenovány v Seznamu a o kterých se všichni respondenti mohli vyjádřit, že s nimi mají kontakt. Sedm respondentů doplnilo seznam o dalších 10 institucí: Region Orlicko-Třeboňsko, Mikroregion Buková hora, Euroregion Glacensis, Regionální rozvojová agentura Pardubického kraje, Klub biatlonu, Klub českých turistů, Agro-Eko Žamberk; Agrovenkov, o.p.s byla uvedena 2x. Jeden respondent uvedl jako důležité aktéry „všechny obce Sdružení Orlicko“. Vedle jednoho podnikatelského subjektu – Agro-Eko Žamberk s. r. o. – byly doplněny instituce jenom veřejného a neziskového sektoru. Pro zpracování sítě aktérů jsme v této fázi matici dat nedoplnili o další instituce, které respondenti doplnili. Důvodem je, že jména institucí doplněná několika respondenty neměli před sebou ostatní, a tudíž se o kontaktu s nimi nemohli vyjádřit; doplnění dalších obcí Sdružení obcí Orlicko do souboru aktérů, jak to navrhoval jeden respondent, by bylo finančně nevládnutelné.

Pro analýzu sítí jsou sestaveny dvě matice. V první je uložena informace o tom, jestli kontakt existuje mezi dvěma institucemi nebo neexistuje (1 nebo 0). Tato matice tedy abstrahuje od častosti kontaktů. Výpočet některých charakteristik sítě je totiž možný jenom pro binární matice, kterým se také říká dichotomické. V druhé, hodnotové matici jsou zaznamenány frekvence kontaktů. Obě matice jsou vytvořeny jako symetrické. Matice hodnotová byla symetrizována tak, že v případě různé hodnoty jednoho kontaktu mu byla připsána hodnota vyšší.³⁹ Máme tedy dvě matice, obě mají rozsah 35x35, obě jsou symetrické. První je binární čili dichotomická, druhá je hodnotová.

Následující analýze podrobíme první zmíněnou matici kontaktů, ve které abstrahujeme od jejich hodnoty, tedy od jejich častosti. Pro zjednodušení ji budeme nazývat Orlicko. Je to síť 35 aktérů, v níž kontakt mezi nimi navzájem buď existuje, nebo neexistuje. Odpovíme si na otázku, jaká je hustota sítě, jaká je hustota kontaktů v jednotlivých sektorech a mezi nimi navzájem, které instituce zaujímají v síti významné pozice a do jaké míry je síť centralizovaná. Používáme termín instituce nebo organizace v tomtéž smyslu – aktér. Poučení o kvantitativních charakteristikách čerpáme především ze [Scott 1994; Hanneman, Riddle 2005] a dalších publikovaných děl.

38 Komplexitou rozumíme situaci, kdy respondenti zaujímají pozice současně v několika sektorech. Respondenta oslovujeme jako reprezentanta instituce zařazené v určitém sektoru a ptáme se na jeho další funkce nebo pozice v dalších sektorech. Je to vlastně úloha o bridging ties.

39 To je případ, kdy kontakt dvou institucí popsal respondent z jedné instituce jinou častostí než respondent z instituce druhé.

5.2.1. Hustota sítě Orlicko

Hustota sítě představuje podíl počtu existujících kontaktů mezi institucemi na počtu teoreticky všech možných kontaktů v síti. $Hustota = k/(N(N-1)/2)$, kde k je počet existujících kontaktů, N je počet aktérů v síti. Je to číslo mezi 0 a 1, které bývá někdy vyjádřeno v % a udává, kolik % kontaktů ze všech možných 100 % je v síti přítomno. Čím větší hustota, tím více kontaktů v síti existuje a tedy tím více organizací je ve vzájemném kontaktu. Znamená to, že výměna informací se týká tím více organizací, čím větší hustota sítě je. A je známo, že větší informovanost souvisí s větší a kvalifikovanější účastí na projednávaných záležitostech. Větší hustotu sítě můžeme interpretovat jako větší participaci při projednávání, případně rozhodování aktérů. Interpretace v tomto smyslu nás dovedou k pojmům *deliberative democracy* a *democratic ownership*; čili výsledek projednávání nějaké záležitosti se stává společným; projednávat by se mělo tak dlouho, až je dosaženo souladu.

V síti Orlicko je hustota kontaktů 0,5244, jinými slovy 52 %.

Význam tohoto čísla pochopíme lépe ve srovnání s jinými sítěmi. Máme to štěstí, že jsme mohli analyzovat jiné sítě aktérů regionálního rozvoje srovnatelné velikosti; velikost hustoty sítí totiž není lineární s rostoucím počtem aktérů. Jde o institucionální síť regionů soudržnosti Jihozápad (dále JZ; 38 aktérů z Jihočeského a Plzeňského kraje) a Severovýchod (dále SV; 42 aktérů z kraje Kralovéhradeckého, Libereckého a Pardubického).⁴⁰ Hustota těchto sítí je pro JZ 0,3030 a pro SV 0,3612. Ovšem sítě aktérů jednotlivých krajů jsou daleko hustší; např. pro síť aktérů Pardubického kraje je hustota 62 %, stejně jako v Libereckém kraji, ale menší než v Kralovéhradeckém, kde je 68 %. V porovnání těchto hustot sítí Orlicko nevyniká. Přitom se lze domnívat, že vyjednávání místního rozvoje vyžaduje angažovanost více organizací než vyjednávání rozvoje kraje nebo regionu soudržnosti. Z rozdílu hustot v celých regionech soudržnosti a hustot v jednotlivých krajích můžeme usuzovat, že důležitou roli hraje fyzická blízkost organizací soustředěných ve vymezeném území, a můžeme spekulovat, že kontakty mezi organizacemi jsou usnadněny vzájemnou osobní znalostí představitelů nebo i lidí v organizaci pracujících. Kdyby toto platilo, pak by hustota sítě Orlicko měla být větší než hustoty krajů. Jaký tedy může být důvod hustoty menší? Lze spekulovat o dvou důvodech.

Zaprvé – síť aktérů Orlicka se teprve ustavuje; nebylo dosud dost příležitostí pro projednávání místního rozvoje; vždyť MAS byla ustavena teprve v roce 2006; nebyly dosud zkušenosti s uplatněním principu partnerství při programování rozvoje Orlicka.

Zadruhé – nepodařilo se identifikovat soubor nejdůležitějších aktérů. To by ovšem znamenalo, že projednávání místního rozvoje probíhá mezi lidmi či pozicemi, které nejsou dostatečně veřejně známé, a ne mezi pozicemi k tomu určenými; průhlednost vyjednávání o rozvojových projektech není sdílenou hodnotou.

Který z těchto důvodů má větší váhu, by mohla naznačit analýza postojů a názorů respondentů.

40 Jedná se o mezinárodní projekt SOCCOH v 6. rámcovém programu, na němž se podílel SOÚ AV ČR, v.v.i. (oddělení Lokální a regionální studia v letech 2007–2008), který byl podstatnou inspirací analýzy sociálních sítí v této práci.

Zajímá nás, jak velká je hustota kontaktů v jednotlivých sektorech a také mezi sektory, které sektory se nejvíce podílejí na komunikaci o místním rozvoji a jak si stojí v komunikaci uvnitř sektoru. Nejprve definujeme jednotlivé sektory (jako bloky) pomocí jejich kódů takto (viz Seznam, výše):

Veřejný sektor (16 institucí): instituce označené kódem 1–16.

Podnikatelský sektor (15 institucí): instituce s kódem 17–30 a 35.

Neziskový sektor (4 instituce): instituce s kódem 31–34.

Tabuka 5.2. Orlicko. Hustota sítě institucionálních aktérů podle sektoru

	Veřejný sektor	Podnikatelský sektor	Neziskový sektor
Veřejný sektor	0,9667	0,4625	0,3438
Podnikatelský sektor	0,4625	0,4476	0,2667
Neziskový sektor	0,3438	0,2667	0,0000

Zdroj: autorka.

Hustota kontaktů veřejného sektoru je bezmála stoprocentní. V síti 16 aktérů veřejného sektoru je v kontaktu téměř každá organizace s každou. Sledujeme-li tabulku 5.1 dál, vidíme, že druhou nejvyšší hustotu mají kontakty mezi veřejným a podnikatelským sektorem, i když je o polovinu menší. Mezi veřejným a podnikatelským sektorem je hustota dokonce o něco vyšší než v podnikatelském sektoru samotném; a ten je jen o něco menší než v celé síti. Ještě menší hustotu mají kontakty mezi veřejným a neziskovým sektorem na jedné straně a mezi podnikatelským a neziskovým sektorem na straně druhé. Pozoruhodné je, že ani jeden kontakt nebyl zaznamenán v neziskovém sektoru. Viz Obrázek 5.1.

Zdá se, že motorem místního rozvoje jsou instituce veřejného sektoru. Nejvíce jsou na něm zainteresovány, přesněji, mají místní rozvoj v popisu práce a této práci se nevyhýbají. Nevíme sice, kdo je iniciátorem kontaktu v celé síti, víme však s určitostí, že iniciátorem založení MAS Orlicko bylo Sdružení obcí Orlicko a tedy veřejná správa. Podnikatelský sektor je zainteresován na vyjednávání místního rozvoje a kontakty existují jak v sektoru, tak s ostatními sektory. Chudé kontakty neziskového sektoru v síti mohou znamenat nedocnění úlohy neziskového sektoru ze strany ostatních sektorů a značnou nevěřimavost neziskových organizací k sobě navzájem. Tato úvaha je podvázána faktem, že v síti aktérů jsou jenom čtyři neziskové organizace. Zvláště v případě neziskového sektoru si nejsme jisti, že se podařilo identifikovat nejdůležitější aktéry tohoto sektoru. Fakticky vzato, zařadili jsme do sítě všechny tři členy MAS, které jsou neziskovou, a přidali jednu místní organizaci Českého svazu ochránců přírody, na kterou byl dán odkaz. Přitom v regionu pracují další organizace, jako např. Společnost pro Králický Sněžník, Partnerský spolek Králíky; když jmenujeme jenom několik a jenom z oblasti Králicka. Na druhé straně výsledky již dříve zmíněných sítí regionů soudržnosti JZ a SV tuto úvahu podporují. Vyplývá odsud nutnost prozkoumat vzájemné vztahy v neziskovém sektoru na území Sdružení obcí Orlicko s cílem odpovědět si na otázku, jestli naše identifikace nejdůležitějších aktérů rozvoje byla v neziskovém sektoru odpovídající záměru.

5.2.2. Centralita aktérů a centralizace sítě

Další charakteristika sítě, kterou se budeme zabývat, se týká pozice jednotlivých aktérů v síti. Klade si otázku, který z aktérů má významné postavení v síti. Ten, který má více kontaktů, je v pozici, v níž může vykonávat vliv na ostatní aktéry: například poskytuje informace, je o informace žádán, prostředkuje informace ze zdrojů mimo síť. Touto charakteristikou je *centralita aktéra*, vyjádřená ve stupních, přičemž stupeň je počet existujících kontaktů jednoho aktéra ke všem ostatním v síti; je to celé číslo mezi 0 a $N-1$, kde N je počet aktérů v síti. Možnosti porovnání centrality v sítích různé velikosti poskytuje normalizovaný stupeň, což je prostý stupeň vztažený k počtu možných kontaktů jednoho aktéra ke všem ostatním v síti ($k/N-1$, k je počet existujících kontaktů); je to číslo mezi 0 a 1; normalizovaný stupeň se často uvádí jako % existujících kontaktů jednoho aktéra k jeho kontaktům možným. Následující tabulka uvádí stupeň a normalizovaný stupeň centrality (v %) těch aktérů, jejichž normalizovaný stupeň dosáhl aspoň 50 %; uspořádáno podle velikosti stupně.

Tabulka 5.3. Centralita institucí sítě Orlicko

Kód aktéra	Sektor	Instituce	Stupeň	Normalizovaný stupeň %
1	1	Sdružení obcí Orlicko	32	94
17	2	REDEA Žamberk (management DSO Orlicko)	32	94
2	1	Rozvoj regionu obcí Pod Zemskou branou	30	88
12	1	OÚ Žamberk	27	79
19	2	Živa zemědělská obchodní a.s.	27	79
10	1	OÚ Letohrad	27	79
13	1	Rada Pardubického kraje	26	76
3	1	MIKCENTRUM Letohrad	25	74
14	1	KÚ Pak, Odbor strategického rozvoje kraje	23	68
15	1	KÚ Pak Odbor životního prostředí a zemědělství	22	65
8	1	OÚ Králíky	21	62
5	1	OÚ Dolní Morava	21	62
9	1	OÚ Kunvald	21	62
16	1	Výbor Zastupitelstva Pak pro sport, mládež a volný čas	20	59
4	1	OÚ Červená Voda	19	56
11	1	OÚ Lukavice	19	56
6	1	OÚ Jablonné nad Orlicí	18	53
21	2	Agrokonzulta Žamberk s.r.o.	18	53
29	2	Okresní agrární komora Ústí nad Orlicí	17	50

Zdroj: autorka.

Celkem 19 aktérů má normalizovaný stupeň aspoň 50 %. Ústřední místo v síti Orlicko zaujímají tři instituce na prvních místech. Dvě jsou svazky obcí – Dobrovolné sdružení obcí Orlicko a Rozvoj regionu obcí Pod Zemskou branou – a jedna je podnikatelská organizace, která je jednak manažerem Sdružení obcí Orlicko, jednak manažerem MAS Orlicko, a to od jejich počátků. Mezi ostatními institucemi, které mají aspoň 50 % kontaktů k ostatním institucím v síti, jsou ještě tři podnikatelské a jinak jsou všechny z veřejného sektoru, včetně krajských orgánů. Nevyskytuje se tady žádná nezisková organizace. Je zřejmé, že i centralita jednotlivých aktérů potvrzuje prominentní pozici veřejného sektoru a upozornila na výjimečnou roli managementu Orlicka. Již v citované práci [Vajdová, Čermák, Illner 2006] a také v práci [Škrabal, Ryšavý 2006] se poukazuje na důležitou roli profesionálního managementu svazků obcí. Je zřejmé, že u místních akčních skupin je tato role ještě důležitější. Pořadí veřejné správy měst a obcí Orlicka by mohlo vyjadřovat důležitost těchto měst a obcí jako center místního rozvoje: Žamberk, Letohrad, Králíky, Dolní Morava, Kunvald. Na opačném konci s nejmenšími stupni centrality jsou základní organizace Českého svazu ochránců přírody v Žamberku a další neziskovky, soukromě hospodařící zemědělci a živnostníci, výjimečně jedna obec. Tento výsledek opět podněcuje k úvaze na téma, do jaké míry byla identifikace aktérů místního rozvoje Orlicka dobrá, nebo jestli je zatím pouze nefungující.

Centralita se vyskytuje v síti od 6 do 32 stupňů. Průměrná centralita v síti je 18 stupňů, normalizovaná centralita je 52 %. Viz Obrázek 5.2.

Centralita jednotlivých aktérů vypovídá jenom málo o struktuře celé sítě. Nevypovídá nic o tom, jestli je v síti jedna ústřední organizace, k níž se ostatní vztahují a mezi sebou mají jenom řídké vztahy, nebo je v síti několik aktérů, kolem nichž se vztahy seskupují. O celkové struktuře sítě vypovídá centralizace sítě. Je to číslo v %, které je výsledkem poměru pozorované struktury sítě k teoretické struktuře sítě nejvíce centralizované; takovou je hvězda, v níž má jeden aktér přímé kontakty ke všem ostatním aktérům a ti mají kontakt jenom s ústředním aktérem. Čím je centralizace větší, tím je pozorovaná síť bližší oné nejvíce centralizované struktuře sítě, zvané hvězda. V případě sítě Orlicko je centralizace 44 %. K pochopení, co toto číslo znamená, nám poslouží tatáž charakteristika jiné sítě. Např. centralizace sítě regionu soudržnosti Severovýchod je rovněž 44 %. Centralizace sítě aktérů rozvoje Pardubického kraje je ještě větší, je 49 %. Ale centralizace sítě aktérů Královéhradeckého kraje je jenom 39 %. Zdá se, že kontakty mezi jednotlivými aktéry jsou daleko rovnoměrněji rozloženy v Královéhradeckém kraji než v Pardubickém a také než v síti aktérů místního rozvoje Orlicko. Dá se říci, že výhody nebo možnosti spojené s pozicí aktéra jsou v síti Orlicko spíše nerovnoměrně rozloženy. Vyniká ústřední pozice Sdružení obcí Orlicko a svazku Rozvoj regionu obcí Pod Zemskou branou, stejně i pozice REDEI, managementu jak MAS, tak Sdružení obcí Orlicko. I tuto charakteristiku lze interpretovat ve smyslu pojmů *deliberative democracy* a *democratic ownership*. Čím nižší centralizace sítě, tím spíše můžeme očekávat uplatnění principu partnerství při projednávání a vyjednávání, v našem případě strategie místního rozvoje.

K popsání struktury sítě ve smyslu rozlišení středových a periferních aktérů je v UCINETu k využití ještě jednoduchý model střed-periferie. Jeho aplikací se získají dvě skupiny aktérů. Jedna je jádrem, středem sítě, druhá skupina aktérů je na periferii sítě. V našem případě jsou tyto dvě skupiny velmi jednoduché. Jádro tvoří všech 18 institucí veřejného sektoru plus REDEA a Živa zemědělská obchodní a.s. Zbývajících 17 institucí tvoří periferii sítě kontaktů Orlicko. Až na Jamné nad Orlicí je centralita všech středových aktérů vyšší než 50 %. Hustota jádra je 0,954, tedy velmi vysoká, kdy má kontakt téměř každá instituce s každou; do maxima chybí pouhých 7 kontaktů. Hustota periferie je

0,250 a hustota mezi těmito dvěma skupinami je o něco vyšší: 0,431. To znamená, že periferie v našem modelu není zcela oddělená od jádra a nevytváří nějaké další centrum. Je to taková rozptýlená periferie, jejíž instituce mají více kontaktů na instituce jádra než mezi sebou. Viz Obrázek 5.3.

5.2.3. Strukturální ekvivalence aktérů

Ještě jednu charakteristiku, která popisuje strukturu sítě a kterou máme k dispozici ve výše jmenovaném softwaru UCINET, popíšeme. Je to *strukturální ekvivalence aktérů*. Jestliže jsou dva aktéři strukturálně ekvivalentní, mají podobnou pozici v síti. Uvádí se příklad sítě členů místní komunity, např. obce; v této síti jsou strukturálně ekvivalentní pozice otce [Scott 1994]. Strukturálně ekvivalentní aktéři mají společné rysy v tom smyslu, že se budou chovat podobně, že vytvoří např. podobné mechanismy komunikace. Procedura, kterou hledáme strukturálně ekvivalentní aktéry v síti Orlicko, je CONCOR. Tato procedura předpokládá, že víme, kolik bloků strukturálně ekvivalentních aktérů chceme hledat. V našem případě bychom se mohli domnívat, že strukturálně ekvivalentní budou aktéři jednotlivých sektorů, a hledali bychom tedy bloky tři. CONCOR toto neumožňuje. Umí hledat dva, čtyři, osm bloků. Zkusíme tedy vyhledání čtyř bloků strukturálně ekvivalentních aktérů a podíváme se, jestli to dává nějaký smysl. Výsledek je v tabulce 5.4.

Tabulka 5.4. Strukturálně ekvivalentní aktéři sítě Orlicko

Blok	Aktéři (v kódech podle Seznamu aktérů)
1	1, 10, 3, 12, 6, 7, 30, 9, 11, 34, 15
2	8, 4, 2, 16, 5, 35, 31, 14, 26
3	25, 19, 24, 33, 22, 17
4	27, 21, 20, 23, 28, 29, 32, 18

Zdroj: autorka.

Doplňující charakteristikou nalezených bloků je jejich hustota, uvedená v Tabulce 5.5.

Tabulka 5.5. Hustota strukturálně ekvivalentních bloků

Blok	1	2	3	4
1	0,803	0,639	0,444	0,396
2	0,639	0,778	0,481	0,153
3	0,444	0,481	1,000	0,479
4	0,396	0,153	0,479	0,607

Zdroj: autorka.

Na diagonále jsou hustoty jednotlivých bloků a jsou to největší čísla. Ale ani čísla nad (nebo pod) diagonálou, která představují hustotu mezi jednotlivými bloky, nejsou zanedbatelná. Nejzajímavěji působí blok 3, který má hustotu 1 nebo 100 %. To znamená, že instituce v tomto bloku mají kontakt každá s každou. Které to jsou instituce?

Tabulka 5.6. Blok 3

Kód	Sektor	Instituce
17	2	REDEA Žamberk (management DSO Orlicko)
19	2	Živa zemědělská obchodní a.s.
22	2	Správa sportovišť s.r.o. Dlouhoňovice
24	2	DEMI, Penzion Lesanka, Pastviny
25	2	SKIBaier Sport areál České Petrovice
33	3	TJ Sokol Klášterec nad Orlicí

Zdroj: autorka.

Všechny organizace jsou podnikatelské až na jedinou neziskovou organizaci, TJ Sokol Klášterec nad Orlicí. Čtyři organizace v tomto bloku se zabývají sportem, resp. provozují sportovní, či spíše turistickou infrastrukturu. Kdybychom hledali, jaké činnosti provozuje TJ Sokol v Klášterci, možná bychom našli i zde nějakou turistickou infrastrukturu. Pět organizací je členem MAS. Přitom z pěti podnikatelských organizací má velkou centralitu jenom REDEA a Živa. V každém případě tento blok seskupil šest sobě podobných subjektů. Vypadá to na sportovní organizace nebo podnikání v cestovním ruchu.

Blok 4 má nejmenší hustotu (61 %) a také hustota ve vztahu k ostatním blokům patří k nejnižším. Které to jsou instituce?

Tabulka 5.7. Blok 4

Kód	Sektor	Instituce
18	2	Rolnická společnost s.r.o.
20	2	Letohradská zemědělská a.s
21	2	Agrokonzulta Žamberk s.r.o.
23	2	Podchlumí a.s.
27	2	soukromý zemědělec, Helvíkovice
28	2	soukromý zemědělec, Králíky
29	2	Okresní agrární komora Ústí nadOrlicí
32	3	CEMA o.s. – Domov pro ženy a matky s dětmi v tísni, Žamberk

Zdroj: autorka.

Podobně jako v bloku 3 převažují i v bloku 4 podnikatelské instituce: sedm podnikatelských organizací a všechny podnikají v zemědělství, to je důležité pro charakteristiku bloku, a jedna nezisková. Všechny organizace v tomto bloku mají nízkou centralitu, jediná Okresní agrární komora dosáhla 50 %. Tady to vypadá na zemědělství a zemědělské podnikání. I v tomto případě je zřejmé, že blok má smysl. Seskupil organizace s malými kontakty v síti, možná to jsou organizace na periferii sítě. V tomto bloku je druhý nejmenší počet organizací – osm.

Bloky 1 a 2 mají k sobě nejbliž podle hustoty mezi nimi (Tabulka 5.5) a také uvnitř bloků je hustota vysoká. Počet organizací v bloku 2 je devět, v bloku 1 je pak 12.

Tabulka 5.8. Blok 2

Kód	Sektor	Instituce
2	1	Rozvoj regionu obcí Pod Zemskou branou
4	1	OÚ Červená Voda
5	1	OÚ Dolní Morava
8	1	OÚ Králíky
14	1	KÚ Pak, Odbor strategického rozvoje kraje
16	1	Výbor Zastupitelstva Pak pro sport, mládež a volný čas
26	2	Hotel Zlatá labuť, Králíky
31	3	Klub čilých babiček, Červená Voda
35	2	Klub vojenské historie Vojenského muzea Králíky

Zdroj: autorka.

Pohled na Tabulku 5.8 jako by nás přemístil na Králicko, pod kterým rozumíme město Králíky, obce Červená Voda, Dolní Morava, Mladkov a Lichkov. A tady, v bloku 2, je Červená Voda, Dolní Morava, Králíky, ať veřejná správa, nebo podnikatelé, obojí působí na Králicku; i obce svazku Rozvoj regionu obcí Pod Zemskou branou jsou v sousedství obcí Králicka. Centralita zde zastoupených organizací je vysoká, až na ty dva podnikatelské subjekty a Klub čilých babiček, které patří k těm s nejmenší centralitou.⁴¹ Přítomnost dvou orgánů Pardubického kraje může být vysvětlena skrze fakt, že Králicku je věnována soustředěná pozornost ze strany kraje.

41 Klub vojenské historie Vojenského muzea Králíky ovšem ani nemá sídlo v Králickách.

Tabulka 5.9. Blok 1

Kód	Sektor	Instituce
1	1	Sdružení obcí Orlicko
3	1	MIKCENTRUM Letohrad
6	1	OÚ Jablonné nad Orlicí
7	1	OU Jamné nad Orlicí
9	1	OÚ Kunvald
10	1	OÚ Letohrad
11	1	OÚ Lukavice
12	1	OÚ Vamberk
13	1	Rada Pardubického kraje
15	1	KÚ Pak Odbor životního prostředí a zemědělství
30	2	Oblastní rada Krajské hospodářské komory Pak Orlicko
34	3	ZO Český svaz ochránců přírody 52/04 Žamberk

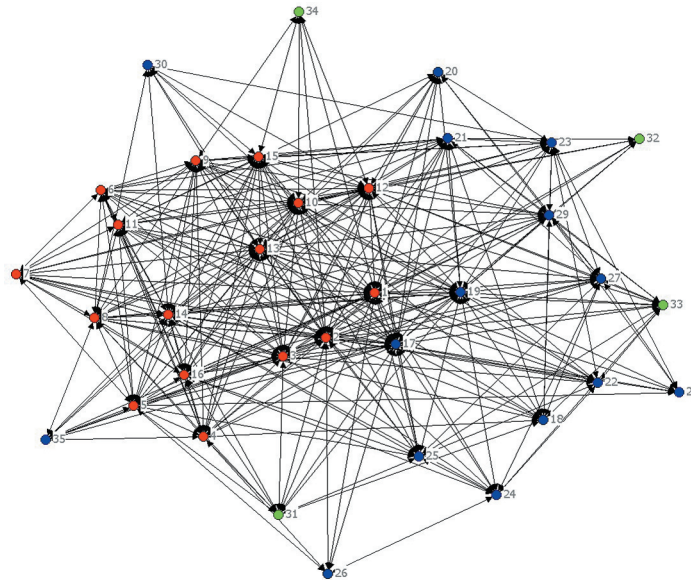
Zdroj: autorka.

V Bloku 1 se sešla všechna města Orlicka, kromě Králík, a také velké obce – Jamné nad Orlicí, Kunvald a Lukavice, dále centrální aktér sítě, a sice Sdružení obcí Orlicko. Zařadila se i Rada Pak a Odbor životního prostředí Krajského úřadu. Mezi 12 aktéry je 10 institucí veřejné správy a všechny mají vysokou centralitu (Tabulka 5.5). Jedna neziskovka orientovaná na životní prostředí a konečně oblastní hospodářská komora patří k aktérům s nízkou centralitou.

Analýza strukturální ekvivalence aktérů sítě nás přivedla ke čtyřem docela smysluplným skupinám institucí. Můžeme si o nich myslet, že když budeme znát chování a komunikaci jednoho ze skupiny, můžeme odhadovat, jak se bude chovat i ten další ve skupině. Což je ovšem k dokázání. Viz Obrázek 5.4.

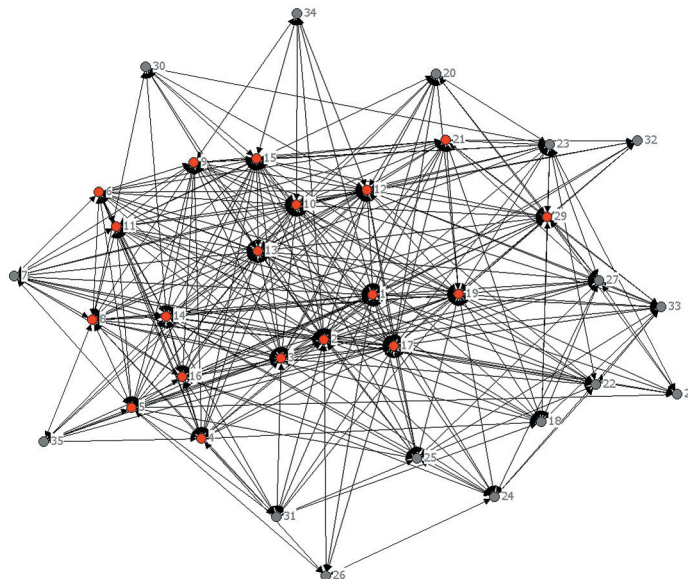
5.2.4. Obrázky

Obrázek 5.1. Sektory v síti Orlicko

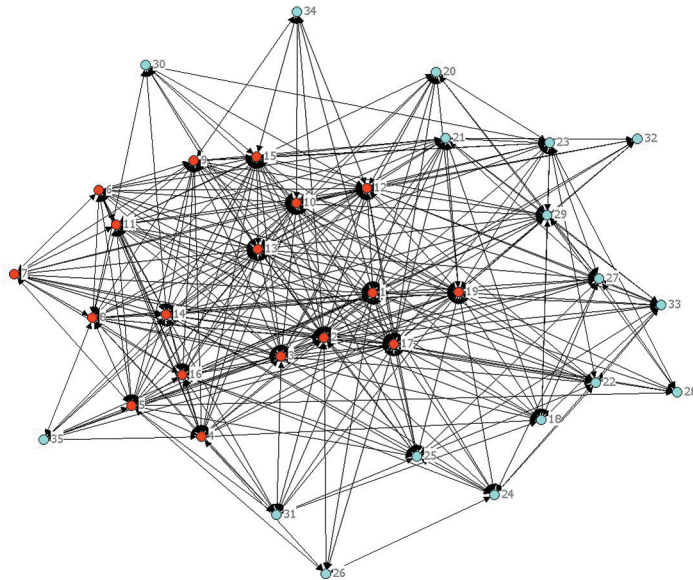
Poznámka: červená = veřejný sektor, modrá = podnikatelský sektor, zelená = neziskový sektor.
Zdroj: autorka.

Obrázek 5.2. Centralita aktérů v síti Orlicko

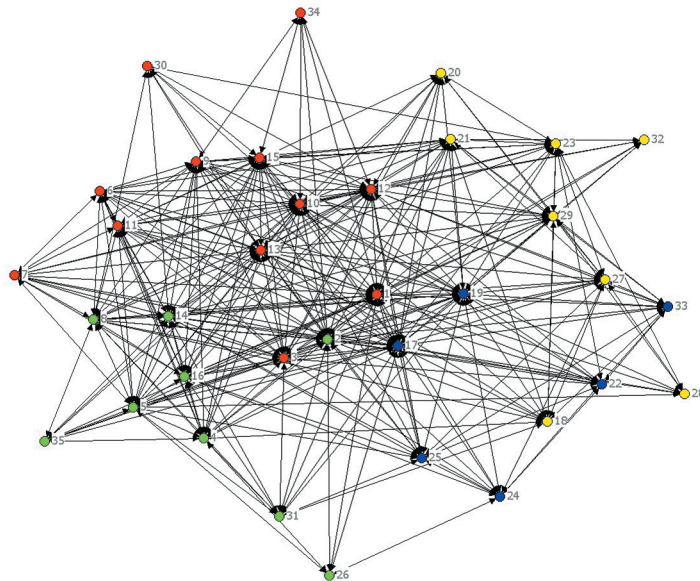
Poznámka: červená = aktéři s centralitou větší nebo rovnou 50 %, šedá = aktéři s centralitou menší než 50 %.
Zdroj: autorka.

Obrázek 5.3. Jádru a periferie sítě Orlicko

Poznámka: červená = jádro, modrozelená = periferie.
Zdroj: autorka.

Obrázek 5.4. Strukturálně ekvivalentní bloky aktérů v síti Orlicko

Poznámka: modrá = sportovně turistické podnikání, žlutá = zemědělské podnikání,
červená = zájmový blok Orlicka, zelená = zájmový blok Králicka.
Zdroj: autorka.

5.3. Analýza názorů respondentů

5.3.1. Princip partnerství a participace v regionální politice

Požadavek EU na partnerství při přípravě plánovacích dokumentů rozvoje území je znám již z přípravy strategických a plánovacích dokumentů pro předstrukturální fondy EU, potom pro plánovací období 2004–2006, kterým byl pro regionální rozvoj Spojený regionální operační program (SROP). Je známo, že v době, kdy ještě neexistovaly krajské orgány, tedy do roku 2000, byly Regionální řídicí a monitorovací výbory a jejich pracovní skupiny jmenovány Ministerstvem pro místní rozvoj tak, aby složení těchto výborů nějak respektovalo princip partnerství tří sektorů. Nicméně prvním sektorem, který si uvědomil vážnost chvíle související s přípravou na příjem podpory z předstrukturálních fondů, byl neziskový sektor. Přes značné úsilí, které některé neziskovky vyvíjely, aby se staly členy aspoň pracovních komisí Řídicích a monitorovacích výborů, např. Centra pro komunitní práci, princip partnerství byl v této době spíše deklarací. Při přípravě regionálních operačních programů na období 2004–2006 už hrály rozhodující úlohu orgány krajů zvolené na podzim 2000, stejně jako při přípravě následných programů rozvoje jednotlivých krajů s výhledem na období 2007–2013. Ty se staly podkladem Regionálních operačních programů, na jejichž základě je možné čerpat strukturální fondy EU v tomto období.⁴² Platí to i pro Pardubický kraj (Pak).

V souboru 33 respondentů, který považujeme za soubor představitelů nejdůležitějších institucí a organizací pro rozvoj Orlicka, je 16 respondentů ze sektoru veřejné správy, 13 ze soukromého sektoru a 4 z neziskového sektoru. Veřejná správa je zde zastoupena několika starosty ze Sdružení obcí Orlicka, členy Rady Pak a výboru Zastupitelstva Pak a úředníky Odboru strategií rozvoje a Odboru životního prostředí a zemědělství. Mezi respondenty podnikatelského sektoru jsou představitelé důležitých podniků, živnostníci, soukromě hospodařící rolníci a představitelé hospodářské a agrární komory příslušné pro území Orlicka. Neziskový sektor je zastoupen představiteli organizací, které mají pro rozvoj území důležitou roli jako členové MAS Orlicko. Názory respondentů jsou názorem poměrně důležitých lidí. Ale stále jsou jenom názorem, utvářejícím se z řady soustředěných nebo letmých či bezděčných pozorování. Seznam institucí, které respondenti představují, je v Tabulce 5.1.

Je důležité, jestli aktéři rozvoje Orlicka, které je součástí Pardubického kraje, vědí něco o tom, jak byl uplatněn princip partnerství při přípravě nejdůležitějšího plánovacího dokumentu kraje a Strategie místního rozvoje Orlicka. (Připomínáme, že tato strategie byla zpracována v roce 2006). Informovanost může být základem důvěry v to, že při přípravě dokumentu hrály rozhodující roli zájmy rozvoje regionu, a nikoliv privátní zájmy jednotlivců nebo skupin. Odpovědi na otázky, které jsme respondentům na toto téma položili, ukázaly, že řada respondentů o tom moc neví.⁴³ Pokud jde o Program rozvoje kraje, téměř polovina nevěděla nebo nemohla posoudit zastoupení jednotlivých sektorů při přípravě dokumentu. Ze zbývajících respondentů, kteří připustili, že o tom něco vědí,

42 Jednotlivé kraje se postavily k naplnění principu partnerství v té době dost vlažně, ale některé přece jenom odpovědněji; např. Olomoucký kraj. Odkazujeme tady na anketu o účasti neziskového sektoru v rozhodování o regionálním rozvoji. [Vajdová 2001, 2002]

43 Otázky:

– „Byly zastoupeny jednotlivé sektory adekvátně při přípravě Programu rozvoje PK?“

– „Jsou zastoupeny jednotlivé sektory adekvátně při přípravě Strategie místního rozvoje regionu Orlicko.“

Odpovědi byly na škále: 1 naprosto adekvátně zastoupené, 2 spíše adekvátně zastoupené, 3 zastoupené spíše neadekvátně, 4 zastoupené naprosto neadekvátně.

hodnotila veřejná správa své zastoupení jako adekvátní, podnikatelský i neziskový sektor také viděl zastoupení veřejného sektoru jako adekvátní. Na druhé straně bylo hodnoceno zastoupení soukromého sektoru jako spíše neadekvátní, a to lidmi jak z podnikatelského, tak i veřejného sektoru. O zastoupení NNO při přípravě Programu rozvoje Pardubického kraje ví nejméně respondentů (17 z 33). Samy neziskovky považují účast svého sektoru na přípravě programu za neadekvátní, zatímco podnikatelský sektor je přesvědčen, že zastoupení neziskového sektoru je adekvátní. Veřejná správa o tom není zcela přesvědčená.

Pokud jde o hodnocení účasti jednotlivých sektorů na přípravě Strategie místního rozvoje, neví nebo neumí posoudit podstatně méně, cca 10–20 % respondentů. Zbytek respondentů, což je v tomto případě 26–29 respondentů z celkového počtu 33 respondentů, považuje zastoupení veřejného sektoru za adekvátní nebo spíše adekvátní. Podobně je tomu i u hodnocení účasti podnikatelského a neziskového sektoru. Je zřejmé, že při přípravě Strategie místního rozvoje je princip partnerství uplatněn daleko zřetelněji. Jednak se snížil počet respondentů, kteří neodpověděli nebo nemohli posoudit podíl jednotlivých sektorů u Programu rozvoje Pardubického kraje. Podíl sektorů při přípravě Strategie je ve většině odpovědí hodnocen jako adekvátní, a to bez rozdílu v tom, za jaký sektor respondent mluví.

Poslední otázka související s uplatněním principu partnerství na Orlicku byla jen další variantou téhož; šlo o názor na obecnou možnost pro podnikatelský a neziskový sektor podílet se na procesu rozhodování v území.⁴⁴ Jak velkou možnost má neziskový sektor vědí všichni respondenti až na jednoho podnikatele. Většina odpovědí ze všech sektorů je na prostředních hodnotách škály; tedy neziskový sektor má malou možnost podílet se na rozhodování pro 13 lidí a značnou možnost rovněž pro 13 lidí. Žádnou možnost uvádějí čtyři respondenti a reprezentují všechny sektory, zatímco velkou jenom dva. Zdá se, že přece jenom je mírná převaha na straně malé možnosti. Podnikatelský sektor má podle odpovědí spíše malou možnost podílet se na rozhodování: 18 respondentů odpovědělo, že tento sektor má malou nebo žádnou možnost. Na druhé straně škály je jenom 10 odpovědí, protože 5 odpovědí bylo „nevím“. Co je příčinou malé nebo žádné možnosti těchto dvou sektorů podílet se na rozhodování, obsahují odpovědi na další uzavřenou otázku s nabídnutými odpověďmi.

Tabulka 5.10. Příčina malé možnosti NNO a podnikatelského sektoru podílet se na rozhodování

Příčina	počet odpovědí
Tyto organizace jsou příliš pasivní	1
Tyto organizace nemají dostatečné vzdělání, schopnosti	3
V procesu rozhodování fungují uzavřené kliky, kam patří jen některé z těchto organizací	11

Zdroj: autorka.

⁴⁴ Otázka: „Evropská unie prosazuje princip partnerství a participace na procesu rozhodování o veřejných záležitostech (včetně přípravy rozhodnutí, konzultací apod.). Celkově vzato, jak velkou možnost podílet se na procesu rozhodování mají podle vašeho názoru soukromí podnikatelé (SP) a neziskové organizace (NNO) ve vašem kraji?“ Odpovědi na škále velká možnost, značná možnost, malá možnost, žádná možnost, nevím.

„Existence klik“ je nejfrekventovanější odpovědí; tuto odpověď dalo šest lidí z podnikatelského a pět lidí z veřejného sektoru. Je třeba položit si otázku, jak je vlastně princip partnerství uplatňován? Jestliže se při rozhodování uplatňují spíše kliky, pak princip partnerství je vskutku jenom deklarace a rozhodování bude jenom málo průhledné. Pak jistě není žádoucí ani informovanost o tom, jak a mezi kým se regionální rozvoj dojednává. Získané odpovědi uvedené v Tabulce 10 je třeba brát jako upozornění na možné problémy s principem partnerství v kraji.

5.3.2. Strukturální fondy EU v regionální politice

V rámci Spojeného regionálního operačního programu 2004–2006 se ucházela řada subjektů také z Pardubického kraje o podporu svých projektů z různých programů Strukturálních fondů EU. Zeptali jsme se respondentů, jak hodnotí přínos projektů podpořených EU v několika oblastech, které byly definovány jako programové v regionálním rozvoji.

Tabulka 5.11. Přínos Strukturálních fondů EU k dosažení cílů rozvoje Pak

Cíle rozvoje	Velmi napomohly	Trochu napomohly	Neměly vliv	Neví	Suma
Zlepšení konkurenceschopnosti v regionu, podpora podnikání	1	16	4	12	33
Zlepšení technické infrastruktury, rozvoj dopravy, informačních technologií	13	16	1	3	33
Rozvoj cestovního ruchu	8	18	2	5	33
Zmenšení sociálních nerovností, podpora sociální integrace v regionu	1	8	14	10	33

Otázka: „Do jaké míry podle Vás napomohly projekty financované Evropskou unií k dosažení cílů regionální politiky ve vašem kraji?“

Zdroj: autorka.

Otázka nabízela čtyři odpovědi, ale jak vidíme v Tabulce 5.11, odpověď „měly spíše negativní vliv“ se nevyskytla ani jednou. Vliv podpory SF EU je podle odpovědí nejpersvědčivější u projektů na budování technické infrastruktury. Druhá oblast v pořadí velikosti přínosu SF EU je oblast cestovního ruchu. I projekty zaměřené na podporu konkurenceschopnosti a podnikání aspoň trochu pomohly rozvoji kraje.⁴⁵ Ovšem zmenšení sociálních nerovností a podpora sociální integrace v regionu zůstaly mimo dosah vlivu SF EU v Pak. Více než polovina respondentů dala odpověď „neměly vliv“ a k tomu ještě 10 respondentů o tom nevědělo nebo neumělo nic říci. Je pravda, že právě do této ob-

45 Poměrně dobrý přehled máme o projektech Králicka [Krabec 2007].

lasti bylo určeno nejméně finanční podpory. Ale na druhé straně projekt na výstavbu několika kilometrů silnice stojí nesrovnatelně více peněz než projekt sociální integrace určité skupiny obyvatel. Silnice se obvykle v dohledné době postaví a slouží dopravě.

Výsledek integračního projektu je zjistitelný jenom částečně a jeho udržitelnost je pod vlivem mnoha, většinou nepoznaných faktorů. Ale nač bude silnice, když obyvatelé utečou, protože tu není práce, protože se tu krade a nedá se nikomu věřit? Chci tím naznačit jenom vzájemnou spjatost jednotlivých témat rozvoje regionu. Říká se „betonová loby“! Ale kam nevede cesta, lidé nepřijdou a po vytlučené cestě sociální pracovníce teplou polévku potřebným lidem nedoveze. Cituji z podkladové studie projektu [Krabec 2007:6]: „Obecně lze říci, že jsou velké potřeby dotací především do zanedbané infrastruktury (komunikace, kanalizace, výstavba čistíren odpadních vod).“ Je to závěr z řady rozhovorů, které autor vedl se starosty obcí na Králicku a dalšími kvalifikovanými pracovníky.

Jiná věc je, jak se respondenti dívají na způsob alokace fondů EU pro Společný operační program na národní úrovni a jak průhledné bylo rozhodování o výběru projektů k podpoře v Pardubickém kraji. Je známo, že rozdělení částky pro kraje v regionu soudržnosti bylo věcí dohody krajů, které region soudržnosti tvoří. V našem případě jde o region soudržnosti Severovýchod a kraje Královéhradecký, Liberecký a Pardubický.

Jak to bylo s alokací fondů na národní úrovni, ukazuje Tabulka 5.12.

Tabulka 5.12. Rozhodnutí o alokaci fondů EU na národní úrovni

Typ rozhodnutí	Četnost odpovědí
Bylo výsledkem kompromisu mezi všemi zúčastněnými stranami	8
Bylo výsledkem rozhodnutí vlády bez ohledu na názor druhých	7
Nevím, nemohu posoudit	18

Zdroj: autorka

Mezi těmi, kteří neumí posoudit, jsou všichni reprezentanti neziskového sektoru, 7 z veřejného a 8 z podnikatelského. Že alokace byla výsledkem kompromisu je názor především reprezentantů veřejné správy. Podnikatelský sektor, pokud hodnotí alokaci, pak jako výsledek rozhodnutí vlády. Průhlednost rozhodování o podpoře projektů v Pardubickém kraji⁴⁶ zhodnotilo 19 respondentů; 14 respondentů nemohlo posoudit. Větší část hodnotících odpovědí, celkem 12, se vyjadřuje pozitivně na průhlednost rozhodování a jsou to především lidé z veřejné správy.

Tyto poměrně velké počty respondentů, kteří v jednotlivých otázkách vybírají odpověď „nevím, nemohu posoudit“, vedou znovu k zamyšlení o důvodech, proč tomu tak je. Je to uzavřenost respondentů, nechť vyjádřit svůj pohled na věc, ať už z jakéhokoli důvodu? Anebo se náš výběr zcela mi-

46 Otázka: „Jak bylo podle Vás průhledné rozhodování o výběru projektů SROP (2004–2006) v Pardubickém kraji?“ Odpovědi na škále „zcela průhledné, spíše průhledné, spíše neprůhledné, zcela neprůhledné“.

nul se souborem skutečně nejdůležitějších aktérů. Tady vyvstává další otázka: je tento soubor nejdůležitějších aktérů veřejně známý, anebo jsou to kliky, o kterých se na veřejnosti raději nemluví? Něco by mohla napovědět podoba sociálního kapitálu v regionu.

5.3.3. Sociální kapitál v regionu

V dotazníku byl použit klasický indikátor hladiny sociálního kapitálu [např. Stachová 2005; Šafr, Sedláčková 2006]. Otázka „Myslíte, že druhým lidem je možné důvěřovat, nebo opatrnosti nikdy nezbyvá?“ přinesla odpovědi, jejichž největší pozoruhodnost spočívá v tom, že žádný respondent nevybral odpověď „nevím, těžko říci“. Třetina odpovídá, že je možné důvěřovat, a opět v důvěře vyniká sektor veřejné správy. Podnikatelský a neziskový sektor je opatrnější, jenom čtvrtina spoléhá na důvěru. Ten poměr 1:2 v odpovědích „je možné důvěřovat“ a „opatrnosti nikdy nezbyvá“ vypovídá o vyšší hladině sociálního kapitálu v souboru těchto nejdůležitějších aktérů, než byla zjištěna v celé dospělé populaci Orlicka.⁴⁷ Neboť také 2/3 obyvatel odpovídají „opatrnosti nikdy nezbyvá“, ale jenom 1/6 si myslí, že je možné důvěřovat, a 1/6 neví.

Druhá otázka zjišťovala důvěru k některým institucím veřejné správy, které svou činností přímo nebo zprostředkovaně ovlivňují rozhodování o místním rozvoji.

Tabulka 5.13. Důvěra institucím veřejné správy

Instituce	Rozhodně důvěřuji	Spíše důvěřuji	Spíše nedůvěřuji	Rozhodně nedůvěřuji	Suma
Instituce, které v České republice řídí fondy EU	0	15	14	1	30
Krajská samospráva ve vašem kraji	9	22	0	0	31
Orgány regionu soudržnosti NUTS2 Severovýchod	4	12	5	0	21
Místní samospráva v místě, kde sídlí vaše organizace	17	15	0	1	33

Zdroj: autorka.

Četnosti v Tabulce 13 jsou velmi výmluvné v tom smyslu, že důvěra místní samosprávě je velmi vysoká ve všech sektorech. Jenom podnikatelský sektor dává častěji odpověď „spíše důvěřuji“. Za místní samosprávou následuje samospráva Pardubického kraje. I tady je méně důvěřivý podnikatelský sektor než sektor veřejný. Poněkud vzdálené instituce, a v současnosti ještě málo známá jejich činnost,⁴⁸ vede k menší důvěře orgánům regionu soudržnosti Severovýchod, které sídlí převážně

47 V dubnu a květnu 2007 se uskutečnilo dotazníkové šetření dospělé populace Orlicka v rámci tohoto projektu a jsou známy první výsledky. Byl to reprezentativní soubor, jehož výsledky mohou být platné pro celé Orlicko. Viz příloha 2.

48 Orgány regionů soudržnosti byly nově založené v zákoně o regionálním rozvoji, který vešel v platnost v polovině roku 2007.

v Hradci Králové. Ještě menší je důvěra, spíše napůl důvěra, napůl nedůvěra, k orgánům řídicím agendu fondů EU, kterým je např. Ministerstvo pro místní rozvoj. Potvrzuje se, že samospráva v do-
sahu a znalost její agendy podporují důvěru aktérů místního rozvoje k těmto institucím, což zakládá
a podporuje sociální kapitál v jejich vzájemném vztahu.

Literatura

- Borgatti, S. P., M. G. Everett, L. C. Freeman. 2002. *Ucinet for Windows: Software for Social Network Analysis (version 6.142)*. Harvard, MA: Analytic Technologies. Instalační program pro operační systém Windows. [online] [cit. 17. 11. 2007]. Dostupné z: <<http://www.analytictech.com/downloaduc6.htm>>.
- Čepelka, O. 2004. *Místní partnerství a rozvoj venkova (příprava na iniciativu LEADER)*. Liberec: Omega.
- Hanneman, R. A., M. Riedle. 2005. *Introduction to Social Network Methods*. Riverside, CA: University of California, Riverside. [online] [cit. 17. 11. 2007]. Dostupné z: <<http://faculty.ucr.edu/~hanneman>>.
- Ježdíková, L., G. Pavlíková. 2005. „Místní partnerství, iniciativa LEADER.“ Pp. 109–129 in V. Majerová (ed.). 2005. *Český venkov 2005, Rozvoj venkovské společnosti*. Praha: Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta.
- Krabec, D. 2007. *Soustředěná podpora státu pro regiony s vysoce nadprůměrnou nezaměstnaností – obec s rozšířenou působností Králíky*. Podkladová studie projektu Pohraničí.
- MAS Orlicko. 2006. *Strategie místního rozvoje regionu Orlicko*. Žamberk: REDEA.
- Matoušková, K. 2006. „Venkov jako hodnota. Politika rozvoje venkova v České republice.“ *Obec a finance* 11(3): 38–39.
- Scott, J. 1994. *Social Network Analysis. A Handbook*. London: Sage Publications.
- Stachová, J. 2005. *Občanská společnost v regionech České republiky*. Sociologické studie/Sociological Studies 05:06. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Šafr, J., M. Sedláčková 2006. *Sociální kapitál. Koncepty, teorie a metody měření*. Sociologické studie/Sociological Studies 06:7. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Škrabal, I., D. Ryšavý a kol. 2005. *Výzkum a analýza typologie managementu v mikroregionech Olomouckého a Zlínského kraje*. Přerov: Centrum pro komunitní práci.
- Vajdová, Z., D. Čermák, M. Illner 2006. *Autonomie a spolupráce: důsledky ustavení obecního zřízení v roce 1990*. Sociologické studie/Sociological Studies 06:2. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Vajdová, Z. 2001. „Několik poznámek k anketě na téma účast NNO v regionálním plánování.“ *Grantis IX(10)*: 4–5.
- Vajdová, Z. 2002. „Zkušenosti neziskových organizací z regionálního plánování.“ *Grantis X(1)*: 5–6.

6. Závěr

Zdenka Vajdová

Každá ze studií prezentovaných v této publikaci dospěla k určitým závěrům, které mají platnost pro celé české pohraničí nebo pro Orlicko. Stručně zopakujeme závěry autorů a pokusíme se zdůraznit momenty s významem pro další řešení projektu:

a) Procesy osídlování a doosídlování českého pohraničí v letech 1945–1950 dostaly ve studii Heleny Noskové zvláštní obsah, k němuž lze dospět jenom detailním studiem archivních dokumentů. A protože zpřístupňování archivních dokumentů je postupné, obraz o lidech v českém pohraničí také jen postupně získává výraznější barvy. „Zvláštním obsahem“ nazývám onu konfrontaci záměrů migrační politiky a jejích zcela určitě nezamýšlených důsledků. Ideologickým cílem migrační politiky komunistické vlády bylo vytvořit z nového osídlení pohraničí spolehlivé zázemí politiky komunistické strany. Vláda a příslušné orgány k tomu měly řadu nástrojů. Na jedné straně soustředěný tlak na rozbití existujících vazeb dosídlenců rozptýlením na různá místa, vyhledávání osob nepohodlných režimu a jejich perzekuce, nařízení umožňující manipulaci lidmi a celými skupinami. Na druhé straně umožnění sociálního vzestupu chudých reemigrantů, kteří pomoc potřebovali a neohtrožovali komunistickou moc. Zvýšení vzdělanostní a kulturní úrovně obyvatel pak následovalo. Totalita režimu na konci 50. let také nebyla taková, jako v době usilování o moc v letech 1945–1948 a jejího upevňování v dekadě následující. V krizových letech režimu (1968, 1989) se pak ukázalo, že obyvatelstvo pohraničí je komunistickou mocí méně zkorumpované, než by se dalo očekávat.

Druhým zajímavým momentem je souvislost poválečné migrační politiky v Československu s migrační politikou Sovětského svazu ve 30. a 40. letech. Souvislost se dá popsat jako „následování příkladu“. A to jak ideologicky, tak institucionálně.

b) Velmi detailní prozkoumání změn počtu obyvatel v jednotlivých obcích Sdružení obcí Orlicko mezi censy 1930 a 1950, založené na datech Historického lexikonu obcí České republiky 1869–2005 a na Statistisches Gemeindelexikon des Landes Bohmen (vom Dezember 1930), je originálním příspěvkem studie Daniela Čermáka. Přineslo zjištění, že na území Sdružení obcí Orlicko je třetina obcí, které po válce ztratily nejméně 30 % obyvatel. A že většina nejztrátovějších obcí byla osídlena převážně německy mluvícím obyvatelstvem. Orlicko tak patří k regionům, u nichž nedošlo k celkové výměně obyvatelstva po II. světové válce, a kde tak byla zachována určitá kontinuita v sociálních i kulturních aspektech místních společenství.

Ve výzkumu⁴⁹ všech pohraničních oblastí České republiky z roku 2006 spadal okres Ústí nad Orlicí, a tedy obce Sdružení obcí Orlicko také, do příhraniční oblasti Polsko-západ (okresy Liberec, Jablonec až právě Ústí nad Orlicí). Tato příhraniční oblast se liší od ostatních a také od oblasti Polsko-východ, např. v hodnocení vlivu sousedního státu – neuplatňuje se v této oblasti v takové míře jako v ostatních příhraničních oblastech; je zde menší zkušenost s prací v zahraničí; instituce oblasti Polsko-západ jsou méně aktivní v přeshraniční spolupráci; s otevřením hranic souvisí především negativní jevy. Je otázka, jak k tomuto obrazu obyvatel Polsko-západ přispívají obyvatelé Orlicka. Do jaké míry jsou závěry platné pro oblast Polsko-západ platné také pro občany Orlicka? Na tuto otázku se pokusíme odpovědět na základě šetření reprezentativního souboru obyvatel Orlicka, uskutečněném v květnu 2008.

c) Na rozvoj občanské společnosti Orlicka ukazují jak indikátory politické a občanské participace, tak indikátory partnerství mezi veřejným, soukromým a neziskovým sektorem a samotný stav neziskového sektoru. Indikátorem politické participace je ve studii Jany Stachové volební účast ve volbách 2002–2006 do všech zastupitelských sborů, a to na všech úrovních. Podle ní patří okres Ústí nad Orlicí k okresům s nejvyšší hladinou politické participace. Důvěru k politickým a veřejným institucím, jako indikátor sociálního kapitálu, však bylo možné sledovat jenom na úrovni krajů. Z výzkumů CVVM vyplývá, že respondenti v Pardubickém kraji vyjadřují relativně vysokou míru důvěry v krajská a obecní zastupitelstva. Občanská participace je zprostředkována počtem nestátních neziskových organizací v Pardubickém kraji a jeho okresech. Jejich počet se v letech 2004 a 2006 zvýšil a rovněž institucionalizace sektoru se prohloubila, jak o tom svědčí existence a práce Koalice nevládek Pardubicka. Pokud jde o Orlicko samotné, zaostává oproti ostatním regionům Pardubického kraje zejména ve financování neziskového sektoru a v relativním počtu neziskových organizací. Partnerství soukromého, veřejného a neziskového sektoru na Orlicku má svůj počátek již v 1. polovině 90. let a jeho účelem byla snaha o nápravu špatného stavu životního prostředí. Tehdy se obce a organizace označené jako původci znečištění a také odborné firmy sešly při řešení problémů životního prostředí. Partnerství pokračovalo při přípravě regionálního strategického rozvojového plánu a v současnosti má svůj výraz v ustavení Místní akční skupiny Orlicko v roce 2006.

d) Shrňme výsledky analýzy sociální sítě institucionálních aktérů místního rozvoje Orlicko, za využití softwaru UCINET, jak jsou prezentovány ve studii Zdenky Vajdové:

- Hustota sítě, resp. hustota kontaktů v síti, je 52 %. Na hustotu sítě má obvykle vliv fyzická blízkost institucí. Proto bychom v případě Orlicka očekávali hustotu větší. Ve studii se spekuluje o dvou příčinách, proč tomu tak není:

Zaprvé – síť aktérů Orlicka se teprve ustavuje; nebylo dosud dost příležitostí pro projednávání místního rozvoje (vždyť MAS byla ustavena teprve v roce 2006), a nebyly tedy dosud ani zkušenosti s uplatněním principu partnerství při programování rozvoje Orlicka.

Zadruhé – nepodařilo se identifikovat soubor nejdůležitějších aktérů. K této příčině se vrátíme.

49 Výběrové šetření obyvatel ve všech příhraničních oblastech bylo uskutečněno v rámci projektu „Přeshraniční vlivy působící na místní společenství pohraničí České republiky“ Katedrou sociální práce Fakulty sociálně-ekonomické Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.

- Pokud jde o sektory, pak veřejný sektor má hustotu téměř stoprocentní, zatímco neziskový sektor nulovou. Z porovnání hustot mezi sektory vyplývá, že veřejný sektor je v komunikaci zaangažován nejvíce.
- Podle centrality aktérů zauímají rozhodující pozici dva svazky obcí, tedy instituce veřejného sektoru a jedna podnikatelská organizace; že je to manažer jak MAS Orlicko, tak i Sdružení, není divu. Neziskové organizace a soukromě hospodařící rolníci a živnostníci jsou na periferii sítě. O celkové struktuře sítě vypovídá centralizace sítě. Je to kvantitativní charakteristika rozložení komunikace mezi institucemi. V síti Orlicko je toto rozložení nerovnoměrné. Naznačuje to, že uplatnění principu partnerství při vyjednávání není jednoduché. Model střed-periferie rozložil síť na 18 institucí jádra – 16 institucí veřejného sektoru a dvě podnikatelské – a 17 institucí periferie. Vysoká hustota jádra znamená, že instituce jádra mají kontakty téměř každá s každou. Ovšem periferie v modelu není zcela oddělená a nevytváří další centrum.
- Analýza strukturální ekvivalence aktérů vyprodukovala čtyři bloky institucí. Instituce uvnitř bloků mají společné charakteristiky. První blok představuje především podnikání ve sportu a cestovním ruchu, druhý blok je skupinou podnikání v zemědělství, třetí blok představuje aktéry neformálního mikroregionu Králická ze všech sektorů a ve čtvrtém bloku se seskupily ostatní instituce veřejné správy Sdružení obcí Orlicko.

Vraťme se k druhé příčině, o níž se lze domnívat, že ovlivnila malou hustotu sítě: nepodařilo se identifikovat soubor nejdůležitějších aktérů. Kdyby toto bylo pravdivé, znamenalo by to, že projednávání místního rozvoje probíhá mezi lidmi či pozicemi, které nejsou dostatečně veřejně známé, a ne mezi pozicemi k tomu určenými. Mohli bychom se domnívat, že průhlednost vyjednávání o rozvojových projektech není sdílenou hodnotou. Abychom mohli naše výsledky považovat za dobré, je třeba tento problém vyřešit. Příležitost k tomu může poskytnout další šetření v terénu, kterým bude focus group aktérů místního rozvoje.

Analýza názorů 33 představitelů institucí-aktérů místního rozvoje přinesla několik zajímavostí. Věcné výsledky lze stručně shrnout: princip partnerství a participace je uplatňován především ve své deklarativní podobě; technická infrastruktura, rozvoj dopravy a informačních technologií nejvíce vytěžily ze Strukturálních fondů EU v letech 2004–2006; samosprávné instituce v dosažitelné vzdálenosti a znalost jejich agendy podporují důvěru aktérů místního rozvoje k těmto institucím.

Základním rysem respondentů je však malá sdílnost. Respondenti velmi často využívali odpověď „nevím, neumím se rozhodnout, neumím posoudit“. Tato skutečnost nás znovu odkazuje na možnost, že se nepodařilo identifikovat nejdůležitější instituce místního rozvoje. Anebo je uzavřenost přirozeností obyvatel tohto regionu. K této příčině vysokých frekvencí výše uvedených odpovědí přinese vysvětlení analýza dotazování souboru občanů regionu.

Příloha 1: Aktéři místního rozvoje regionu Orlicko. Květen–červen 2007 (Dotazník)

Vážený pane, vážená paní,

Sociologický ústav Akademie věd České republiky v Praze, který je veřejnou výzkumnou institucí, ve spolupráci s Dobrovolným sdružením obcí Orlicko realizuje v regionu Orlicko výzkum, jehož součástí je i tento rozhovor. Cílem výzkumu je získat odpověď na otázku, jak a proč a jestli vůbec je důležitá spolupráce, partnerství a participace organizací veřejného, podnikatelského a neziskového sektoru při plánování rozvoje a uskutečňování projektů rozvoje Orlicka.

Oslovujeme Vás jako představitele nebo představitelku organizace a jako představitele nebo představitelku podniku, který vedete, což zahrnuje i soukromě hospodařící zemědělce a živnostníky. Předpokládáme, že Vaše organizace, případně Vy sám/sama máte účast na rozhodování o rozvoji regionu. Očekáváme, že Vaše odpovědi osvětlí problematiku partnerství a spolupráce a výsledky výzkumu pomohou k úspěšnému rozvoji regionu.

Rozhovor bude trvat asi 40–45 minut.

1. Název organizace: _____

2. Pozice respondenta v organizaci: _____

A. Historie účasti ve fondech EU a na přípravě plánů regionálního rozvoje

Realizace rozvojových projektů, a zvláště jejich dopady, se většinou týkají všech občanů a organizací v regionu. Jak byste hodnotil/a zastoupení různých organizací při přípravě plánovacích dokumentů rozvoje, a to z hlediska principu partnerství? Jde nám o zastoupení jednotlivých sektorů – veřejné správy, podnikatelského sektoru (PS) a nestátních neziskových organizací (NNO) při přípravě Programu rozvoje Pardubického kraje s výhledem na období 2007–2010 a při přípravě Strategie místního rozvoje regionu Orlicko v poslední době (od roku 2006).

3. Byly zastoupeny jednotlivé sektory adekvátně při přípravě Programu rozvoje PK?

KARTA 1

1 Naprosto adekvátně zastoupené   2 Spíše adekvátně zastoupené
3 Zastoupené spíše neadekvátně   4 Zastoupené naprosto neadekvátně
9 Nevím, nemohu posoudit

A Veřejná správa	1	2	3	4	9
B Podnikatelský sektor	1	2	3	4	9
C Neziskový sektor	1	2	3	4	9

4. Jsou zastoupeny jednotlivé sektory adekvátně při přípravě Strategie místního rozvoje regionu Orlicko?

KARTA 1

1 Naprosto adekvátně zastoupeny   2 Spíše adekvátně zastoupeny
3 Zastoupeny spíše neadekvátně   4 Zastoupeny naprosto neadekvátně
9 Nevím, nemohu posoudit

A Veřejná správa	1	2	3	4	9
B Podnikatelský sektor	1	2	3	4	9
C Neziskový sektor	1	2	3	4	9

FILTR: Otázku 5 položit jen respondentům, kteří v otázce 4 odpověděli variantou 3 nebo 4.

5. Pokud nebylo nebo není zastoupení některého sektoru adekvátní, kde vidíte hlavní příčiny?

5.1. Pokud jde o Program rozvoje PK.

5.2. Pokud jde o Strategii místního rozvoje regionu Orlicko.

B. Hodnocení SROP (2004–2006)

Vraťme se ještě k období 2004–2006, kdy kraje využívaly Strukturální fondy Evropské unie v rámci projektů Spojeného regionálního operačního programu (SROP).

6. Do jaké míry podle Vás napomohly projekty financované Evropskou unií k dosažení cílů regionální politiky ve vašem kraji?

KARTA 2

1 Velmi napomohly	2 Trochu napomohly
3 Neměly vliv	4 Měly spíše negativní vliv
9 Nevím, nemohu posoudit	

A Zlepšení konkurenceschopnosti v regionu, podpora podnikání;	1	2	3	4	9
B Zlepšení technické infrastruktury, rozvoj dopravy, informačních technologií;	1	2	3	4	9
C Rozvoj cestovního ruchu;	1	2	3	4	9
D Zmenšení sociálních nerovností, podpora sociální integrace v regionu.	1	2	3	4	9

FILTR: Otázku 7 položit jen respondentům, kteří v některé položce otázky 6 odpověděli variantou 4.

7. Jestliže měly spíše negativní vliv, v čem spočíval?

8. Domníváte se, že rozhodnutí ohledně alokace fondů EU pro Společný regionální operační program (SROP) na národní úrovni bylo dosaženo:

Jako výsledku kompromisu mezi všemi zúčastněnými stranami?	1
Jako výsledku rozhodnutí vlády bez ohledu na názor druhých?	2
Nevím, nemohu posoudit.	3

9. Jak bylo podle Vás průhledné rozhodování o výběru projektů SROP (2004–2006) v Pardubickém kraji?

KARTA 3

1 Zcela průhledné	2 Spíše průhledné
3 Spíše neprůhledné	4 Zcela neprůhledné
9 Nevím, nemohu posoudit	

Zcela průhledné	1
Spíše průhledné	2
Spíše neprůhledné	3
Zcela neprůhledné	4
Nevím, nemohu posoudit	9

FILTR: Otázku 10 položit jen respondentům, kteří odpověděli v otázce 9 variantou 3 nebo 4.

10. Pokud rozhodování nebylo v některé fázi průhledné, kde vidíte hlavní příčiny?

C. Spolupráce, partnerství a participace v místním rozvoji

11. Evropská unie prosazuje princip partnerství a participace na procesu rozhodování o veřejných záležitostech (včetně přípravy rozhodnutí, konzultací apod.). Celkově vzato, jak velkou možnost podílet se na procesu rozhodování mají podle vašeho názoru soukromí podnikatelé (SP) a neziskové organizace (NNO) ve vašem kraji?

KARTA 4

	NNO	SP
Velkou možnost	1	1
Značnou možnost	2	2
Malou možnost	3	3
Žádnou možnost	4	4
Nevím, nemohu posoudit	9	9

FILTR: Otázku 12 položit jen respondentům, kteří odpověděli v otázce 11 variantou 3 nebo 4.

12. Pokud mají tyto organizace jenom malou nebo žádnou možnost podílet se na rozhodování o veřejných záležitostech, kde vidíte hlavní příčinu? Vyberte jednu z uvedených možností.

KARTA 5

Tyto organizace jsou příliš pasivní;	1
Tyto organizace nemají dostatečné vzdělání, schopnosti;	2
V procesu rozhodování fungují uzavřené kliky, kam patří jen některé z těchto organizací;	3
Něco jiného.	4

D. síť aktérů místního rozvoje

13. Podívejte se, prosím, na předložený seznam organizací.

Předložit SEZNAM s očíslovanými organizacemi (jsou rozdělené podle sektorů)

Se kterými z nich je vaše organizace pravidelně ve spojení ohledně věcí, které se týkají rozvoje regionu Orlicko? Ať už to je telefonické, e-mailové spojení nebo osobní setkání. Jak často jste s touto organizací v kontaktu?

Tazatel/tazatelka kroužkuje podle odpovědi respondenta, jestli je v kontaktu a jak často, v tabulce AKTÉŘI.

KARTA 6

0	Není v kontaktu
1	V kontaktu každých pár měsíců
2	V kontaktu každý měsíc
3	V kontaktu každý týden

Je některá další důležitá instituce ve vašem kraji, se kterou jste v pravidelném kontaktu a s níž jednáte o věcech důležitých pro rozvoj regionu Orlicko?

Tazatel/tazatelka doplní jméno organizace (případně jméno osoby) a frekvenci kontaktu v tabulce AKTÉŘI.

14. Jak byste posoudil vliv jednotlivých organizací na věci související s rozvojem Orlicka? Vyberte ze seznamu pět organizací, o nichž si myslíte, že jejich vliv je větší než vliv ostatních organizací.

Tazatel/tazatelka udělá křížek v posledním sloupci tabulky AKTÉŘI u jmenované organizace.

AKTÉŘI	frekvence kontaktu				vliv
1 Dobrovolné sdružení obcí Orlicko	0	1	2	3	
2 Rozvoj regionu obcí Pod Zemskou branou	0	1	2	3	
3 MIKCENTRUM Letohrad	0	1	2	3	
4 OÚ Červená Voda	0	1	2	3	
5 Dolní Morava	0	1	2	3	
6 Jablonné nad Orlicí	0	1	2	3	
7 Jamné nad Orlicí	0	1	2	3	
8 Králíky	0	1	2	3	
9 Kunvald	0	1	2	3	
10 Letohrad	0	1	2	3	
11 Lukavice	0	1	2	3	
12 Žamberk	0	1	2	3	
13 Rada Pardubického kraje	0	1	2	3	
14 KÚ Pak Odbor strategického rozvoje kraje	0	1	2	3	
15 KÚ Pak Odbor životního prostředí a zemědělství	0	1	2	3	
16 Výbor ZaPak pro sport, mládež a volný čas	0	1	2	3	
17 REDEA Žamberk (management DSO Orlicko)	0	1	2	3	
18 Rolnická společnost s.r.o. (Pavel Kalianko)	0	1	2	3	
19 Živa zemědělská obchodní a.s.	0	1	2	3	
20 Letohradská zemědělská a.s.	0	1	2	3	
21 Agrokonzulta Žamberk s.r.o.	0	1	2	3	
22 Správa sportovišť s.r.o. Dlouhoňovice	0	1	2	3	
23 Podchlumí a.s.	0	1	2	3	
24 Mgr. Emilie Dolečková-DEMI, Penzion Lesanka, Pastviny	0	1	2	3	
25 Miroslav Baier, SKIBaier Sport areál České Petrovice	0	1	2	3	
26 František Šlesingr, Hotel Zlatá labuť	0	1	2	3	
27 Jaromír Šeda, soukromý zemědělec, Helvíkovice	0	1	2	3	
28 Jaroslav Martinec, soukromý zemědělec, Králíky	0	1	2	3	
29 Okresní agrární komora Ústí nad Orlicí	0	1	2	3	
30 Oblastní rada Krajské hospodářské komory Pak Orlicko	0	1	2	3	
31 Klub čilých babiček, Červená Voda	0	1	2	3	
32 CEMA o.s. – Domov pro ženy a matky s dětmi v tísní, Žamberk	0	1	2	3	
33 TJ Sokol Klášterec nad Orlicí	0	1	2	3	
34 ZO Český svaz ochránců přírody 52/04 Žamberk	0	1	2	3	
35 Klub vojenské historie Vojenského muzea Králíky	0	1	2	3	
36	0	1	2	3	
37	0	1	2	3	
38	0	1	2	3	
39	0	1	2	3	
40	0	1	2	3	
41	0	1	2	3	
42	0	1	2	3	
43	0	1	2	3	
44	0	1	2	3	
45	0	1	2	3	

E. Sociální kapitál

15. Myslíte, že druhým lidem je možné důvěřovat, nebo opatrnosti nikdy nezbyvá?

Je možné jim důvěřovat.	1
Opatrnosti nikdy nezbyvá.	2
Nevím, těžko říci.	3

16. Řekněte, prosím, důvěřujete následujícím institucím?

KARTA 7

1 Rozhodně důvěřuji	2 Spíše důvěřuji
3 Spíše nedůvěřuji	4 Rozhodně nedůvěřuji
9 Nevím, nedokážu posoudit	

A Instituce, které v České republice řídí fondy EU	1	2	3	4	9
B Krajská samospráva ve vašem kraji	1	2	3	4	9
C Orgány regionu soudržnosti NUTS2 Severovýchod	1	2	3	4	9
D Místní samospráva v místě, kde sídlí vaše organizace	1	2	3	4	9

Cílem následující otázky je zjistit co nejpodrobněji, v jakých dalších oblastech – veřejné správy, nejrůznějších organizací neziskového sektoru, odborů, náboženských organizací apod. se respondent sám angažuje jako člen nebo funkcionář. Je uvedeno několik příkladů; запиšte, co respondent uvede, co se dovíte.

17. Řekněte, prosím, jakou další funkci nebo pozici ještě Vy osobně zastáváte ve sféře veřejné, podnikatelské nebo neziskové (kromě té, uvedené na začátku rozhovoru)? Například:

Funkce	Ano	Ne
Radní nebo zastupitel obce, města	1	0
V komisích, výborech obce, města	1	0
Radní nebo zastupitel kraje	1	0
V komisích, výborech Pak	1	0
V profesní organizaci	1	0
Funkce v politické straně	1	0
Funkce v odborech	1	0
_____	1	0

18. Chcete něco doplnit k tématu rozhovoru na závěr?

Děkujeme za rozhovor!

Za výzkumný tým Zdenka Vajdová, SOÚ AV ČR, v.v.i.

Příloha 2: Místní společenství Orlicka. Duben–květen 2008 (Číselník)

Úvod

V dubnu a květnu 2008 proběhlo terénní šetření v regionu Orlicko v Pardubickém kraji, okres Ústí nad Orlicí. Šetření je součástí projektu „Rozvojové zájmy pohraničních regionů (na příkladu Orlicka)“, který podpořilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR na období 2006–2011 pod registračním číslem 2D06001. Dílčím cílem projektu je nalezení odpovědi na otázku: proč a zdali vůbec, případně do jaké míry, je významná spolupráce, partnerství a participace organizací veřejného, podnikatelského a neziskového sektoru při plánování a uskutečňování projektů rozvoje Orlicka. Samotné šetření názorů občanů má přinést odpovědi na otázky, jak rozvojové aktivity Orlicka hodnotí občané, jaká je úroveň jejich informovanosti, jak jsou s nimi spokojeni a do jaké míry se sami podílejí na rozhodování o společných věcech regionu.

Region Orlicko je v projektu definován jako region Sdružení obcí Orlicko, jehož členy je 31 obcí. K 1. 1. 2008 žije v tomto území podle Českého statistického úřadu 37 518 obyvatel.

Pro sběr dat bylo zvoleno dotazníkové šetření na reprezentativním souboru občanů starších 15 let a uskutečnilo se prostřednictvím formalizovaných standardizovaných rozhovorů. Výběr reprezentativního souboru 1100 občanů byl kvótní vzhledem k pohlaví, věku, vzdělání a počtu obyvatel v obci. Jako tazatelé byli zaangažováni studenti posledních ročníků Gymnázia Žamberk, Gymnázia Králíky a Průmyslové střední školy v Letohradě. V 5 obcích pracovali jako tazatelé místní občané. Celkem bylo v terénu 126 tazatelů. Výsledný soubor má 1042 respondentů, v souboru je zastoupena každá obec regionu a je reprezentativní pro region Orlicko. Šetření bylo anonymní, jména respondentů se nikde neuváděla a obce jsou kategorizovány podle velikosti do několika skupin. Hromadné zpracování odpovědí zajišťuje důslednou anonymitu dotazovaných.

Číselník, který předkládáme, je založen na dotazníku. Obsahuje znění otázek, předepsané odpovědi a frekvence získaných odpovědí vyjádřené v procentech. U baterií otázek, s odpověďmi na škále, je uvedena také průměrná hodnota škály v celém souboru (bez těch respondentů, kteří nevěděli, jakou hodnotu škály zvolit, nebo neodpověděli vůbec).

Výběr souboru, odborné školení tazatelů a vytvoření datového souboru zajistilo Centrum pro výzkum veřejného mínění SOÚ. Korespondenci se školami a obcemi, získání tazatelů a koordinátorů a šetření ve školách zajišťovalo pracoviště SOÚ v Ústí nad Labem České pohraničí. Analýzu dat realizuje oddělení Lokálních a regionálních studií SOÚ.

Poděkování patří starostům obcí regionu Orlicko, představitelům Sdružení obcí Orlicko, ředitelům uvedených škol a koordinátorům ve školách, jakož i studentům-tazatelům. Bez zájmu všech jmenovaných o výzkum a ochoty poskytnout prostor a čas aktivitám souvisejícím s terénním šetřením by nebylo možné terénní šetření uskutečnit.

Srpen 2008

Místní společenství Orlicka

Duben–květen 2008

„Sociologický ústav Akademie věd České republiky v Praze, který je veřejnou výzkumnou institucí, ve spolupráci s Dobrovolným sdružením obcí Orlicko organizuje ve Vašem regionu sociologický výzkum. Jeho součástí je dotazování občanů v každé obci regionu. Celkem to bude 1000 občanů od 15 let. Cílem výzkumu je získat odpověď na otázku, jak se lidem tady v regionu žije, co vědí o programech rozvoje své obce a regionu, jaký z nich mají prospěch, proč a jestli vůbec je důležitá účast občanů na veřejných záležitostech obcí a regionu.

V odpovědích na otázky, které Vám bude tazatel klást, máte možnost vyjádřit některé své názory týkající se Vašeho života v obci a na Orlicku a přispět tak, alespoň v malé míře, k řešení některých problémů, které Vás možná trápí. Věříme, že neodmítnete věnovat trochu času našemu průzkumu a odpovíte na položené otázky.

Ujišťujeme Vás, že výzkum je anonymní, Vaše jméno nikam nezapisujeme.“

Za výzkumný tým Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.

PhDr. Zdenka Vajdová

O.1. Narodil jste se v obci, městě, kde nyní žijete, nebo jste se sem přistěhoval?

Narodil/a se zde	58,9
Bydlí zde 0-5 let	2,7
Bydlí zde 6-10 let	4,4
Bydlí zde 11-20 let	13,2
Bydlí zde 21-40 let	12,6
Bydlí zde 41 či více let	7,2
Neví, neodpověděl/a	1,0

O.3. Kde jste vyrůstal?

V obci, městě kde bydlíte	56,2
V jejím/jeho blízkém okolí	16,9
Jinde na Orlicku	9,5
Jinde ve východních Čechách	8,6
Jinde. Kde? VYPIŠTE: _____	8,3
Neví, neodpověděl/a	0,4

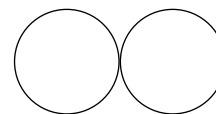
O.4. S čím si v první řadě spojíte svůj domov?

Jen se svým domem, bytem	20,2
S ulicí či čtvrtí, kde bydlíte	10,9
S celým městem/obcí	47,2
S celým regionem Orlicko	17,6
S něčím jiným. S čím? VYPIŠTE: _____	3,2
Neví, neodpověděl/a	1,0

O.5. Co hezkého nebo zajímavého byste především ukázal návštěvě, která by za Vámi přijela poprvé?

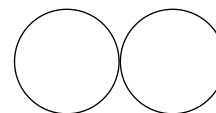
a) Přímo ve Vaší obci/městě nebo blízkém okolí

-----

b) V celém regionu Orlicko?

O.6. Jak jste celkově spokojen se životem ve své obci/svém městě?

Velmi nespokojen	3,7
Spíše nespokojen	13,7
Spíše spokojen	66,1
Velmi spokojen	15,6
Neví, neodpověděl/a	0,8

O.7. Jste dostatečně informován o tom, co se ve Vaší obci/Vašem městě děje?

Nejste dostatečně informován, ale nevádí Vám to	22,2
Nejste dostatečně informován a vadí Vám to	9,1
Jste informován, ale ne úplně dostatečně	38,3
Jste dostatečně informován	29,9
Neví, neodpověděl/a	0,5

O.8. Informace o tom, co se ve Vaší obci/Vašem městě děje, můžete dostávat z různých zdrojů. Jak je pro Vás z tohoto hlediska důležitý každý z následujících zdrojů informací?

1 Zcela nedůležité	2 Spíše nedůležité
3 Středně důležité	4 Značně důležité
5 Velmi důležité	9 Neví, neodpověděl/a

	1	2	3	4	5	9	Průměr
a) Rodinní příslušníci a příbuzní;	1,6	5,8	27,6	30,8	33,9	0,3	3,90
b) Známi, přátelé, sousedi, spolupracovníci;	1,5	9,5	41,7	32,6	14,1	0,5	3,49
c) Místní rozhlas, noviny, místní Zpravodaj, vývěsky apod.;	4,5	14,3	35,0	29,3	16,5	0,4	3,39
d) Jiní, dobře informovaní lidé, kterým věříte;	3,2	9,1	41,4	33,3	11,2	1,8	3,41
e) Členové zastupitelstva, pracovníci obecního/městského úřadu;	15,5	25,3	29,4	17,9	9,8	2,1	2,81
f) Návštěvy bohoslužeb;	59,6	16,7	9,3	5,1	4,3	5,0	1,71
g) Zájmové organizace, spolky nebo politické strany, jichž jste členem;	30,8	24,4	25,6	10,0	3,5	5,8	2,27
h) Návštěvy kulturních a společenských akcí;	10,2	25,2	41,8	15,1	6,7	1,0	2,83
i) Posezení v hospodě, restauraci, při nákupu.	14,9	25,3	32,7	17,2	8,9	1,0	2,80
j) Jinak, jak? VYPIŠTE: _____	0,5	0,4	2,0	4,9	2,0	90,2	3,77

O.9. Vaše obec/město je členem Dobrovolného sdružení obcí Orlicko, jehož posláním je hájit a starat se o společné zájmy celého regionu. Jste o jeho činnosti informován?

Slyšíte o něčem takovém poprvé	27,4
Nejste informován, ale nevadí Vám to	23,1
Nejste informován a vadí Vám to	9,9
Jste informován, ale ne úplně dostatečně	30,0
Jste dostatečně informován	8,4
Neví, neodpověděl/a	1,1

O.10. Ve Vašem regionu působí také Místní akční skupina Orlicko, která připravila Strategii místního rozvoje regionu Orlicko. Jste o jejích aktivitách informován?

Slyšíte o něčem takovém poprvé	45,8
Nejste informován, ale nevadí Vám to	22,3
Nejste informován a vadí Vám to	9,4
Jste informován, ale ne úplně dostatečně	15,6
Jste dostatečně informován	5,4
Neví, neodpověděl/a	1,5

O.11. Jak jste spokojen s činností zastupitelstva ve Vaší obci/Vašem městě?

Velmi nespokojen	4,1
Spíše nespokojen	25,0
Spíše spokojen	57,3
Velmi spokojen	6,1
Neví, neodpověděl/a	7,5

O.12. Znáte jméno Vašeho současného starosty či starostky?

Ne	5,0
Ano	94,9

O.13. Lidé mohou mít různé názory na místní politiku. Přečtu Vám několik takových názorů a Vy mi, prosím, řekněte, jak dalece s nimi souhlasíte nebo nesouhlasíte.

1 Rozhodně nesouhlasí   2 Spíše nesouhlasí
 3 Spíše souhlasí   4 Rozhodně souhlasí
 9 Neví, neodpověděl/a

	1	2	3	4	9	Průměr
a) Rozhodování obecního/městského zastupitelstva se mne většinou nijak nedotýká.	13,4	29,7	40,6	13,4	2,9	2,56
b) Na obecních záležitostech není nic složitého, vidí do nich i lidé, jako jsem já.	14,7	42,4	30,1	8,3	4,5	2,33
c) Lidé jako já mohou sice hlasovat v obecních volbách, ale jinak nemohou rozhodování o místních záležitostech ovlivnit.	9,8	27,0	38,0	21,4	3,8	2,74
d) Je lepší starat se o své vlastní věci a nemíchat se do veřejných záležitostí.	19,9	32,1	27,3	17,7	3,1	2,44

O.14. Byl byste ochoten kandidovat v příštích volbách do obecního/městského zastupitelstva?

Určitě ne	58,7
Spíše ne	24,7
Spíše ano	9,1
Určitě ano	5,4
Neví, neodpověděl/a	2,1

O.15. Důvěřujete členům Vašeho obecního/městského zastupitelstva? Věříte, že pracují pro dobro Vaší obce/Vašeho města?

Nevěříte nikomu z nich	8,6
Důvěřujete jenom některým členům	49,4
Důvěřujete většině zastupitelstva	33,9
Neví, neodpověděl/a	8,1

O.16. Zůstaneme ještě chvíli u místních záležitostí. V řadě oblastí v životě Vaší obce/Vašeho města se mohou vyskytovat různé problémy. Jak jste spokojen s následujícími oblastmi života a služeb?

1 Zcela nespokojen   2 Spíše nespokojen
3 Spíše spokojen   4 Zcela spokojen
9 Neví, neodpověděl/a

	1	2	3	4	9	Průměr
a) Bydlení, výstavba nových bytů, domů;	6,0	22,3	50,8	15,5	5,6	2,80
b) Technická infrastruktura (zásobování vodou, kanalizace, odvoz odpadků, rozvod elektřiny a plynu apod.);	2,7	14,2	55,6	25,3	2,2	3,06
c) Zásobování, nákupní možnosti a služby v místě;	10,7	33,6	39,0	16,1	0,6	2,61
d) Výstavba a údržba dopravních komunikací;	14,6	37,1	39,3	6,0	2,9	2,38
e) Veřejná doprava;	10,2	30,9	42,3	10,2	6,4	2,56
f) Dostupnost a fungování zdravotnických zařízení;	14,4	32,7	41,8	8,8	2,2	2,46
g) Dostupnost škol a vzdělávání;	6,2	19,5	50,6	17,6	6,1	2,85
h) Péče o děti předškolního věku;	2,1	15,2	45,5	22,0	15,3	3,03
i) Sociální péče a péče o staré občany;	4,5	18,4	42,7	17,8	16,6	2,88
j) Nabídka pracovních příležitostí v místě a blízkém okolí;	26,6	36,4	22,6	6,1	8,3	2,09
k) Bezpečnost občanů, činnost policie;	9,3	28,8	45,3	10,9	5,7	2,61
l) Údržba veřejných prostranství, osvětlení, zeleně;	2,2	17,4	61,5	17,1	1,8	2,95
m) Péče o památky a přírodu;	1,7	14,6	61,0	15,4	7,3	2,97
n) Sport a rekreace;	4,2	17,1	50,5	23,7	4,5	2,98
o) Kultura;	8,9	28,5	48,8	10,9	2,9	2,64
p) Práce obecního/městského úřadu;	3,8	23,0	55,3	10,0	7,9	2,78
q) Zájem vedení obce/města o problémy a přání obyvatel.	6,5	35,1	42,5	6,8	9,0	2,55
r) Jiná oblast? Která? VYPIŠTE: _____	2,0	1,2	0,4	0,7	95,7	1,93

O.17. V současné době se hodně mluví o rozvoji turistického ruchu. Jeho dopad v území může být příznivý i nepříznivý. Co podle Vašeho názoru může přinést rozvoj turistického ruchu na Orlicku?

- 1 Určitě nepřinese   2 Spíše nepřinese
3 Spíše přinese   4 Určitě přinese
9 Neví, neodpověděl/a

	1	2	3	4	9	Průměr
a) Více peněz na rozvoj regionu;	0,9	9,3	44,9	43,1	1,8	3,33
b) Více peněz, ale jenom pro soukromníky;	5,8	33,8	37,8	14,9	7,8	2,67
c) Lepší vybavenost regionu (obchody, společenskými, sportovními zařízeními);	2,1	16,0	50,1	28,8	3,0	3,09
d) Většina obchodů a dalších zařízení bude sloužit jenom turistům, místní si ani nebudou mít kde nakoupit;	37,0	41,3	13,3	3,7	4,6	1,83
e) Více pracovních příležitostí;	5,1	22,3	44,8	25,7	2,1	2,93
g) Více hluku, znečištění ovzduší a nepořádku;	21,2	25,9	30,9	20,2	1,8	2,51
h) Vytvoření lepšího povědomí o Vašem regionu;	1,7	10,2	46,4	38,5	3,2	3,26
i) Větší zločinnost;	23,6	36,1	25,5	9,7	5,1	2,22
j) Zhoršení vztahů mezi lidmi;	33,0	46,3	13,4	3,6	3,7	1,87
k) Vstřícný a ochotný personál ve službách;	7,2	34,6	37,2	13,2	7,7	2,61
l) Více možností volnočasových aktivit pro turisty (při špatném počasí);	2,4	17,9	50,6	22,6	6,5	3,00
m) Lepší dopravní dostupnost regionu autobusem, vlakem (návaznost spojů);	3,6	21,5	48,2	22,7	4,0	2,94
n) Něco jiného? Co? VYPIŠTE: _____	0,2	0,3	2,7	3,1	93,8	3,38

O.18. Myslíte si, že jsou pro Orlicko užitečné následující záměry a akce?

1 Určitě ne

2 Spíše ne

3 Spíše ano

4 Určitě ano

9 Neví, neodpověděl/a

	1	2	3	4	9	Průměr
a) Příprava a výstavba cyklostezek Žamberk-Letohrad a Letohrad-Jablonné nad Orlicí-Králíky-Červená Voda;	1,0	6,8	29,5	60,8	1,9	3,53
b) Vybudování pracoviště jednodenní chirurgie v Žamberku;	3,6	15,2	39,7	36,0	5,5	3,14
c) Rozvoj infrastruktury pro běžecké lyžování (strojová úprava lyžařských stop, provoz skibusů, sociální zázemí na Červenovodském sedle,...);	2,2	11,5	42,5	40,5	3,3	3,25
d) Rozvoj infrastruktury pro cykloturistiku (značení, provoz cyklobusů, odpočinková místa,...);	1,0	10,1	44,7	41,8	2,4	3,31
e) Propagace regionu Orlicko (propagační materiály, účast na veletrzích cestovního ruchu, provoz regionálního internetového portálu,...);	1,6	13,0	47,7	34,7	3,0	3,19
g) Výstavba turistických rozhleden;	5,1	26,7	39,8	25,0	3,4	2,88
h) Opravy malých památek (kapličky, sochy, kříže,...);	4,1	18,4	41,9	34,0	1,5	3,07
i) Rozvoj rekreační infrastruktury Pastvinské přehrady (sociální zázemí, dopravní zázemí, cyklostezka, in-line dráha, vodní a plážové atrakce,...);	1,6	6,5	40,1	49,4	2,3	3,41
j) Něco jiného? Co? VYPIŠTE: _____	0,1	0,3	2,3	6,9	90,4	3,67

O.19. Jak důležité jsou podle Vás následující aktivity, aby se Orlicko rozvíjelo?

1 Zcela nedůležité   2 Spíše nedůležité
 3 Středně důležité   4 Značně důležité
 5 Velmi důležité   9 Neví, neodpověděl/a

	1	2	3	4	5	9	Průměr
a) Podpora malého a středního podnikání;	1,3	7,7	39,7	30,8	17,7	2,8	3,57
b) Podpora zemědělství, zemědělských podniků;	2,2	14,8	34,6	29,1	17,0	2,3	3,45
c) Podpora rozvoje cestovního ruchu;	0,4	4,3	25,2	44,9	24,2	1,0	3,89
d) Spolupráce obcí a měst Orlicka;	0,3	3,6	25,3	42,7	26,7	1,4	3,93
e) Spolupráce obcí přes hranici do Polska;	5,3	19,9	36,6	24,0	10,6	3,7	3,15
g) Udržování dobrých kontaktů na kraj;	0,3	5,6	27,8	37,1	27,0	2,2	3,87
h) Získávání podpory ze Strukturálních fondů EU;	0,4	2,2	11,9	32,0	50,6	3,0	4,34
i) Spolupráce obcí, soukromých podnikatelů a neziskového sektoru;	1,5	6,8	30,4	35,8	20,6	4,8	3,71
j) Získávání investic ze zahraničí;	1,2	6,4	22,6	32,8	34,2	2,7	3,95
k) Vlastní iniciativa každého občana.	1,2	9,2	28,1	29,8	28,6	3,1	3,78
l) Něco jiného? Co? VYPIŠTE: _____	0,1	0,0	0,3	0,9	1,3	97,4	4,30

O.20. Jak často se scházíte, telefonujete si nebo jinak se stýkáte s následujícími skupinami lidí:

1 Každý den   2 Alespoň jednou týdně
 3 Alespoň jednou za měsíc   4 Méně často
 9 Neví, neodpověděl/a

	1	2	3	4	9
a) Blízcí přátelé;	37,1	48,5	11,3	2,8	0,3
b) Rodina, příbuzní;	57,6	33,1	7,5	1,6	0,2
c) Sousedé;	23,5	39,0	18,8	17,7	1,1
d) Známí (z práce, ze spolků apod.)?	24,0	32,9	23,8	15,8	3,5

O.21. Mezi lidmi žijícími ve stejném městě či obci existují často rozdíly a nerovnosti. Do jaké míry následující rozdíly a nerovnosti rozdělují lidi ve Vaší obci/Vašem městě:

1 Velmi rozdělují   2 Spíše rozdělují
 3 Spíše nerozdělují   4 Vůbec nerozdělují
 9 Neví, neodpověděl/a

	1	2	3	4	9	Průměr
a) Nerovnosti ve vzdělání;	6,3	26,9	51,0	12,7	3,2	2,72
b) Nerovnosti v majetku;	16,9	42,2	34,0	5,4	1,5	2,28
c) Rozdíly v náboženském vyznání;	6,5	19,4	43,1	26,4	4,6	2,94
d) Národnostní a etnické rozdíly;	11,9	30,7	36,9	15,9	4,6	2,60
e) Rozdíly v politických názorech;	8,5	30,3	42,6	13,8	4,6	2,65
f) Rozdíly mezi starousedlíky a nově přistěhovalými;	5,4	20,4	48,3	21,9	4,0	2,90
g) Nerovnosti mezi muži a ženami;	1,6	7,8	31,9	56,4	2,3	3,46
h) Rozdíly mezi starou a mladou generací?	14,6	39,9	35,2	7,4	2,9	2,36

O.22. Řekl byste, že je u Vás v obci/městě nějaká skupina lidí, kteří se tím, jak žijí a jaké názory zastávají nebo jaké cíle sledují, liší výrazně od ostatních?

Ne 68,7
 Ano. Jaká? VYPIŠTE: _____ 13,8
 Neví, neodpověděl/a 17,5

O.23. Budu Vám postupně číst různé druhy lidského chování a Vy mi, prosím, řekněte, do jaké míry je považujete za morálně přijatelné. Odpovídejte pomocí karty, kde 1 znamená, že je nepovažujete za přijatelné za žádných okolností, a 10 naopak, že jsou přijatelné podle Vás kdykoliv.

1 Nepřijatelné za žádných okolností ... 10 Přijatelné kdykoliv

99 Neví, neodpověděl/a

	99	Průměr hodnot 1-10
a) Uvést nepravdivé údaje v žádosti o sociální podporu;	1,4	2,03
b) Vzít nebo dát úplatek;	0,7	2,43
c) Jet načerno ve vlaku, autobuse, tramvaji či metru;	1,0	3,97
d) Nechat si nalezené peníze;	1,9	4,19
e) Neplatit poplatek za televizi;	1,8	3,26
f) Nepřiznat všechny příjmy či majetek při placení daní;	2,4	2,64
g) Parkovat na místě vyhrazeném pro invalidy.	0,8	2,20

O.24. Řekněte, prosím, jestli důvěřujete následujícím institucím:

1 Rozhodně nedůvěřuje

2 Spíše nedůvěřuje

3 Spíše důvěřuje

4 Rozhodně důvěřuje

9 Neví, neodpověděl/a

	1	2	3	4	9	Průměr
a) Prezidentovi republiky;	9,9	28,7	45,0	13,7	2,7	2,64
b) Vládě ČR;	25,8	48,2	20,5	3,6	1,8	2,02
c) Poslanecké sněmovně ČR;	30,2	48,1	16,7	2,1	2,9	1,90
d) Senátu ČR;	28,2	44,9	20,4	2,5	3,9	1,97
e) Svému krajskému zastupitelstvu;	6,5	29,8	48,4	5,5	9,9	2,59
f) Svému obecnímu/městskému zastupitelstvu;	3,4	17,9	60,2	16,0	2,5	2,91
g) Institucím Evropské unie?	8,5	26,5	41,0	11,6	12,4	2,64

O.25. Obecně vzato, myslíte, že druhým lidem je možné důvěřovat, nebo opatrnosti nikdy nezbývá?

Je možné jim důvěřovat	15,2
Opatrnosti nikdy nezbývá	69,7
Nevíte, těžko říci?	15,2

O.26. Jak často se na Vás obracejí jiní lidé s tím, abyste jim pomohl řešit nějaký problém, obtížnou životní situaci nebo abyste uplatnil svůj vliv v jejich prospěch?

Nikdy	8,4
Zřídka	33,0
Občas	37,1
Docela často	16,6
Velmi často?	4,2
Neví, neodpověděl/a	0,6

O.27. A když se Vy sám dostanete do obtížné situace, znáte lidi, které můžete požádat o pomoc?

Ne, neznáte žádné	1,4
Znáte jich velmi málo	39,5
Poměrně dost	42,6
Hodně	11,6
Velmi mnoho	3,6
Neví, neodpověděl/a	1,2

O.28. Řekněte, prosím, nakolik souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími názory.

1 Rozhodně nesouhlasí   2 Spíše nesouhlasí
 3 Spíše souhlasí   4 Rozhodně souhlasí
 9 Neví, neodpověděl/a

	1	2	3	4	9	Průměr
a) Většina těch, kdo mají moc, se pokouší využít lidi, jako jsem já.	8,6	35,0	39,3	12,2	4,8	2,58
b) Lidi, jako jsem já, se cítí být vyřazeni z toho, co se kolem děje.	14,2	46,6	28,4	7,3	3,5	2,30
c) Co si myslí lidé jako já, nemá moc velkou váhu.	9,4	26,7	46,4	14,4	3,1	2,68
d) Ti, kdo řídí republiku, se ve skutečnosti nezajímají o lidi, jako jsem já.	2,9	15,6	42,8	35,5	3,2	3,15
e) Co se stane lidem, jako jsem já, ve skutečnosti nezajímá ty, kdo řídí obec/město.	8,3	41,5	34,5	10,3	5,6	2,49

O.29. Nyní Vám budu postupně číst několik skupin organizací. Vy mi, prosím, u každé skupiny řekněte, kolika takových organizací jste členem a v kolika z nich vykonáváte nějakou funkci. Jste členem...

Je členem...*	Počet organizací, kterých je respondent členem				V kolika z nich vykonává nějakou funkci			
	1	2	3+	Žádné	1	2	3+	Žádné
a) Spolku, zájmového sdružení (např. dobrovolní hasiči, filatelisté, sdružení na ochranu přírody);	25,1	3,9	0,5	69,8	11,7	1,0	0,3	86,4
b) Tělovýchovné nebo sportovní organizace;	25,4	3,0	1,1	69,9	8,8	0,6	0,2	89,6
c) Politické strany, hnutí;	4,5	0,3	0,0	94,2	1,4	0,0	0,0	97,7
d) Charitativní organizace;	3,3	0,5	0,1	95,4	1,3	0,0	0,0	97,9
e) Profesionálního sdružení (např. Česká advokátní komora, Česká stomatologická komora, Svaz vinařů České republiky, Filmový a televizní svaz);	2,9	0,0	0,0	96,4	1,0	0,1	0,0	98,2
f) Odborů;	7,1	0,1	0,0	92,0	1,8	0,1	0,0	97,2
g) Jiné organizace? VYPIŠTE JAKÉ: _____	4,1	0,3	0,1	79,8	1,2	0,2	0,1	83,0

* Dopočet do 100 % tvoří ti, kteří neodpověděli.

O.30. Zúčastnil jste se v uplynulém roce bezplatně některé z následujících činností? Ať už v místě Vašeho bydliště nebo jinde na Orlicku.*

1 Ne   2 Ano   9 Neví

	1	2	9
a) Pomoc starým, nemocným nebo sociálně slabým občanům;	75,1	23,4	1,4
b) Práce s dětmi nebo s mládeží;	62,8	36,6	0,7
c) Brigády v obci/měště;	69,2	30,5	0,2
d) Organizování a pořádání kulturních a vzdělávacích, sportovních a společenských akcí;	59,2	40,0	0,8
e) Péče o životní prostředí (např. vyčištění potoka);	73,8	24,9	1,3
f) Při záchraně historických památek.	90,5	8,7	0,8
g) Jiné činnosti? Jaké? VYPIŠTE: _____	13,5	2,6	65,6

* Dopočet do 100 % tvoří ti, kteří neodpověděli.

O.31. A jak to bude v budoucnu? Byl byste ochoten zúčastnit se bezplatně některé z těchto činností? Ať už v místě Vašeho bydliště, nebo jinde na Orlicku.

1 Určitě ne   2 Spíše ne
3 Spíše ano   4 Určitě ano
9 Neví, neodpověděl/a

	1	2	3	4	9	Průměr
a) Pomoc starým, nemocným nebo sociálně slabým občanům;	7,2	26,0	42,5	21,4	2,9	2,80
b) Práce s dětmi nebo s mládeží;	11,3	25,6	36,0	25,3	1,7	2,77
c) Brigády v obci/měště;	18,9	24,4	34,5	20,2	1,9	2,57
d) Organizování a pořádání kulturních a vzdělávacích, sportovních a společenských akcí (Dětský den, přednáška o historii, ples atd.);	13,0	26,7	34,0	23,2	3,2	2,70
e) Péče o životní prostředí;	9,2	25,9	44,0	18,5	2,3	2,74
f) Při záchraně historických památek.	15,6	37,4	31,8	11,1	4,0	2,40
g) Jiné činnosti? Jaké? VYPIŠTE: _____	2,2	1,2	0,7	1,5	94,4	2,28

O.32. Existují různé formy politických a občanských aktivit, jimiž lidé vyjadřují své názory na to, co se ve společnosti děje. Přečtu Vám některé takové aktivity a Vy, prosím, u každé řekněte, zda jste se na ní v uplynulých 12 měsících podílel; ať už v obci/městě na Orlicku, nebo v širším regionu, ať šlo o místní záležitost, nebo o věc týkající se celé země.

1 Podílel/a   2 Nepodílel/a   9 Neví

	1	2	9
a) Podpis petice;	33,5	65,7	0,8
b) Účast na demonstraci;	6,8	92,9	0,3
c) Peněžitý dar nebo příspěvek na občanské aktivity (KUŘE-Pomozte dětem, Bílá pastelka apod., oprava kapličky);	69,7	29,3	1,1
d) Veřejná diskuse (veřejné forum, internetová diskuse atp.).	32,9	65,6	1,4
e) Jiné? VYPIŠTE JAKÉ: _____	1,8	13,5	84,8

O.33. V kolika cizích jazycích se domluvíte?

ŽÁDNÝ = 98

Jedním jazykem	38,5
Dvěma jazyky	28,1
Třemi jazyky	9,2
Čtyřmi a více jazyky	2,5
Žádným jazykem	21,6
Neodpověděl/a	0,1

O.34. Používáte Internet? Nezáleží na tom, zda doma, v zaměstnání nebo ve veřejném zařízení.

Ne	26,0
Ano	74,0

O.35. Pokuste se zařadit do některé z následujících skupin.

Zaměstnanec	47,3
Soukromý podnikatel, živnostník	8,8
Student, učeň	19,6
V domácnosti	2,8
Důchodce	18,8
Nezaměstnaný	2,1
Neví, neodpověděl/a	0,6

O.36. Pokud byste s Vaším povoláním a kvalifikací v budoucnosti nenašel vhodné uplatnění, byl byste ochoten se rekvalifikovat pro nějaké jiné zaměstnání v obchodě, službách nebo cestovním ruchu?

Určitě ne	7,1
Spíše ne	13,2
Spíše ano	30,2
Určitě ano	25,2
Už pracujete ve službách, obchodu nebo cestovním ruchu	3,2
NETÝKÁ SE (JIŽ V DŮCHODU)	15,9
Neví, neodpověděl/a	5,1

O.37. Chtěl byste, pokud nenastane nějaká nepředvídaná situace, zůstat v místě Vašeho nynějšího bydliště natrvalo?

Určitě ne	6,4
Spíše ne	12,8
Spíše ano	34,7
Určitě ano	42,0
Neví, neodpověděl/a	4,0

Poznámka: Na otázku 38 odpovídají jenom ti, kteří v otázce 37 uvedli „určitě ne“ nebo „spíše ne“.

O.38. Jestliže tady nechcete zůstat natrvalo, kam byste se chtěl odstěhovat?

Do sousední nebo blízké vesnice tady na Orlicku	7,9
Do (jiného) města tady na Orlicku	10,7
Někam jinam na vesnici, ale ve východních Čechách	5,1
Někam jinam do města, ale ve východních Čechách	25,3
Někam úplně jinam. Kam? VYPIŠTE: _____	39,3
Neví, neodpověděl/a	11,8

IDE.1. Považujete životní úroveň Vaší domácnosti

Za velmi dobrou	19,3
Za spíše dobrou	48,4
Ani dobrou, ani špatnou	27,6
Za spíše špatnou	3,7
Nebo za velmi špatnou	0,7
Neví, neodpověděl/a	0,3

IDE.2. Kolik je Vám let?

15–19 let	16,6
20–29 let	14,4
30–39 let	16,0
40–49 let	17,1
50–59 let	18,2
60 a více let	17,6
Neodpověděl/a	0,1

IDE.3a. Jste

Svobodný, svobodná	35,3
Ženatý, vdaná, (příp. žijete v registrovaném partnerství)	50,4
Rozvedený, rozvedená	6,9
Vdovec, vdova	7,4

IDE.6. Jaké je Vaše nejvyšší ukončené vzdělání?

Nedokončené základní	0,8
Dokončené základní	24,4
Vyučení	14,4
Střední bez maturity	25,0
Střední odborné s maturitou	16,8
Střední všeobecné s maturitou	8,5
Vyšší odborné	1,6
Bakalářské	1,6
Úplné vysokoškolské	6,8

IDE.7. Ke které církvi nebo náboženskému společenství se hlásíte?

Římskokatolické	35,0
Protestantské	2,9
Ortodoxní, pravoslavné	0,2
Židovské	0,1
Jiné	2,4
Není věřící	54,2
Neví, neodpověděl/a	5,2

Pohlaví respondentů

Muži	51,2
Ženy	48,8

Respondenti podle velikosti obce

0–499 obyvatel	9,3
500–999 obyvatel	18,6
1000–1999 obyvatel	8,1
2000–4999 obyvatel	30,0
5000 a více obyvatel	33,6
Neví, neodpověděl/a	0,5

Seznam obcí, kde se uskutečnilo terénní šetření**Jméno obce a počet obyvatel k 1. 1. 2008 podle Českého statistického úřadu**

Bystřec	1109
Čenkovice	180
Červená Voda	3176
Česká Rybná	384
České Petrovice	154
Dlouhoňovice	771
Dolní Morava	307
Hejnice	210
Helvíkovice	436
Jablonné nad Orlicí	3281
Jamně nad Orlicí	709
Kameničná	358
Klášteřec nad Orlicí	919
Králíky	4623
Kunvald	1017
Letohrad	6260
Lichkov	549
Líšnice	741
Lukavice	1121
Mistrovice	614
Mladkov	537
Nekoř	862
Orličky	294
Pastviny	345
Písečná	488
Sobkovice	229
Studené	161
Šedivec	213
Těchonín	617
Záchlumí	809
Žamberk	6045
Celkem:	37 518

Příloha 3: Názory a postoje české populace k českému pohraničí. Září 2008 (Číselník)

Úvod

V době od 8. do 15. září 2008 uskutečnilo Centrum pro výzkum veřejného mínění sběr dat pro dílčí úlohu projektu „Rozvojové zájmy pohraničních regionů (na příkladu Orlicka)“, který podpořilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR na období 2006–2011 pod registračním číslem 2D06001. Cílem této části projektu je zjištění názorů a postojů obyvatel České republiky k českému pohraničí. Položené otázky se vztahovaly k několika vybraným tématům:

- I. Podle čeho se pozná pohraničí?
- II. Jaké má problémy, jaké má přednosti a nedostatky české pohraničí?
- III. Co znamená přeshraniční spolupráce pro pohraničí?

Několik otázek bylo věnováno místní veřejné správě obecně.

Metodou sběru dat byl osobní rozhovor tazatele s respondentem, výzkumným nástrojem byl standardizovaný formalizovaný dotazník. Dotazování bylo realizováno na reprezentativním souboru občanů České republiky starších 15 let. Výběr reprezentativního souboru byl kvótní vzhledem k regionu soudržnosti (NUTS 2), pohlaví, věku, vzdělání a velikosti místa bydliště. Bylo dotázáno 1027 respondentů.

Číselník, který předkládáme, je založen na dotazníku. Obsahuje znění otázek, předepsané odpovědi a frekvence získaných odpovědí vyjádřené v procentech. U baterií otázek, s odpověďmi na škále, je uvedena také průměrná hodnota škály v celém souboru (bez těch respondentů, kteří nevěděli, jakou hodnotu škály zvolit, nebo neodpověděli vůbec).

Říjen 2008

OV.1. Jak jste celkově spokojen/a se svým životem?

Jste velmi spokojen	11,1
Spíše spokojen	50,6
Ani spokojen, ani nespokojen	24,9
Spíše nespokojen	11,4
Velmi nespokojen	1,8
NEVÍ	0,2

PS.1. Zamyslíte-li se nad celkovou současnou politickou situací v České republice, řekl/a byste, že jste s ní

Velmi spokojen	1,0
Spíše spokojen	11,2
Ani spokojen, ani nespokojen	24,0
Spíše nespokojen	37,4
Velmi nespokojen	21,8
NEVÍ	4,7

PI.1. Řekněte prosím, zdali důvěřujete:

1 Rozhodně důvěřuje
 3 Spíše nedůvěřuje

2 Spíše důvěřuje
 4 Rozhodně nedůvěřuje
 9 Neví

	1	2	3	4	9	Průměr
a) Prezidentovi republiky;	15,4	47,3	25,7	8,4	3,2	2,28
b) Vládě ČR;	4,0	22,1	42,1	28,7	3,1	2,99
c) Poslanecké sněmovně ČR;	1,4	16,3	48,5	30,2	3,7	3,12
d) Senátu ČR;	1,9	21,1	37,4	31,3	8,3	3,07
e) Svému krajskému zastupitelstvu;	4,7	37,7	26,7	10,2	20,7	2,54
f) Svému obecnímu zastupitelstvu?	10,7	51,5	20,0	8,9	9,0	2,30

PV.1. Představte si, že by příští týden byly volby do Poslanecké sněmovny. Šel/šla byste volit?

Rozhodně ano	23,1
Spíše ano	32,7
Spíše ne	13,3
Rozhodně ne	18,2
Nebo nevíte	8,3
NEMÁ VOLEBNÍ PRÁVO	4,4

P.1. Řekněte, prosím, nakolik souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími názory.

1 Rozhodně souhlasí   2 Spíše souhlasí
 3 Spíše nesouhlasí   4 Rozhodně nesouhlasí
 9 Neví

	1	2	3	4	9	Průměr
a) Většina těch, kdo mají moc, se pokouší využít lidi, jako jsem já.	22,0	40,9	25,4	6,2	5,5	2,17
b) Lidi, jako jsem já, se cítí být vyřazeni z toho, co se kolem děje.	21,7	39,0	27,8	7,8	3,6	2,30
c) Co si myslí lidé jako já, nemá moc velkou váhu.	40,6	39,2	14,8	3,4	1,9	1,81
d) Ti, kdo řídí republiku, se ve skutečnosti nezajímají o lidi, jako jsem já.	44,4	37,2	13,0	2,6	2,7	1,73
e) Co se stane lidem, jako jsem já, ve skutečnosti nezajímá ty, kdo řídí obec/město.	22,4	38,4	30,0	4,0	5,3	2,16

Všechny kraje v ČR, kromě Středočeského a Vysočiny, mají společnou hranici s některou ze sousedních zemí. Zajímá nás Váš názor na to, co to vlastně pohraničí je, jaké problémy jsou s ním spojené, nebo naopak, jaké má přednosti.

V.1. Co se Vám vybaví, když slyšíte slovo pohraničí?

1 Určitě ano   2 Spíše ano
3 Spíše ne   4 Určitě ne
9 Neví

	1	2	3	4	9	Průměr
a) Okrajové území podél hranic státu;	69,9	25,9	2,6	1,3	0,3	1,35
b) Území s velkými rozvojovými možnostmi;	9,1	27,7	39,4	14,8	9,1	2,66
c) Území s omezenými kontakty;	9,6	31,8	36,2	14,6	7,7	2,60
d) Území umožňující kontakty se sousední zemí;	44,2	48,0	5,5	0,7	1,7	1,62
e) Zaostávající území;	8,5	34,3	34,0	18,1	5,2	2,65
f) Bývalé Sudety;	31,2	38,0	16,7	8,6	5,6	2,03
g) Zdravé životní prostředí;	12,4	42,0	28,5	8,9	8,3	2,37
h) Málo obydlené území;	21,1	50,0	19,6	5,6	3,7	2,10
i) Území ovlivněné pronikáním cizích vlivů;	15,8	43,7	25,7	5,2	9,6	2,22
j) Krásná krajina;	27,2	49,1	15,0	3,1	5,6	1,94
k) Jiná charakteristika, jaká? VYPIŠTE: _____	9,0	6,4	2,1	1,6	80,9	1,81

V.2. Do jaké míry souhlasíte s následujícími výroky?

1 Rozhodně souhlasí   2 Spíše souhlasí
3 Spíše nesouhlasí   4 Rozhodně nesouhlasí
9 Neví

	1	2	3	4	9	Průměr
a) Pohraničí je oblast, které je ze strany celostátních úřadů věnována malá pozornost;	15,9	37,6	27,8	4,1	14,6	2,24
b) Pohraničí je hospodářsky slabá oblast;	16,9	48,0	21,7	4,6	8,8	2,15
c) Pohraničí má možnost čerpat prostředky z mnoha podpůrných programů;	9,7	33,5	16,7	2,0	38,0	2,18
d) Pohraničí je „zlatý důl“ pro podnikatele.	5,9	26,8	29,1	10,1	28,0	2,60

V.3. Jaké problémy vyplývají podle Vašeho názoru z odlehle polohy pohraničních oblastí?

1 Rozhodně souhlasí   2 Spíše souhlasí
3 Spíše nesouhlasí   4 Rozhodně nesouhlasí
9 Neví

	1	2	3	4	9	Průměr
a) Nedostatek pracovních příležitostí;	43,1	39,8	12,5	1,8	2,8	1,72
b) Špatná image obcí;	12,5	32,4	34,3	7,5	13,3	2,42
c) Kriminalita;	10,7	28,0	42,3	6,2	12,8	2,50
d) Velká vzdálenost do velkých měst;	36,8	45,0	14,1	2,1	1,9	1,81
e) Odchod mladých lidí;	36,0	45,6	10,3	1,1	7,0	1,75
f) Sílicí provoz na mezinárodních silničních komunikacích;	31,8	45,5	13,4	1,6	7,7	1,83
g) Nějaký jiný problém? VYPIŠTE: _____	10,5	4,8	2,0	1,1	81,6	1,66

V.4. Vstup ČR do Evropské unie přináší i do pohraničí určité změny. Co se v důsledku vstupu České republiky do Evropské unie stane v pohraničí, podle Vašeho názoru?

1 Určitě ano   2 Spíše ano
3 Spíše ne   4 Určitě ne
9 Neví

	1	2	3	4	9	Průměr
a) Odstraní se nevýhoda z okrajové polohy tohoto území;	10,4	36,5	30,1	6,8	16,2	2,40
b) Pomůže to rozvoji obcí v pohraničí;	15,2	49,8	18,9	3,4	12,8	2,12
c) Dojde k realizaci podnikatelských záměrů, k zakládání nebo rozvoji společných firem se sousedními zeměmi;	9,7	44,3	20,7	4,1	21,1	2,24
d) Mezi obyvateli sousedních zemí se budou vytvářet dobré vztahy;	9,1	47,5	18,5	3,5	21,4	2,21
e) Překoná se konfliktní minulost z poválečných událostí;	7,6	38,4	24,7	7,9	21,4	2,42
f) Jiná možnost. VYPIŠTE: _____	5,2	4,6	2,1	0,9	87,3	1,90

V.5. Jak důležité jsou podle Vás následující aktivity, aby se pohraničí rozvíjelo?

1 Velmi důležité
3 Středně důležité
5 Zcela nedůležité

2 Značně důležité
4 Spíše nedůležité
9 Neví

	1	2	3	4	5	9	Průměr
a) Podpora malého a středního podnikání;	39,0	41,5	15,3	1,5	0,2	2,5	1,79
b) Podpora zemědělství;	44,1	36,6	14,2	2,3	0,6	2,1	1,76
c) Podpora rozvoje cestovního ruchu;	40,8	38,7	15,8	3,0	0,3	1,5	1,82
d) Spolupráce obcí a měst v pohraničí;	37,2	46,3	12,7	1,5	0,2	2,1	1,79
e) Spolupráce obcí se sousedícími obcemi přes hranici;	31,5	45,1	16,7	3,0	0,2	3,5	1,92
g) Udržování dobrých kontaktů na kraj;	29,5	43,6	16,9	3,5	0,5	5,9	1,96
h) Získávání podpory ze strukturálních fondů EU;	48,0	36,2	7,1	1,1	0,4	7,2	1,59
i) Spolupráce obcí, soukromých podnikatelů a neziskového sektoru;	26,7	43,6	17,0	2,6	0,3	9,4	1,97
j) Získávání investic ze zahraničí;	36,6	41,2	14,2	1,7	0,1	6,2	1,80
k) Podpora škol a vzdělávání;	38,5	41,2	13,2	3,3	0,6	3,2	1,83
l) Vlastní iniciativa každého občana;	33,0	37,7	17,5	5,3	1,0	5,6	1,98
m) Něco jiného? Co? VYPIŠTE: _____	8,1	2,0	0,8	0,7	0,4	88,0	1,61

V.6. Spolupráce obcí je pro jejich rozvoj významná, a to nejen ve vnitrozemí, ale i obcí na obou stranách hranice. Domníváte se, že následující faktory nějak omezují praktickou přeshraniční spolupráci obcí? Pokud ano, jak silně? Označte odpovídající hodnocení ve všech řádcích.

1 Velmi   2 Středně
3 Málo   4 Vůbec ne
9 Neví

	1	2	3	4	9	Průměr
a) Nedůvěra vyplývající z novějších dějin;	8,8	37,8	34,0	8,4	11,1	2,47
b) Rozdílná národní mentalita;	21,3	45,0	25,7	5,6	2,4	2,16
c) Rozdílné národní/státní zájmy;	20,4	42,2	26,9	5,2	5,4	2,18
d) Nedostatečná oboustranná výměna informací;	19,8	41,1	24,1	4,1	10,9	2,14
e) Různá kupní síla měny;	45,2	30,8	16,7	3,0	4,3	1,77
f) Dopravní možnosti;	26,4	39,6	23,8	6,5	3,7	2,11
g) Legislativní a administrativní problémy;	28,2	34,9	16,2	4,0	16,7	1,95
h) Rozdílné financování obcí;	28,3	32,7	14,6	3,3	21,0	1,91
i) Jazykové problémy;	26,8	40,7	25,9	4,1	2,5	2,07
j) Jiné, jaké? VYPIŠTE: _____	4,4	2,2	1,1	0,9	91,4	1,84

V.7. Na co, podle Vašeho názoru, by se měla soustředit přeshraniční spolupráce České republiky se sousedními státy? Přiřaďte míru naléhavosti od 1 do 5, kde 1 je nejvyšší naléhavost a 5 je naléhavost nejnižší. Pokud se Vám téma nezdá vůbec naléhavé, přiřaďte známku 6.

1 Nejvíce naléhavé   5 Nejméně naléhavé

6 Vůbec ne naléhavé   9 Neví

	1	2	3	4	5	6	9	Průměr
a) Regionální a ekonomický rozvoj;	32,3	40,4	19,3	3,3	0,4	0,7	3,6	1,97
b) Doprava (silnice, železnice);	36,1	39,5	17,3	3,8	1,0	0,5	1,9	1,94
c) Technická infrastruktura (společné projekty zásobování vodou, kanalizace, hospodaření s odpady, rozvod elektřiny a plynu apod.);	25,8	34,0	23,5	7,5	2,8	1,5	4,9	2,29
d) Životní prostředí a ochrana přírody;	36,5	31,5	22,3	5,9	1,8	0,4	1,7	2,04
e) Cestovní ruch a turistika;	32,4	38,6	22,3	3,9	1,1	0,4	1,4	2,02
f) Sociální rozvoj (zdravotní péče, péče o seniory atd.);	32,8	34,0	21,7	5,5	2,0	0,5	3,6	2,08
g) Volný čas, kultura, sport, mládež;	21,4	36,1	26,8	8,9	2,8	0,7	3,3	2,36
h) Jiné, jaké? VYPIŠTE: _____	5,5	1,7	1,2	0,7	0,4	0,6	89,8	2,08

V.8. Soustředíme se nyní na místní záležitosti Vaší obce, Vašeho města. V řadě oblastí v životě Vaší obce/Vašeho města se mohou vyskytovat různé problémy. Jak jste spokojen/a s následujícími oblastmi života a služeb?

1 Zcela spokojen/a   2 Spíše spokojen/a
3 Spíše nespokojen/a   4 Zcela nespokojen/a
9 Neví

	1	2	3	4	9	Průměr
a) Bydlení, výstavba nových bytů, domů;	15,1	43,3	26,9	11,3	3,4	2,36
b) Technická infrastruktura (zásobování vodou, kanalizace, odvoz odpadků, rozvod elektřiny a plynu apod.);	32,0	51,7	13,0	2,5	0,9	1,86
c) Zásobování, nákupní možnosti a služby v místě;	33,0	39,7	18,6	8,4	0,3	2,02
d) Výstavba a údržba dopravních komunikací;	8,2	36,1	37,0	17,4	1,3	2,65
e) Veřejná doprava;	12,6	39,3	30,1	15,7	2,3	2,50
f) Dostupnost a fungování zdravotnických zařízení;	15,5	45,1	27,9	10,1	1,4	2,33
g) Dostupnost škol a vzdělávání;	24,0	53,2	13,7	3,5	5,6	1,97
h) Péče o děti předškolního věku;	18,1	44,5	15,8	4,9	16,9	2,09
i) Sociální péče a péče o staré občany;	8,2	32,1	29,6	16,3	13,8	2,63
j) Nabídka pracovních příležitostí v místě a blízkém okolí;	3,5	22,6	34,1	32,9	6,8	3,04
k) Bezpečnost občanů, činnost policie;	4,5	40,3	36,6	16,2	2,4	2,66
l) Údržba veřejných prostranství, osvětlení, zeleně;	13,5	54,3	25,3	6,2	0,6	2,24
m) Péče o památky a přírodu;	11,7	54,5	22,3	5,8	5,8	2,23
n) Sport a rekreace;	11,5	52,9	23,2	4,3	8,1	2,22
o) Kultura;	14,2	44,7	27,7	9,2	4,2	2,33
p) Práce obecního/městského úřadu;	6,8	51,2	2,7	7,0	11,3	2,35
q) Zájem vedení obce/města o problémy a přání obyvatel;	4,6	38,4	33,3	13,1	10,6	2,61
r) Jiná oblast? Která? VYPIŠTE: _____	1,4	1,3	1,4	4,0	91,9	2,97

V.9. Lidé mohou mít různé názory na místní politiku. Přečtu Vám několik takových názorů a Vy mi prosím řekněte, jak dalece s nimi souhlasíte nebo nesouhlasíte.

1 Rozhodně souhlasí   2 Spíše souhlasí
 3 Spíše nesouhlasí   4 Rozhodně nesouhlasí
 9 Neví

	1	2	3	4	9	Průměr
a) Rozhodování obecního/městského zastupitelstva se mne většinou nijak nedotýká.	14,0	38,9	32,8	11,8	2,4	2,43
b) Na obecních záležitostech není nic složitého, vidí do nich i lidé, jako jsem já.	6,3	32,2	36,3	13,5	11,7	2,65
c) Lidé jako já mohou sice hlasovat v obecních volbách, ale jinak nemohou rozhodování o místních záležitostech ovlivnit.	26,6	43,1	22,0	3,9	4,3	2,03
d) Každému je jasné, jak se od sebe liší postoje politických stran v naší obci, městě.	14,7	34,4	26,0	6,4	18,4	2,30
e) Je lepší starat se o své vlastní věci a nemíchat se do veřejných záležitostí.	13,9	33,8	33,4	13,3	5,7	2,49

V.10. Důvěřujete členům Vašeho obecního/městského zastupitelstva? Věříte, že pracují pro dobro Vaší obce/Vašeho města?

Nevěříte nikomu z nich	12,8
Důvěřujete jenom některým členům	50,0
Důvěřujete většině zastupitelstva	24,4
NEVÍ	12,8

V.11. V současné době se hodně mluví o rozvoji turistického ruchu. Jeho dopad v území může být příznivý i nepříznivý. Co podle Vašeho názoru může přinést rozvoj turistického ruchu Vaší obci, městu, regionu?

1 Určitě přinese   2 Spíše přinese
3 Spíše nepřinese   4 Určitě nepřinese
9 Neví

	1	2	3	4	9	Průměr
a) Více peněz na rozvoj regionu;	28,5	48,8	14,9	2,1	5,7	1,90
b) Více peněz, ale jenom pro soukromníky;	12,1	40,4	27,2	8,1	12,2	2,36
c) Lepší vybavenost regionu (obchody, společenskými, sportovními zařízeními);	17,5	49,0	23,5	3,4	6,5	2,14
d) Většina obchodů a dalších zařízení bude sloužit jenom turistům, místní si ani nebudou mít kde nakoupit;	4,0	14,4	43,6	28,8	9,3	3,07
e) Více pracovních příležitostí;	18,2	49,6	20,5	5,6	6,1	2,14
g) Více hluku, znečištění ovzduší a nepořádku;	21,5	44,5	23,3	6,6	4,0	2,16
h) Vytvoření lepšího povědomí o Vaší obci, městě, regionu;	23,9	53,6	13,7	2,0	6,7	1,94
i) Větší zločinnost;	11,4	35,1	32,2	8,6	12,8	2,43
j) Zhoršení vztahů mezi lidmi;	4,0	16,1	47,8	17,6	14,5	2,92
k) Vstřícný a ochotný personál ve službách;	6,2	33,4	37,2	9,0	14,2	2,57
l) Více možností volnočasových aktivit pro turisty;	15,7	53,4	16,1	2,2	12,6	2,06
m) Lepší dopravní dostupnost regionu autobusem, vlakem (návaznost spojů);	13,9	43,3	25,3	6,7	10,8	2,28
n) Něco jiného? Co? VYPIŠTE: _____	4,3	1,9	1,2	0,8	91,7	1,83

V.12. Kde bydlíte? Řekl byste, že Vaše bydliště je ve vnitrozemí, nebo v pohraničí?

Ve vnitrozemí	70,0
V pohraničí	27,7
NEVÍ, NEUMÍ POSOUDIT	2,3

Na otázku V.13 a V.14 odpovídají jenom ti, kteří v otázce V.12 odpověděli „Ve vnitrozemí“ nebo „Neví“ (tj. 72 % celého souboru).

V.13. Máte nyní nějaký vztah k pohraničí?

1 Ano   2 Ne
9 Neví

	1	2	9
a) Mám tam chatu, chalupu.	8,6	91,1	0,3
b) Mám tam přátele, příbuzné.	35,9	63,7	0,4
c) Jezdím tam na dovolenou, za sportem, rekreací.	40,9	58,6	0,5
d) Nikdy jsem tam nebyl.	11,9	86,1	2,0
e) Něco jiného?	6,1	34,2	59,8

V.14. Dovedete si představit nějaké okolnosti, které by Vás vedly k tomu, abyste se odstěhoval do pohraničí? Co by Vás tam přitáhlo? Řekněte prosím.

Ano, odstěhoval by se do pohraničí.	29,5
Ne, za žádných okolností by se do pohraničí nestěhoval.	70,5

V.15. Do jaké kategorie patří obec, kde bydlíte?

Venkovská obec vzdálená od města	15,0
Obec v zázemí menšího nebo středního města	15,0
Obec v zázemí velkoměsta	2,9
Menší město (do 20 tis. obyv.)	24,5
Velké město (20–50 tis. obyv.)	17,5
Velkoměsto (100 tis., ale ne Praha)	13,7
Praha	10,7
NEVÍ	0,6

V.16. Chtěl byste, pokud nenastane nějaká nepředvídaná situace, zůstat v místě Vašeho nynějšího bydliště natrvalo?

Určitě ano	50,2
Spíše ano	31,2
Spíše ne	11,0
Určitě ne	2,5
NEVÍ	5,1

Na otázku V.17 a V.18 odpovídají jenom ti, kteří v otázce V.16 uvedli „Spíše ne“ nebo „Určitě ne“ (tj. celkem 13,5 % celého souboru).

V.17. Jestliže tady nechcete zůstat natrvalo, kam byste se chtěl odstěhovat?

Do sousední nebo blízké vesnice	2,9
Do (jiného) města tady v okrese	10,8
Někam jinam na vesnici, ale v tomto kraji	10,8
Někam jinam do města, ale v tomto kraji	21,6
Někam úplně jinam. Kam? VYPIŠTE: _____	48,9
NEVÍ	5,0

V.18 Jak byste popsal obec, kam byste se chtěl přestěhovat?

Venkovská obec vzdálená od města	10,1
Obec v zázemí menšího nebo středního města	15,2
Obec v zázemí velkoměsta	5,1
Menší město (do 20 tis. obyv.)	15,2
Velké město (20–50 tis. obyv.)	13,8
Velkoměsto (100 tis., ale ne Praha)	16,7
Praha	19,6
NEVÍ	4,3

V.19. O tom, že člověk žije v určitém místě, obci, městě, obvykle rozhoduje několik skutečností. Řekněte mi, jak důležitý je pro Vás osobně každý z uvedených důvodů.

1 Velmi důležité   2 Značně důležité
 3 Středně důležité   4 Spíše nedůležité
 5 Zcela nedůležité   9 Neví

	1	2	3	4	5	9	Průměr
a) Rodina, rodinné zázemí;	63,1	23,5	8,7	3,2	0,9	0,7	1,54
b) Zvyk, jsem tu doma;	46,4	32,4	15,5	4,3	1,2	0,2	1,81
c) Známi, kamarádi, láska apod.;	36,6	38,3	18,4	5,2	1,3	0,3	1,96
d) Dobré bydlení;	41,8	42,2	12,2	3,1	0,5	0,2	1,79
e) Dobrá a zajímavá práce;	34,1	34,3	15,6	4,7	7,4	3,9	2,41
f) Zdravý vzduch, dobré životní prostředí;	26,2	38,9	26,1	5,8	1,7	1,4	2,26
g) Dobrý výdělek;	33,7	32,2	15,6	6,2	7,4	4,9	2,51
h) Odpovědnost za město, za obec;	3,3	9,1	30,8	31,3	18,3	7,2	3,96
i) Možnost podnikat;	8,2	11,3	18,8	24,6	29,0	8,1	4,04
j) Jiný důvod, jaký? VYPIŠTE: _____	6,3	2,4	1,2	0,3	1,8	87,9	2,08

„Na závěr dovolu už jen pár otázek nezbytných pro možnost statistického zpracování výsledků výzkumu.“

IDE.5a. Pokuste se zařadit do některé skupiny.

Zaměstnanec	53,0
Soukromý podnikatel, živnostník	7,8
Student, učeň	10,6
V domácnosti	2,8
Nepracující důchodce	23,3
Nezaměstnaný	2,6

IDE.2. Kolik je Vám let ?

15–19 let	7,8
20–29 let	18,0
30–44 let	25,4
45–59 let	25,7
60 a více let	23,1

PO.2. V politice lidé někdy hovoří o pravici a levici. Kam byste se sám zařadil na této stupnici?

LEVICE						PRAVICE					
L	L	L	L	L	střed	P	P	P	P	P	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Neví
2,2	2,8	8,6	9,3	11,8	22,6	10,0	9,9	9,4	3,0	0,9	9,6

IDE.1. Považujete životní úroveň Vaší domácnosti

Za velmi dobrou	4,3
Za spíše dobrou	36,5
Ani dobrou, ani špatnou	44,3
Za spíše špatnou	12,1
Za velmi špatnou	2,3
NEVÍ	0,5

IDE.6. Jaké je Vaše nejvyšší ukončené vzdělání?

Nedokončené základní	0,3
Dokončené základní	21,7
Vyučení	19,8
Střední bez maturity	18,9
Střední odborné s maturitou	18,4
Střední všeobecné s maturitou	8,0
Vyšší odborné	1,0
Bakalářské	1,1
Úplné vysokoškolské	10,8

IDE.3a. Jste

Svobodný, svobodná	28,5
Ženatý, vdaná (příp. žijete v registrovaném partnerství)	50,5
Rozvedený, rozvedená	12,2
Vdovec, vdova	8,9

Pohlaví respondentů

Muž	49,2
Žena	50,8

IDE.7. Ke které církvi nebo náboženskému společenství se hlásíte?

Římskokatolické	30,1
Protestantské	4,0
Ortodoxní, pravoslavné	0,2
Židovské	0,3
Jiné	4,0
Není věřící	58,1
Neví, neodpověděl/a	3,3

DE.19. Do jaké velikostní kategorie patří obec, ve které bydlíte?

Obec s méně než 1 tisícem obyvatel	16,6
Obec s 1–2 tisíci obyvateli	6,5
Větší obec (2–5 tisíc obyvatel)	13,6
Malé město (5–10 tisíc obyvatel)	10,1
Větší město (10–50 tisíc obyvatel)	21,8
Velké město (50–100 tisíc obyvatel)	11,8
Město nad 100 tisíc obyvatel, nikoli Praha	7,9
Praha	10,5
Neví	1,2

„Tak to je jménem CVVM Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., vše a já Vám děkuji za rozhovor.“

Shrnutí

Publikace je souborem čtyř autorských textů, které jsou součástí řešení projektu „Rozvojové zájmy pohraničí (na příkladu Orlicka)“, podpořeného Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy v rámci Národního programu výzkumu II (evidenční číslo projektu 2D06001) na dobu 2006–2011. Orlickem rozumíme území Sdružení obcí Orlicko v Pardubickém kraji, v okrese Ústí nad Orlicí, na hranici s Polskem. Jednotlivé texty představují různé úhly pohledu na problematiku pohraničí, ale všechny směřují k pochopení rozvojových zájmů těchto území a možností jejich realizace v rozšiřující se Evropě.

Historický pohled představuje studie Heleny Noskové. Věnuje se procesům a událostem, k nimž došlo v pohraničí českých zemí v období 1945–1950. Politika osídlování a doosídlování pohraničí z těch let byla po válečných událostech dalším vážným zásahem do demografické a sociální struktury území s řadou nezamýšlených důsledků. Ať zamýšlené, nebo nezamýšlené důsledky této politiky je nutné brát v úvahu při strategickém plánování rozvoje těchto území. Ve studii je popsána typologie pohraničních území, založená na míře kontinuity původního, v tomto případě předválečného, obyvatelstva, kterou využívá řada historických studií přesunů, odsunů a dalších migračních pohybů v pohraničí. Výsledky vlastního autorčina studia dokumentů uložených v Národním archivu a v dalších archivech v České republice a rovněž dokumentů Russkogo Gosudarstvennogo Archiva Sociologičesskoj i Političeskoj Istorii (RGASPI) a Russkogo Gosudarstvennogo Ekonomičeskogo Archiva v Moskvě (RGEA) dokládají hlubokou souvislost poválečné migrační politiky v Československu s migrační politikou Sovětského svazu ve 30. a 40. letech. Souvislost se dá popsat jako „následování příkladu“, a to jak institucionálně – Osídlovací úřad byl zřízen podle sovětského vzoru a postupně se dostal zcela pod řízení Osídlovací komise Ústředního výboru KSČ –, tak v politice samotné. Ideologickým cílem bylo pomocí soustředěného tlaku a sociální péče vytvořit v nových obyvatelích pohraničí spolehlivé zázemí politiky komunistické strany. V krizových letech režimu (1968, 1989) se však ukázalo, že obyvatelstvo je komunistickou mocí méně zkorumpované, než by se dalo očekávat.

Vymezení pohraničních území je založeno na řadě různorodých přístupů. O jedné typologii jsme se zmínili. Některé další přístupy k vymezení pohraničních regionů jsou popsány ve studii Daniela Čermáka. Na základě studia řady současných sociologických a geografických výzkumů popsal kritéria typologií a sestavil jejich přehled, který doplnil o euroregiony. Poté se pokusil zařadit Orlicko do jednotlivých typologií. Je zřejmé, že charakteristika určitého typu pohraničního regionu v určitém výzkumu by mohla být platná i pro Orlicko k tomuto typu přiřazenému. Tento typ sekundárního výzkumu tak přinesl cenné poznatky o regionu Orlicko po roce 1993. Nejdůležitějším vkladem studie je velmi detailní prozkoumání změn počtu obyvatel v jednotlivých obcích Sdružení obcí Orlicko mezi censy 1930 a 1950. Je založeno na datech Historického lexikonu obcí České republiky 1869–2005 a na

Statistisches Gemeindelexikon des Landes Böhmen (vom Dezember 1930). Výsledek je na třetím obrázku Čermákovy studie.

Občanská společnost v regionu Orlicko je námětem studie Jany Stachové. Na rozvoj občanské společnosti Orlicka ukazují jak indikátory politické a občanské participace, tak indikátory partnerství mezi veřejným, soukromým a neziskovým sektorem a samotný stav neziskového sektoru. Indikátorem politické participace je ve studii volební účast ve volbách 2002–2006 do všech zastupitelských sborů, a to na všech úrovních. Podle něj patří okres Ústí nad Orlicí k okresům s nejvyšší hladinou politické participace. Důvěru k politickým a veřejným institucím však bylo možné sledovat jenom na úrovni krajů. Z výzkumů CVVM vyplývá, že respondenti v Pardubickém kraji vyjadřují relativně vysokou míru důvěry v krajská a obecní zastupitelstva. Občanská participace je zprostředkována počtem nestátních neziskových organizací v Pardubickém kraji a jeho okresech. Jejich počet se v letech 2004 a 2006 zvýšil a rovněž institucionalizace sektoru se prohloubila, jak o tom svědčí existence a práce Koalice nevládek Pardubicka. Pokud jde o Orlicko samotné, zaostává oproti ostatním regionům Pardubického kraje zejména ve financování neziskového sektoru a v relativním počtu neziskových organizací. Partnerství soukromého, veřejného a neziskového sektoru na Orlicku má svůj počátek již v 1. polovině 90. let a jeho účelem byla snaha o nápravu špatného stavu životního prostředí. Tehdy se obce a organizace označené jako původci znečištění a také odborné firmy sešly při řešení problémů životního prostředí. Partnerství pokračovalo při přípravě regionálního strategického rozvojového plánu a v současnosti má svůj výraz v ustavení Místní akční skupiny Orlicko v roce 2006.

Institucionální aktéři místního rozvoje Orlicka a jejich sociální síť je předmětem analýzy Zdenky Vajdové v poslední studii publikace. Soubor nejdůležitějších aktérů místního rozvoje je aproximován 35 institucemi veřejného, podnikatelského a neziskového sektoru, z nichž velká část je členy Místní akční skupiny Orlicko. Data byla získána specializovaným dotazníkovým šetřením představitelů těchto institucí. Otázky formalizovaného standardizovaného rozhovoru zjišťovaly postoje ke spolupráci a participaci sektorů v místním rozvoji, názor na využití Strukturálních fondů EU, sociální kapitál a sociální síť aktérů místního rozvoje.

Relační data byla podrobena analýze sociálních sítí za využití softwaru UCINET. Kvantitativní charakteristiky sítě institucionálních aktérů místního rozvoje Orlicko, jako hustota, centralita nebo centralizace sítě, nevykazují žádné extrémní hodnoty, které by naznačovaly mimořádné podmínky pro spolupráci tří sektorů. Výhody a možnosti spojené s pozicí aktéra v síti Orlicko jsou spíše nerovnoměrně rozloženy. Vyniká ústřední pozice Sdružení obcí Orlicko, svazku Rozvoj regionu obcí Pod Zemskou branou a pozice podnikatelského subjektu REDEA Žamberk, zajišťujícího management jak Sdružení obcí Orlicko, tak Místní akční skupiny Orlicko. Veřejný sektor je však zřejmým motorem místního rozvoje. Analýza názorů představitelů institucí-aktérů místního rozvoje přinesla několik zajímavých, ale nepřekvapivých závěrů. Stručně je lze shrnout takto: princip partnerství a participace je uplatňován především ve své deklarativní podobě; projekty technické infrastruktury, rozvoje dopravy a informačních technologií vytěžily ze Strukturálních fondů EU v letech 2004–2006 nejvíce; samosprávné instituce v dosažitelné vzdálenosti a znalost jejich agendy podporují důvěru aktérů místního rozvoje k těmto institucím.

Summary

This volume contains four texts by different authors, prepared within the scope of work on the project ‘Development Interests in the Border region (Based on the Example of Orlicko)’, supported by the Ministry of Education, Youth and Sport under its National Research Programme II (project no. 2D06001) for 2006–2011. Orlicko here refers to the territory encompassed under the Association of Municipalities of Orlicko in the District of Ústí nad Orlicí within the Pardubice Region and on the border with Poland. Each of the four texts presents a different perspective on the border region issue, but all of them are directed at understanding the development interests of this territory and the possibilities for fulfilling them in an expanding Europe.

The first study, by Helena Nosková, presents the historical perspective. It focuses on the processes and events that occurred in the Czech border region in 1945–1950. The policy of settlement and introducing new settlers into the border region in these years was another major intervention during the post-war years into the demographic and social structure of the territory, which had numerous unintended consequences. The consequences of this policy, whether intended or not, must be taken into account in any strategic planning aimed at the development of this territory. The study describes a typology of border region based on the degree of continuity of – in this case its pre-war – population and it draws on numerous historical studies of population transfers, expulsion, and other migration flows in the border region. The results of the author’s study of documents housed in the National Archives and other archives in the Czech Republic, and of documents from the Russkogo Gosudarstvennogo Archiva Sociologičesskoj i Političeskoj Istorii (RGASPI) and Russkogo Gosudarstvennogo Ekonomičeskogo Archiva v Moskvě (RGEA) reveal how deeply the post-war migration policy of Czechoslovakia was tied to the migration policy of the Soviet Union in the 1930s and 1940s. This link can be described as ‘following the example’, both institutionally – the Settlement Bureau was established on the Soviet model and gradually came entirely under the control of the Settlement Commission of the Central Committee of the Czechoslovak Communist Party – and in policy itself. The ideological objective was, through concentrated pressure and social work, to turn the new border-region inhabitants into a reliable buttress of the policy of the Communist Party. However, in the years of crisis in the regime (1968, 1989) it turned out that the population had been less corrupted by communist power than expected.

The border region is defined on the basis of a variety of different approaches. One typology was mentioned above. Other approaches to this definition are described in the study by Daniel Čermák. Drawing on a number of contemporary sociological and geographical studies, he describes the criteria that are used in different typologies and presents an overview of these typologies, including the euroregions. He attempts to classify Orlicko within the individual typologies. It is clear that the

characteristics of a given type of border region in a particular study may also be valid for Orlicko in this type of classification. This kind of secondary research thus produced valuable information on Orlicko after 1993. The most important asset of the study is the very detailed examination of the changes in the number of inhabitants in individual municipalities in the Association of Municipalities of Orlicko between the 1930 and 1950 censuses. This is based on data from the Historical Lexicon of Municipalities of the Czech Republic 1869–2005 and on the Statistisches Gemeindelexikon des Landes Bohmen (of December 1930). The results are shown in the third figure in Čermák's study.

Civil society in Orlicko is the subject of the study by Jana Stachová. The degree of political and civic participation and the level of partnership between the public, private and non-profit sector and the very state of the non-profit sector itself are all indicators of the development of civil society in Orlicko. An indicator of political participation in the study is the level of voter participation in elections between 2002 and 2006 to representative bodies at every level. According to this indicator, the District of Ústí nad Orlicí is a district with one of the highest levels of political participation. It was only possible to examine trust in political and public institutions at the level of the regions. CVVM surveys showed that respondents in the Pardubice Region express a relatively high degree of trust in regional and municipal councils. Civic participation is conveyed by the number of non-governmental non-profit organisations in the Pardubice Region and its districts. This number increased in 2004 and 2006 and the institutionalisation of the sector also deepened, evidence of which is the existence and work of the Coalition of NGOs of the Pardubice Region. With regard to Orlicko itself, it lags behind other parts of the Pardubice Region in terms particularly non-profit sector financing and the relative number of non-profit organisations. Partnership between the private, public and non-profit sectors in Orlicko dates back to the first half of the 1990s, and its initial purpose was the effort to rectify the poor state of the living environment. At that time, the municipalities, organisations identified as the sources of the pollution, and expert firms got together in an effort to solve the problems of the living environment. Partnership continued with the preparation of the regional strategic development plan and a more recent manifestation of partnership is the establishment of the Local Action Group Orlicko in 2006.

The institutional actors in local development in Orlicko and their social network is the subject of an analysis by Zdenka Vajdová in the last study in this volume. The social network of the most important actors in local development is approximated on the basis of 35 institutions from the public, private, and non-profit sectors, many of which are members of the Local Action Group of Orlicko. Data were obtained from a specialised questionnaire survey of representatives of these institutions. The questions applied in a formalised, standardised interview surveyed attitudes on the cooperation and participation of sectors in local development and opinions on the use of EU Structural Funds, social capital, and the social network of actors in local development.

The relational data were submitted to a social network analysis using UCINET software. The quantitative characteristics of the network of institutional actors in the local development of Orlicko, such as its density and the centrality or centralisation of the network, do not exhibit any extreme values that would suggest the existence of any irregular conditions for cooperation between the public, private, and non-profit sectors. It is more that the advantages and opportunities connected with the position of an actor in the network of Orlicko are unevenly distributed. The central positions occupied by the Association of Municipalities of Orlicko and the association called the Development of the Region of Municipalities Pod Zemskou branou both stand out in, as does the position

occupied by the business entity REDEA Žamberk, providing management services for both the Association of Municipalities of Orlicko and the Local Action Group of Orlicko. However, the public sector is clearly the driving force of local development. The analysis of the opinions of representatives of the institutions and actors in local development produced a number of interesting but not surprising findings. They can briefly summed up as: the principle of partnership and participation is mainly applied at the declaratory level; technical infrastructure and the development of transportation and information technology drew most from the EU Structural Funds in 2004–2006; self government institutions within accessible distance and knowledge of their agenda encourage the trust of local development actors in those institutions.

Zusammenfassung

Die Publikation umfasst vier Texte, die von ihren Autoren im Rahmen des Projekts „Entwicklungsinteressen grenznaher Gebiete (am Beispiel der Region Orlicko)“ verfasst wurden; gefördert wird dieses Projekt vom Ministerium für Jugend, Schule und Leibeserziehung im Rahmen des Forschungsprogramm II (Projekt-Nr. 2D06001) für die Jahre 2006–2011. Als Region Orlicko gilt hier das an der polnischen Grenze gelegene Gebiet, das im Gemeindeverband Orlicko zusammengefasst ist und das im Verwaltungsbezirk Pardubice, Kreis Ústí nad Orlicí liegt. Die einzelnen Texte stellen verschiedene Sichtweisen der Problematik der grenznahen Regionen vor, alle bemühen sich jedoch um ein Verständnis der Entwicklungsinteressen dieser Gebiete und ihrer Realisierungsmöglichkeiten in einem sich erweiternden Europa.

Die historische Perspektive wird in der Studie von Helena Nosková aufgezeigt. Sie widmet sich den Vorgängen und Ereignissen in den tschechischen grenznahen Gebieten im Zeitraum 1945–1950. Die Besiedlungs- und Nachsiedlungspolitik der grenznahen Gebiete in den Nachkriegsjahren stellte einen weiteren erheblichen Eingriff in die demografischen und sozialen Strukturen des Gebietes dar und hatte eine ganze Reihe unvorhergesehener Folgen. Gleichgültig ob beabsichtigt oder unbeabsichtigt, müssen die Folgen dieser Politik bei der strategischen Planung der Entwicklung dieser Gebiete berücksichtigt werden. In der Studie wird eine Typologie der grenznahen Gebiete beschrieben, die auf dem Grad der Kontinuität der ursprünglichen, in diesem Falle also der Vorkriegsbevölkerung basiert und die in zahlreichen Studien über Umsiedlungen, Aussiedlungen und weitere Migrationsbewegungen grenznaher Gebiete verwendet wird. Die Ergebnisse des Quellenstudiums der Autorin im Tschechischen Nationalarchiv und weiteren tschechischen Archiven sowie in den Moskauer Archiven Russkogo Gosudarstvennogo Archiva Sociologičesskoj i Političeskoj Istorii (RGASPI) und Russkogo Gosudarstvennogo Ekonomičeskogo Archiva (RGEA) beweisen einen tiefgehenden Zusammenhang zwischen der Migrationspolitik der Tschechoslowakei in den Nachkriegsjahren und der Migrationspolitik der Sowjetunion in den 30. und 40. Jahren. Dieser Zusammenhang kann als „Handeln nach vorgegebenem Muster“ bezeichnet werden, was sich sowohl auf die Institutionen – das Besiedlungsamt wurde nach sowjetischem Muster aufgebaut und gelangte bald ganz unter die Kontrolle der Besiedlungskommission des Zentralrats der kommunistischen Partei – als auch auf die Politik selbst bezieht. Das ideologische Ziel bestand darin, die neuen Bewohner der grenznahen Gebiete durch konzentrierten Druck und durch soziale Maßnahmen zu verlässlichen Anhängern der kommunistischen Partei zu machen. In den Krisenjahren des kommunistischen Regimes (1968, 1989) zeigte sich jedoch, dass die Bevölkerung von der kommunistischen Macht weitaus weniger korrumpiert war, als dies zu erwarten gewesen wäre.

Die Definition der grenznahen Gebiete basiert auf unterschiedlichen Ansätzen. Eine Typologie wurde bereits erwähnt. Weitere Definitionsansätze für grenznahe Regionen werden in der Studie von Daniel Čermák beschrieben. Auf Grundlage des Studiums mehrerer soziologischer und geographischer Forschungsarbeiten beschreibt er die Typologiekriterien und bringt eine um die Euroregionen ergänzte Typologieübersicht. Anschließend versucht er, die Region Orlicko den einzelnen Typologien zuzuordnen. Es ist klar, dass die Charakteristik eines bestimmten Typus der grenznahen Region, so wie sie in einer bestimmten Forschungsarbeit beschrieben wird, auch für die diesem Typus zugeordnete Region Orlicko gelten könnte. Diese Art der Sekundärforschung brachte auch wertvolle Erkenntnisse über die Region Orlicko nach 1993. Der wichtigste Beitrag der Studie besteht in der äußerst detaillierten Untersuchung der Veränderungen der Bevölkerungszahlen in den einzelnen Gemeinden des Gemeindeverbands Orlicko zwischen den Volkszählungen 1930 und 1950. Diese stützt sich auf die Daten des Werks *Historické lexikon obcí České republiky 1869–2005* (Historisches Lexikon der Gemeinden der Tschechischen Republik 1869–2005) sowie des Statistischen Gemeindelexikons des Landes Böhmen (vom Dezember 1930). Das Ergebnis ist in der dritten Abbildung von Čermáks Studie dargestellt.

Die Zivilgesellschaft in der Region Orlicko ist das Thema der Studie von Jana Stachová. Die Entwicklung der Zivilgesellschaft in der Region Orlicko wird sowohl durch Indikatoren der politischen und bürgerlichen Partizipation, als auch durch Indikatoren der Partnerschaft zwischen dem öffentlichen, dem privaten und dem gemeinnützigen Sektor sowie durch den Zustand des gemeinnützigen Sektors selbst aufgezeigt. Indikator der politischen Partizipation ist in der Studie die Wahlbeteiligung bei den Wahlen 2002–2006 in die Volksvertretungen auf allen Ebenen. Demgemäß gehört Ústí nad Orlicí zu den Kreisen mit der höchsten politischen Partizipation. Das Vertrauen in politische und öffentliche Institutionen konnte jedoch nur auf der Ebene der Verwaltungsbezirke beobachtet werden. Aus den Erhebungen von CVVM geht hervor, dass die Befragten im Verwaltungsbezirk Pardubice ein relativ hohes Vertrauen in die Bezirks- und Gemeindevertretungen aufweisen. Die bürgerliche Partizipation äußert sich indirekt in der Anzahl der nichtstaatlichen gemeinnützigen Organisationen im Verwaltungsbezirk Pardubice sowie in den Kreisen. Diese Anzahl wuchs in den Jahren 2004 und 2006, wobei sich auch die Institutionalisierung des Sektors vertiefte, was durch die Existenz und die Arbeit des Verbands „Koalice nevládek Pardubicka“ (Koalition der Nichtregierungsorganisationen der Region Pardubice) belegt wird. Was die Region Orlicko betrifft, so fällt diese insbesondere hinsichtlich der Finanzierung des gemeinnützigen Sektors und der relativ geringen Anzahl gemeinnütziger Organisationen hinter die anderen Regionen des Verwaltungsbezirks Pardubice zurück. Die Partnerschaft von privatem, öffentlichem und gemeinnützigem Sektor in der Region Orlicko hat ihre Anfänge bereits in der ersten Hälfte der 90. Jahre. Zweck dieser Partnerschaft war die Bemühung um einen besseren Umweltschutz. Damals kamen Gemeinden und als Verursacher von Umweltverschmutzung bezeichnete Organisationen sowie Fachunternehmen zusammen, um Lösungen für Umweltprobleme zu entwickeln. Die Partnerschaft wurde bei der Vorbereitung des regionalen strategischen Entwicklungsplans fortgesetzt und äußerte sich auch in der Einsetzung der Aktionsgruppe Orlicko im Jahr 2006.

Die institutionellen Akteure der Entwicklung der Region Orlicko und deren soziales Netz sind Gegenstand der Analyse von Zdenka Vajdová in der letzten Studie dieser Publikation. Das Netz der wichtigsten Akteure der regionalen Entwicklung umfasst ca. 35 Institutionen des öffentlichen, des unternehmerischen und des gemeinnützigen Sektors, von denen die meisten Mitglieder der Aktionsgruppe Orlicko sind. Die Daten wurden durch spezielle Fragebögen und Erhebungen von

Vertretern dieser Institutionen gewonnen. In formalisierten standardisierten Gesprächen wurden die Einstellungen zur Zusammenarbeit und Partizipation der Sektoren in der regionalen Entwicklung, zur Nutzung der EU-Strukturfonds, zum sozialen Kapital und zum sozialen Netz der Akteure der regionalen Entwicklung ermittelt.

Die relationalen Daten wurden einer Analyse der sozialen Netze unterzogen, wobei hierzu die Software UCINET verwendet wurde. Die quantitativen Charakteristika dieses Netzes weisen keine Extremwerte auf, die auf außerordentliche Bedingungen der Zusammenarbeit zwischen den drei Sektoren hinwiesen. Die mit der Position eines Akteurs im Netzwerk Orlicko verbundenen Vorteile und Möglichkeiten sind eher ungleichmäßig verteilt. Eine zentrale Position nimmt der Gemeindeverband Orlicko, der Verband für die Entwicklung der Region Pod Zemskou branou und das Unternehmen REDEA Žamberk ein, welches das Management sowohl für den Gemeindeverband Orlicko als auch für die Aktionsgruppe Orlicko übernimmt. Offensichtlich ist jedoch der öffentliche Sektor der Motor der regionalen Entwicklung. Die Analyse der Einstellungen der Vertreter von Institutionen, die Akteure der regionalen Entwicklung sind, brachte einige interessante, jedoch nicht überraschende Ergebnisse. Man kann diese wie folgt zusammenfassen: Das Prinzip der Partnerschaft und der Partizipation wird vor allem in seiner deklarativen Gestalt angewendet; die technische Infrastruktur und die Entwicklung des Verkehrs sowie der Informationstechnologien konnten in den Jahren 2004–2006 die EU-Strukturfonds am meisten nutzen; Institutionen der Selbstverwaltung und die Kenntnis ihrer jeweiligen Agenda fördern das Vertrauen der Akteure der regionalen Entwicklung in diese Institutionen.

O autorech

Mgr. et Mgr. Daniel Čermák

daniel.cermak@soc.cas.cz

Vystudoval obor demografie na Přírodovědecké fakultě UK (1999) a obor sociologie na Filozofické fakultě UK (2000). Od roku 2001 je studentem kombinovaného doktorského studia sociologie na Filozofické fakultě UK. Od roku 2000 působí na Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i., ve Výzkumném oddělení Lokálních a regionálních studií. Zabývá se kvalitativní a kvantitativní analýzou dat, způsoby jejich publikace a prezentace, GIS, studiem regionálních rozdílů v politickém chování českého obyvatelstva, mobilitou lokálních elit a problematikou veřejné správy na lokální úrovni. Na Přírodovědecké fakultě a Fakultě humanitních studií UK přednáší kurzy metod sociologického výzkumu.

PhDr. Helena Nosková, CSc.

noskova@usd.cas.cz

vědecká pracovnice Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i. Zabývá se historií Československa po roce 1945, soudobou historií Lotyšska a zejména problematikou menšin. Studuje a interpretuje vztahy menšin s většinovou společností. Problematika osídlovací a dosídlovací politiky v českém pohraničí v letech 1945–1950, imigrace národnostních menšin a migrace české populace do pohraničí v uvedené době představují současné téma její výzkumné práce.

PhDr. Jana Stachová, Ph.D.

jana.stachova@soc.cas.cz

vystudovala sociologii na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. V současné době působí jako vědecká pracovnice v oddělení Lokální a regionální studia Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., a na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy jako externí vyučující. Ve své výzkumné práci se věnuje lokálním a regionálním aspektům občanské společnosti, neziskového sektoru a sociálního kapitálu.

PhDr. Zdenka Vajdová

zdenka.vajdova@soc.cas.cz

vědecká pracovnice výzkumného oddělení Lokální a regionální studia Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i. Zabývá se lokálním společenstvím a procesy změn, kterým je vystaveno. Sociologické aspekty místní veřejné správy, spolupráce obcí, aktéři rozvoje regionu jsou ústředními tématy výzkumů, na nichž se podílí.

Aktéři rozvoje regionu – Orlicko

Zdenka Vajdová (ed.)

Edice Sociologické studie/Sociological Studies 08:2

Řídí: Marie Čermáková

Překlady: Robin Cassling, Daniel Meier

Redakce: Denis Jerie

Návrh edice a obálka: Zdeněk Trinkewitz

Sazba: Petr Teichmann

Tisk a vazba: ERMAT Praha, s.r.o., Praha 4

Vydal: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Jilská 1, 110 00 Praha 1

Náklad 200 výtisků

1. vydání

Praha 2008

Prodej zajišťuje Tiskové a ediční oddělení

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

tel.: 222 221 761, 221 183 217, 218, fax: 222 220 143

e-mail: prodej@soc.cas.cz